

54997

1201

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS V.

SZEGED

1967

54887

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS V.

SZEGED

1967

Szerkeszti:

DR. RÁCZ JÁNOS
tanszékvezető docens

E kötet munkatársai

DR. VARGA LAJOS *egyetemi adjunktus*
DR. FEHÉR ISTVÁN *egyetemi adjunktus*
D. N. SCSEBBAKOV *kandidátus, egyetemi docens*
(Ogyessza, Mecsnyikov Tudományegyetem)

Technikai szerkesztő:

DR. FEHÉR ISTVÁN *adjunktus*

DR. VARGA LAJOS

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT 1903-AS KONGRESSZUSÁNAK ELŐZMÉNYEIHEZ

A XIX. szd. utolsó negyedében kezdenek jelentkezni a kapitalizmus hanyatlásának jelei. A századfordulón bekövetkező imperializmusba való átmenet egyben a viszonylag „békés” korszak lezáródását is magával hozza. A társadalmi és politikai harcok döntően a burzsoázia és a proletariátus antagonisztikus ellentmondásában fejeződnek ki. Az Elbától keletre eső területek — elsősorban a cári Oroszország — már az imperilalizmusra jellemző, de még a polgári demokratikus feladatokkal is telítődött mozgalmi jelzik az „öröknek” vélt társadalmi nyugalom kérlelhetetlen végét. A cári Oroszország a forradalmak középpontjának országává lesz.

A finánc-tőke érdekeit szolgáló nagyhatalmi imperialista csoportosulások érdekellentétei még főleg helyi konfliktusokban és fegyverkezési hajszában fejeződik ki, de néhol már imperialista háborúban is felszínre tör. Az egyesített imperialista túlerő következtében elbukott boxerlázas — minden sikertelensége ellenére is — már felvillantja a gyarmati uralom elleni harcot, a nemzeti függetlenségért, a társadalmi haladásért.

A századfordulóra Európa, de a világ összes országában megerősödik a munkás tömegmozgalom. A sztrájkok és a sztrájkokban résztvevők száma öt év alatt megkétszereződik.¹ Minden országban megnövekszik a szakszervezeti mozgalom, a szocialista pártok tömegbefolyása, sok országban a megnyírbált választójog ellenére is, a szocialista pártok 243 parlamenti képviselővel rendelkeznek.² Az európai országokban a szocialista munkásmozgalom egyre számottevőbb és meghatározóbb politikai tényezővé válik. A kiéleződött osztályellentétekre utal a Belgiumban, ha még eredménytelenül is — százezreket mozgásba hozó politikai tömegsztrájk. Méltán állapíthatta meg Szabó Ervin, hogy — „a negyedik rend törekvései dominálnak valamennyi ország gazdasági, társadalmi és politikai harcaiban.”³

A kartellek, monopóliumok, trösztök megjelenése, a finánc-tőke kialakulása, és annak növekvő belpolitikai szerepe, az imperialista külpolitika kialakulása, a gyarmatosító politika folytatása, a kormányzás liberális és reakciós módszereinek alkalmazása, az uralkodó osztályon belüli ellentétek, a tömegek nyomorának fokozódása, a munkásosztály és a dolgozó tömegek növekvő politikai szerepe, mindez természetesen ismert a századforduló első éveiben az európai szociáldemokrata pártokban.

Az imperializmus összefüggő tudományos elemzése azonban a XX. szd. első éveiben még nem oldható meg és ennek el nem végzéséért a II. Internacionálé pártjai

¹ I. Krivoguz: Vtoroj Internacionál. Moszkva 1964. 166. old. Hét országban — USA, Olaszország, Franciaország, Anglia, Németország, Ausztria, Oroszország 1898-ban lefolyt sztrájkjaiban 720.075 volt a résztvevők száma. 1902-ben 1 364 710. Külön figyelmet érdemel, hogy a növekedés az imperializmus első nagy gazdasági válságának viszonyai között történt.

² Famunkások Szaklapja 1904 augusztus 27. A lap 13 ország szociáldemokrata képviselőinek számát közli országonkénti megoszlásban.

³ Szabó Ervin: Visszapillantás az 1902-es évi munkásmozgalomra. Szabó Ervin Válogatott írásai Bp. 1958. 53. l.

nem marasztalhatók el. De a II. Internacionálé pártjai — élén a derékhadát képező német párttal — nem tették vizsgálat tárgyává a századforduló idején bekövetkezett új jelenségeket. A korszak meg nem értése és a több évtizedig tartó „békés” korszakkal való azonosítása, ill. annak további évekre, sőt évtizedekre való perspektivikus kiterjesztése szülte a békés korszak egyébként helyes taktikájának egyetlen lehetséges és helytálló alternatívaként való további elismerését és alkalmazását. Azonban a megváltozott körülmények között már nem elégséges a munkásosztály szervezése, felvilágosítása, a tömegbefolyás szélesítése, hanem e pártok elméleti, taktikai, szervezési tevékenységének homlokterében a proletariátusnak a nagy társadalmi, forradalmi, harcokra való közvetlen felkészítésének feladata kell, hogy kerüljön. Azonban az utóbbi sokak által észlelt, de inkább csak sejtett, nem kikristályosodott feladatok megválaszolatlanul maradnak — kivéve a bolsevik pártot — az európai szociáldemokrata pártokban, s végérvényesen megmerevedik már az Engels által is bírált békés belenövési elmélet. A pártok vezetői elméleti munkásságukban inkább foglalkoznak a már megvalósult szocialista társadalom egyes kérdéseivel, de figyelmen kívül hagyják a hozzá vezető út sokrétű és bonyolult módozatainak felvetését és tisztázását. Így azután a *hogyanra*, vagyis a kapitalista társadalomnak szocialista társadalommal való felváltásának módszerére az egyetlen válasz a fejlett tőkés országokban a kapitalizmus elkerülhetetlen, szinte automatikus pusztulása, a szociáldemokrácia befolyásának állandó növekedése, a tömegek felvilágosodása, a demokratikus vívmányok szélesedése és erősödése, a megszokott osztályharcos eszközök alkalmazása maradt. Ez a felfogás a kizárólagosság szintjére emelkedik, s más módozatok felvetése a felkészítés időszakában különböző, a legtöbb esetben antimarxista értékelést kap. A századfordulón — majd az I. világháborúig terjedő években, egyre jobban mélyülő úr keletkezik az objektíve előállt történelmi helyzet, valamint a széles tömegek határozottabb fellépése és a szociáldemokrata pártok taktikája között. Az imperializmus korában immár elavulttá váló taktika egyes helyes, de több vonatkozásban konstruált tételekhez való merev ragaszkodás, a forradalmi módszerektől való félelem és a reformista, revizionista nézetek térhódítása teszik alkalmatlanná e pártokat az előállt nagy történelmi pillanatok valóban korszakalkotó forradalmi megoldására. De ugyanakkor — s ez jellemző a szociáldemokrácia megítélésének bonyolultságára és ellentmondásosságára — az adott kor több jelenségére megfelelő elemzést ad, s kétségtelen, hogy a leghaladóbb társadalmi mozgalmat képviseli és a legfélelmetesebb ellenfelét jelenti az uralkodó osztályoknak. A forradalmi proletariátus követi még a végcéljában határozottan és egyértelműen a szocialista társadalmi rendszerért küzdő, azonban nagyobb történelmi perspektívában csak békés módszerekkel és reformok útján munkálkodó, mégis az uralkodó osztályok szemében a társadalmi békét és rendszert megdönteni akaró és felforgatóknak jellemzett pártját.

Bár a 90-es években a marxizmus az uralkodó ideológia a munkásmozgalomban, de ez nem jelentette a kispolgári és egyéb elméleti tévelygések teljes felszámolását. A még meglevő nacionalizmus, anarchizmus mellett — amelyek gátolták a polgári osztályoktól való leválasztódást — erőteljesebben és sokkal veszélyesebben jelentkezett a Németországból kiindult és más országok pártjaiban is meghonosodott revizionizmus. A Bernstein féle elmélet és a Millerand-i gyakorlat állandó témái az európai munkásmozgalomnak. A revizionizmus határozott elítélésén túl azonban az európai pártok nem mennek, s a legtöbb esetben a kérdés eldöntetlenül marad, ami a revizionizmus fokozott térhódításához vezet.

A századforduló európai munkásmozgalma biztosan halad előre a szervezés, a tömegbefolyás terén, az osztályküzdelmekből is megerősödve kerül ki, s mind

nagyobb sikereket könyvelhet el magának, e fejlődésnek azonban vannak visszahúzó erői is. Mind az előbbi, mind az utóbbi hatással van a magyarországi munkástömegmozgalom alakulására és a szociáldemokrácia politikájának további kimunkálására.

Történeti irodalmunk behatóan elemezte a magyar munkásság és mozgalom kialakulásának feltételeit, sajátosságait, részletesen bemutatta e korabeli tevékenységét, s ezért ehelyütt csupán néhány általánosabb mozzanatra szorítkozunk.

Összehasonlítva a magyarországi századforduló munkásmozgalmát az európai országok mozgalmával, szembeűnő, hogy a haladó értelmiség alig játszik benne szerepet.⁴ (1905-től ez bizonyos mértékig módosul.) Közismert a forradalmi értelmiség szerepe a munkásmozgalomban. Valamennyi európai ország munkáspártjában az tapasztalható, hogy a magyarországinál lényegesen nagyobb szerepet játszott az értelmiség. A nyugat-európai országokban rohamosan megindult kapitalizálódás a munkásmozgalom sikerei, a polgári radikalizmusból való kiábrándulás, egyéni önfejlődés és vívódás, sokaknál pedig karriervágy határozza meg a munkásmozgalomhoz való meggyőződéses, őszinte, illetve érvényesülésből való csatlakozást. Az értelmiség egy részének csatlakozása a mozgalomhoz nem egyértelműen pozitív, sőt nagyon sok esetben nem is kívánatos és sokszor egyenesen káros. Kétségtelen tény, hogy sokan közülük a revizionizmus, vagy az opportunista gyakorlat hordozói, de nem kevés azoknak a száma, akik az idők során a munkásmozgalom kiemelkedő egyéniségeivé váltak. Egy harmadik csoportjuk intellektuális és egyéb okokból nem tud felemelkedni a forradalmár színvonaláig, bár ebben látják a kiutat, mégis teljesen megszabadulni a polgári hagyományoktól, értékítéletektől nem tudnak, s ingadozásuk, kételyeik miatt is az általuk szintén elítélt karrieristákkal és kétes elemekkel nem tudnak szembenézni és lebegnek e két fő értelmiségi csoport között, nemcsak a mozgalomtól terhelten, de belső ellentmondásosság miatt is. Figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a mozgalomba bekerült intellektuelekre is fontos befolyást gyakorolt a tősgyökös munkásvezetők osztályharcos, ill. opportunista magatartása. (Heine, Bernstein, Braun, Gerisch — illetve Liebknecht, Mehring stb. a német munkásmozgalomban; érvényes ez az OSZDMP vonatkozásában is, s ezt tapasztaljuk más országok munkásmozgalmának történetében. A mozgalomban levő értelmiségiek frontvonala természetesen nem merev, hanem ez a nagy társadalmi fordulóktól függően változott és módosult.) Az ún. „akadémikusok” bomlasztó szerepére már Bebel is felhívta a figyelmet, s voltak is törekvések befolyásuk csökkentésére.

Az orosz munkásmozgalom kialakulásakor, de a későbbiek folyamán is, kiemelkedő szerepet játszott az értelmiség. A forradalmi munkásmozgalomhoz eljutott értelmiségiek, nagyszerű forradalmi iskolát jártak ki. Néphez való közelsége — származása ellenére is — az önkényuralom elleni forradalmi harcra vitte. A „vegyesrendű” forradalmárok, beleértve a narodnyikokat is, még hibás felfogásuk ellenére — forradalmasító hatást gyakorolnak az orosz munkásmozgalomra. Oroszországban a második és harmadik forradalmi mozgalom között (vegyesrendűek — munkásmozgalom) nem keletkezett olyan szakadék, mint Magyarországon. Az orosz munkásmozgalom egyben szerves és közvetlen folytatója a második nagy forradalmi nemzedék legjobb tradícióinak is, és közülük számosan megismerkedve a marxizmussal a munkásmozgalom vezetőivé váltak.⁵

⁴ Utalt erre Hanák Péter az MSZDP megalakulásának 75. évfordulója alkalmából rendezett tudományos tanácskozáson elhangzott előadásában. Párttörténeti Közlemények 1966. 1. sz.

⁵ Szemléltetően bizonyítja ezt a folyamatot V. V. Adoratskij egyik levele Kautskyhoz. Leírja, hogy a különböző társadalmi osztályokból és rétegekből származó haladó gondolkodású fiatal értelmiségiekre, egyetemi hallgatókra milyen hatást gyakorolt a marxista irodalom. Miután a bol-

1861 Oroszországban és 1867 Magyarországon elősegítette a kapitalizmus hatványozottabb mértékben való kibontakozását. De míg Magyarországon 67 fokozatosan elnyelte az ún. középosztályok demokratikus forradalmi tradícióit, addig 61 Oroszországban széles társadalmi bázisra helyezte az egyre jobban erősödő és terebélyesedő demokratikus forradalmi mozgalmat. Míg Magyarországon felemás módon 67 egyelőre leveszi a napirendről 48-at, addig Oroszországban 61 érleli a demokratikus forradalmat. A két ország között meglevő hasonlatosság kifejezést nyer a polgári demokratikus forradalom megoldatlanságában, de különbözik a demokratikus forradalomért harcoló osztályok és rétegek további fejlődésében.

A dualista úri Magyarországon a dzsentrí, a politikai és közélet központi figurájává válik, s lesz a reakció fő támasza, különösen a századforduló idején.

Az értelmiség nagy része belőle rekrutálódik, s távol áll tőle, hogy a nép bajával törődjék. A dzsentrí magyar hazafisággal hivatkozik. Ezt a hazafiságot fel is bokrétazza, nemzeti zászlóba öltözteti, csak éppen a leglényegesebbtől, a politikai program részletes kidolgozásától és főleg megvalósításától fosztja meg. Szellemes szónoklatokban, vég nélküli eszmefuttatásokban, alkotmányelemzésekben nincs hiány, csak felelősségteljes és céltudatos politikában. Hazafias ünnepek, megemlékezések, a haladó nemzeti hagyományok gátlástalan kiforgatása, a nemzeti egység hangoztatásának belső tartalmatlansága jellemzi a „nagy mozgalmakat.” Az egyetemi ifjúság nagy része — már származásánál fogva is — a hazafiságba bújtatott, de lényegében a magyar sovinizmus szószólója és a függetlenségi párt „forradalmának” résztvevője. Az egyetemi ifjúság saját fellépését nemzeti hőstettnek értékeli. Az egyetemi ifjúság tömegét tekintve nem a leghaladóbb társadalmi mozgalomhoz csatlakozik, hanem lényegét tekintve nem a reakció egyik pillére lesz. A kifejlődő és erősödő munkásmozgalom ellenszenvvel fogadja, vagy legjobb esetben saját befolyása alatt kívánja tartani. A munkásosztály nem azonnal szabadul meg a soraiban is eléggé elterjedt nacionalizmustól, s a polgári befolyástól leválasztani a proletár öntudattal még nem, vagy alig rendelkező tömegeket, hosszú munkát igényel.⁶

Az SZDP vezetése ezzel párhuzamosan nem ismeri fel a nemzeti függetlenségért vívott harc szükségességét, lebecsüli és mintegy szembeállítja a munkásosztály harcát a nemzeti tradíciókkal. A sovinizta, nacionalista megnyilatkozások jogos leleplezésékor a differenciáltság hiányában a demokratikus erőket is eltaszítja magától. Az internacionalizmus, a proletár osztályérdekek dogmatikus értelmezése nem teszi vonzóvá a párt tevékenységét sok vonatkozásban szövetségesként számbajöhető erőknél, sőt még a munkásosztály jelentős részét is visszarettenti. Kossuth születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségektől a párt hivatalosan távol tartja magát, ugyan helyesen utal arra, hogy a függetlenségi párt ezt a maga javára felhasználhatja. A megnyilatkozás azonban elvi álláspontot is kifejez. Kossuth egész életútján nem talál olyan mozzanatot — írja a Népszava — mely őt a magyar munkás-

sevik párthoz csatlakozott megőrizve kapcsolatát a középrétegekkel, igyekezett egyetemista barátaival a propaganda és agitáció révén a munkásosztállyal kapcsolatba jutni. — Briefe Adoratskijs an Kautsky. Közli S. Bahne International review of social history 1963. 2.

⁶ A 80-as évek viszonyait szemléltetően jellemzi Weltner Jakab visszaemlékezésében: „A munkásság politikai uszályhordozója volt a függetlenségi pártnak és azokon a jelszavakon kérődzött, amiket az ellenzéki képviselők a tömegek elámitására a közéletbe dobtak.” — Weltner Jakab Milliók egy miatt. Bp. 1927. 34—35. old. Ugyancsak ő említi meg hogy Kossuth temetésekor Kossuth nagyságának elismerése mellett az Asztalosok Szaklapja néhány bíráló szót is írt Kossuth tevékenységéről, minek hatására ő és társai szakszervezeti könyvüket összetépték és kiléptek a tagok sorából. U. o. 45. l.

osztállyal összekapcsolná...! A polgárság érdekeit szolgálta, a munkásságot a politikából kizárta.⁷

A Huszadik Század és a Társadalomtudományi Társaság köré tömörült heterogén összetételű és különböző politikai nézeteket valló polgári értelmiségiek (1905 ősze előtti időről van szó) ugyan nagy szolgálatot tettek a magyar munkásság szellemi nevelésében és rokonszenvvel viseltettek a munkásság iránt, de igyekeztek is a munkásmozgalomtól eléggé szembetűnően elhatárolódni és az általuk egyetlen helyesnek tartott „tudományos szociológia” pozíciójából tették azt vizsgálat tárgyává. (Minden bizonnyal a polgári radikálisoknak a munkásmozgalomtól való elhatárolódásában szerepet játszott a magyar munkásmozgalom viszonylagos gyengesége is.)

A XIX. szd. különböző burzsoá szociológiai elméleteinek (főleg Durkheim és Spencer) talaján álló értelmiségiek a marxizmust, a szociológia egyik ágának tekintették, és főleg vulgármaterializmusként interpretálták. Marxot nem is annyira eredetiben, mint inkább a burzsoá bírálók előadásából ismerték. Jászi Oszkár 1903-ban megjelent művében és az ez évben a marxizmusról megtartott előadásában is ez tükröződött. Szabó Ervin a Társadalomtudományi Társaság 1903 február 13-i ülésén vitába szállt Leopold Gusztáv nézeteivel és védelmébe vette a marxizmust.⁸ Szabó Ervin felszólalását, majd későbbi, a szocializmusról tartott előadását nagy elismerésben részesítette a Népszava.

A különböző világnézetet és politikai álláspontot valló szociológusok egységesen üdvözölték a revizionizmus megjelenését. Nagy reményeket fűztek Bernstein fellépéséhez. „A munkáskérdés — írta a Huszadik Század egy recenzióban — lassan eldobja magát a revolutionárius frázist és a szociáldemokrácia átalakul a negatív pártból pozitív és radikális reform párttá... Evolutio és nem revolutio útján... A Bernstein féle eszmék... a gyakorlati életet sokkal erősebben befolyásolják, mint kezdetben hitték volna.”⁹ Berinkey Dénes elmarasztalja Bebel, Liebknecht, Kautskyt a stuttgarti és hannoveri Német SZDP kongresszusokon elmondott beszédekért és az általuk sugalmazott, Bernsteint elítélő határozatokért. Egyben kifejezi reményét Bernstein további működése iránt.¹⁰ Zigány Zoltán — aki mintegy a munkásmozgalmi rovat felelőse — együttérzéssel ismerteti W. Sombart előadásait a szakszervezeteknek a párttól való függetlenítéséről.¹¹

A századforduló polgári értelmisége hiányában volt a forradalmi nézeteknek, képtelen volt az ország átalakítását forradalmi módon értelmezni, s a rosszul felfogott tiszta tudományosság rabságában szenvedett, ugyanakkor felkeltette érdeklődését a munkásmozgalom, amit azonban revizionista, reformista szellemben kívánt befolyásolni. A magyar munkásmozgalom — forradalmi értelmiség hiányában — megérezte ezt a hátrányt, s ez minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon nem tudott kialakulni a munkásmozgalom specifikus iskolája, s mindez kihatott a mozgalom elméleti és gyakorlati fejlődésére is. A Társadalomtudományi Társaság tagjai minden pozitív felvilágosító tevékenységük mellett is „a munkásság „kiművelésétől,” radikalizmusának csökkentését várták a szocialista mozgalom reformista jellegét kívánták megerősíteni.”¹²

⁷ Népszava 1902 szeptember 6. Pártunk és a Kossuth ünnep.

⁸ Huszadik Század 1903. 3. sz. — Szabó Ervin Válogatott írásai Bp. 1958. 80—92. l. Egyben felszólalásában több hibát is elkövet. Bővebben a kötethez írt bevezető és a 26. számú jegyzet 442. l.

⁹ Huszadik Század 1900. 11. sz.

¹⁰ Huszadik Század 1900. 1. sz. Berinkey: Egy szociáldemokrata eretnek kudarca.

¹¹ Huszadik Század 1900. 9. sz. Z. Z. A szakegyesületi munkásmozgalom.

¹² Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. 1867—1904. 285. l. Bp. 1963.

Ezt a helyzetet nagy mértékben súlyosbította az, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége opportunistá módon nem részesítette megfelelő bírálatban a polgári liberális, radikális nézetek behatolását a munkásmozgalomba. Mintegy eltekintett a szükséges elméleti harctól, minden figyelmét az agitációra és a szervezésre fordította, nem törődve a munkásosztály amúgy is alacsony elméleti ismereteivel. Itt figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy ezen időszak pártvezetőségének garnitúrája elméleti ismeretekben, felkészültségben, bonyolult társadalmi kérdések — márpedig a magyar társadalom ilyen volt — elemzésének képességében nem érte el a marxizmust rosszul értelmező polgári értelmiségek legjobbjainak felkészültségét. Ebből aztán az következett, hogy a teret (már ami a munkásmozgalom nevelését illeti), vagy átadta a radikálisoknak, kerülve egyben az elméleti kérdésekben a vitát, vagy elzárkózott a szükséges elemzéstől, vagy mechanikusan követte a külföldi pártok legjobbnak vélt tapasztalatait.

Ez időben a marxizmus legkiválóbb magyar ismerője, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő egyénisége Szabó Ervin. Sokoldalú felkészültséggel, forradalmi meggyőződéssel rendelkezik, azonban hiányzik mozgalmi tapasztalata, párton belüli tekintély, valamint az elméletnek a gyakorlattal való egyesítése. A magyar munkásmozgalmat nagyon is érzékenyen érintette, hogy „a tudós, vagy harcos dilemmáját élete végéig nem tudta végérvényesen és megnyugtatóan eldönteni.”¹³

Bécsből való hazatérése után (1899) hamarosan megkezdődött vitája a pártvezetőségbe beválasztott és a német munkásmozgalom tapasztalatain felnőtt Garami Ernővel. „A Népszavának... Szabó Ervin is rendszeres munkatársa volt, de már Garami is ott volt a lapnál. Lapzárlati napokon gyakran találkoztam ott Szabóval és Garamival, akik írás és korrigálás közben is nagy politikai vitákat folytattak.”¹⁴ Az álláspontok, a módszerek különbözősége Szabó Ervint minden bizonnyal a gyakorlati mozgalomtól a fokozatos visszavonulásra készítette és benne egyre kevesebb részt vállalt. A fiatal szocialista értelmiségek csoportja már ekkor szellemi vezérének tartja.

A körülötte kialakult szocialista diákok vékony rétege a szocializmust tudományosan megismerni akaró munkásoknak egyre növekvő száma egyaránt tanítómeszterüknek tekintik. A pártvezetőség egysíkú munkája, a mozgalom nem eléggé dinamikus fejlődése, a pártonbelüli demokrácia következtlen alkalmazása fokozza az ellenzéki csoport kialakulását.¹⁵

A Szabó Ervin köré csoportosultak jogosan vetették bírálat alá nemcsak a pártvezetőség munkáját, de sok esetben annak összetételét is. Az 1903-as kongresszusra tervezgették a pártvezetőség akkori összetételének megváltoztatását is. „Fáj a szívem — írta Ladányi Ármin Szabó Ervinhez — hogy a kongresszuson nem lehetek fenn... Arra kérlek, hogy úgy titokban hass oda, hogy a pártvezetőségből Dr. Goldner barátunk, de legalább Izrael (Kardos) Jakab vezér jóakarónk kibukjék. Azt hiszem elég érdemes munkát végeztek, már ideje, hogy mint tisztos rokkantak nyugodt pihenésre vonuljanak vissza.”¹⁶

A pártvezetőség összetételének bírálatára utal Schwarz Richard egyik Bécsből írott levele. „A magyar mozgalom vezetőit bizonyos szánakozó megvetéssel tekintik.”¹⁷

¹³ Szabó Ervin: Válogatott írásai. — Bevezetés 9. l.

¹⁴ Buchinger Manó: Küzdelem a szocializmusért. 67. l.

¹⁵ E témáról: Mucsi Ferenc: A Szabó Ervin vezette ellenzéki csoport fellépése és tevékenységének kezdete a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban. (1904—1905) — Legújabbkori Történeti Múzeum Évkönyve 1961/62.

¹⁶ PI. Archivum Szabó Ervin levelezés 9/1 Ladányi Ármin Szabó Ervinhez 1903 április 9.

¹⁷ PI. Archivum. Buchinger gyűjtemény 1902/03.

A pártvezetőség a Népszava nem elég differenciált, felvilágosító, nevelő munkájára utal Jócsák Kálmán visszaemlékezésében. A Népszavát a szervezetlen munkás szemével „nem tartottam olyannak, mint amely alkalmas lett volna arra, hogy bennem a szocializmus iránti érdeklődést felkeltse. Inkább olyannak való, akik már szocialisták, akik számára már előttük ismert módszer szerint tárgyalja az eseményeket. De semmiesetre sem volt alkalmas arra, hogy a mozgalmától teljesen távol álló munkás és a szocializmus között összekötő utat képezzen.”¹⁸ Elismeréssel ír Jócsák Kálmán a Jövő munkásképző egyesület tevékenységéről. Nagyon sokat lehetett tanulni Pfeifer Sándortól. Aki gyorsan akart tanulni, hozzá ment, bár ezt a párt hivatalos vezetői, funkcionáriusai nem jó szemmel nézték, pedig ebben az iskolában a későbbi agitátorok és írók egész gárdája nevelődött.¹⁹

A szocialista diákmozgalom belső nehézségeire és a munkásmozgalommal való szükséges kapcsolatára rávilágít Mérő Gyula egyik levele. Nincs értelme — írja — annak, hogy 20—30 ember számára külön szervezetet tartsanak fenn. Viszont legyen kötelező a szocialista diákok részére, hogy olyan munkásegyletekbe beiratkozzanak, mint amilyen a Jövő, vagy a Világosság.²⁰

A pártvezetőség feltétlenül elmarasztalható az ideológiai nevelő munka elhanyagolásáért. A rendelkezésre álló — ugyan nem nagy számú — szellemi erőket nem használta fel a mozgalom fejlesztése érdekében. Sok esetben vélt, vagy jelentéktelen személyi ellentétek, surlódások is hozzájárultak a meg nem értés szellemének kialakulásához.

A szervező és agitációs tevékenységet elsőrendű feladatnak megjelölő pártvezetőség igyekezett a mozgalmat tömegesíteni, leválasztani a munkásosztályt más osztályok befolyásától, előtérbe helyezve, szinte kizárólagosan, a munkásosztály érdekvédelmének hangoztatását. A szervezést, ill. a leválasztást a szocializmus leegyszerűsített változatában igyekezett végrehajtani. Eltérően a nyugat-európai munkásmozgalomtól a revizionizmus megjelenése akkor éri a magyar proletariátust, amikor az a szocialista tömegmozgalom stádiumába lép. Ez a helyzet sok tekintetben hasonlít az oroszországi mozgalomhoz, csak míg az orosz mozgalomban a legélesebb elvi harc folyik a revizionizmus ellen, addig Magyarországon egy-két elvi elhatárolódás, legjobb esetben elítélés történik, de megtalálható szép számban a nézetkülönbségek egyeztetésének kívánalma is. Bár az SZDP vezetőségének álláspontja a revizionizmus megítélésében következetlen és felemás volt, mégis alapvetően különbözött és szembenállt a polgári értelmiségieknek azzal a törekvésével, hogy a szocializmust, a marxizmust a revizionizmus közbeiktatásával, vagy azon keresztül a burzsoá pozitivist szociológia különböző iskoláival összemosásák.

A magyar párt elítélte Millerand-ot és mindvégig a Guesdeisták mellett állt. Mintegy levonva a tanulságokat állapították meg, „... látja már Jaures is... hogy igazuk volt a miniszterség ellenzőinek. Az a pozitív haszon, amelyet a szocialista miniszterségtől vártak, elmaradt... mindaz a kár, amely sokak szerint a szocialista miniszterséggel fenyegette a munkásmozgalmat — bekövetkezett. A képviselőválasztások mandátumvadászattá lettek sokak számára — a szocializmus és az osztályharc elveinek hirdetése helyett.”²¹ Megkülönböztetett figyelmet fordítottak a Jauresisták 1903-as áprilisi kongresszusára, kiemelték több szervezet Millerandot kizáró javas-

¹⁸ PI. Archivum. 686 f. 212 öe. 49. l. Jócsák Kálmán: Egy élet a harcok tüzeiben — kézirat.

¹⁹ PI. Archivum. Jócsák Kálmán u. o. 78—81. l.

²⁰ PI. Archivum. Szabó Ervin levelezés 12/7. Mérő Gyula 1903. III. 24.

²¹ Népszava 1902. július 15. I. A miniszterializmus alkonya.

latát, és keserőséggel vették tudomásul — főleg Jaurest marasztalva el —, hogy Mille-
randot ha csekély többséggel is, de nem zárták ki a pártból.²²

A Népszava tudósításban számolt be az olasz szocialista párt 1902-es imolai kongresszusáról, ahol a reformizmus és az osztályharcos erők között ádáz küzdelem dúlt. A tudósító ugyan igyekezett az eseményeket objektíven visszaadni, de nem rejtette véka alá határozott együttérzését az osztályharcos (intranszignens) erőkkel.²³

A revizionizmus elítélése, valamint az osztályharc hirdetése mellett megtalálhatók az ellentétek kibékítését célzó nézetek hangoztatása. Bresztovszky Ernő, a revizionizmust egyszerűen párttaktikai kérdésként kezelte, s a különbségeket az egyes országok fejlődésbeli (gazdasági, politikai) eltéréseivel magyarázta. Bresztovszky hivatkozva a fejlődés evolúciójának és revolúciójának kölcsönhatására és feltételezettségére, a revizionista és ortodox áramlatok egymás melletti párton belüli tevékenységét hirdető álláspontra jut.²⁴

A magyarországi szociáldemokrata párt részére a németországi szociáldemokrata párt minden vonatkozásban a követendő példa volt. Ez nemcsak a munkásság összetételével, a földrajzi közelséggel magyarázható, hanem a német pártnak a nemzetközi munkásmozgalomban betöltött vezető szerepével is. A német párt gyakorlati sikerei, elméleti felkészültsége, a mozgalom szervezettsége, tömegbefolyása elbűvölték a magyar pártot és vezetőségét, sikerein, de néha kudarcain nevelődött a magyar munkásmozgalom egész nemzedéke. A párt elméleti folyóirata a Neue Zeit „szocialista vezető tanító volt... olyan értelemben is, ahogy uralkodott értelmünkön, akkor, amikor megnyitotta számunkra, egyszerű munkások számára a szocialista világszemlélet perspektíváját, amikor a világ valamennyi országának kezdődő és fejlődő szocialista munkásmozgalmát nekünk megmutatta és ezzel az Internacionálét értelmünk számára felfogható valósággá alakította... azok számára, akik az én generációmban voltak tanulni vágyó szocialista munkások, és a magyar munkásmozgalomban akár milyen tisztséget viseltek, azoknak a hetenként megjelenő Neue Zeit cikkeivel azt fejezte ki, amit tudósnak, vagy bibliográfusnak jelent valamilyen világhírű könyvtár.”²⁵

Elméletileg a párt vezetőségére Kautsky gyakorolta a legnagyobb hatást a német szociáldemokrata pártból. „Kautskyval úgy vagyok, hogy amióta a szocialista mozgalomban élek csak úgy tudok rá gondolni, mint aki világszemléletem képzeeteinek testét öltött formálójá, biztos nevelője.”²⁶ „Számomra Kautsky szavai mindig a legeslegfelső kinyilatkoztatás jelentőségével bírtak.”²⁷ A vitás kérdések eldöntésének zsinórmértékéül az ebben az időszakban nagytekintélyű Plehanov is azt javasolta az amszterdami kongresszuson résztvevő orosz küldöttségnek, hogy szavazzanak úgy, mint a németek.

A német munkásmozgalom sikerét a kapitalizmus fejlettségével, az általános műveltséggel, a kevésbé barbár elnyomással, az önműveléssel, az évtizedes kitartó kemény harccal magyarázták. Buchinger egyik korabeli cikkében leírta, hogy a német

²² Népszava 1903. április 21.

²³ Népszava 1902. szeptember 13, 16, 20. Az imolai kongresszus.

²⁴ Népszava 1904. augusztus 13. Bene: A revizionizmus MMTVD. III. köt. Bp. 1955. 233—235. l. — A revizionizmus és marxizmus összeegyeztetését valló nézet, amely a reformizmus erősödését szolgálta, még nem ad elég alapot ahhoz, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt „az ausztró marxizmusnak, a revizionizmusnak egyik leghívebb követője és letéteményese” értékelést kapja. Fukász György: A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez 1900—1918. Bp. 1960. 232. l.

²⁵ Buchinger Manó: Találkozásom Európa szocialista vezetőivel. Bp. 1938. 62. l.

²⁶ Buchinger: U. o. 62. l.

²⁷ Buchinger: U. o. 138—139. l.

könyvkötők szakszervezetében is beszéltek a szakszervezetek semlegességéről, de az ilyen nézeteket határozottan elvetették. Ugyancsak szembehelyezkedtek a revizionisták május 1-ét tagadó nézetével is. Buchinger javasolta, a szervezőmunka hatékonyságának érdekében a házi agitáció kiépítését és az üzemi tagdíjrendszer bevezetését.²⁸

A német példa követése a további években is dominált és a legkisebb megnyilatkozásokat is figyelembe vették. A magyar pártvezetőség részéről 1905—1906 után ugyan több ízben történik kritikai megjegyzés — amolyan széljegyzetek formájában — a német pártvezetőség címére. A hiba és a súlyos mulasztás nem a német munkásmozgalom tapasztalatainak átvételében van, hanem azok mechanikus másolásában és kizárólagos alkalmazásában. Az SZDP vezetősége más országok tapasztalatait kellően nem vette figyelembe, sőt azokat előítéllettel kezelte. A német párt minden tekintetben követendő példa volt, míg más országok pártjaiban az SZDP egyenrangúnak tartotta magát. A német példa túlzott követésével szembe helyezkedett Szabó Ervin és csoportja, egyrészt a francia és olasz, illetve az orosz mozgalom egyes áramlatait helyezve előtérbe. Az orosz mozgalom iránt való fokozottabb érdeklődésben — ha még oly pontatlanul és néha felületesen is — kifejezésre jutott a két ország fejlődése közötti hasonlóság felismerése és egyes fő, azonos társadalmi kérdések megoldására irányuló módszerek megértése, a mozgalom tapasztalatainak tanulmányozása. A Népszava ugyan rendszerint beszámolt a századforduló első éveinek orosz mozgalmairól, és részletesen ismertette egyes eszer csoportok merényleteit, kifejezésre juttatva a magyar munkások csodálatát. De kevésbé merült fel a pártvezetőség részéről az oroszországi helyzet bonyolultságának megértésére az igény. Az oroszországi munkásmozgalommal kapcsolatuk főleg a pártból kizártaknak, illetve a baloldali ellenzékieknek volt, akik amennyire ez lehetségesnek bizonyult, természetesen az egyes áramlatok megkülönböztetése nélkül nyújtottak segítséget az illegális munkában. Így pl. egy 1903 december 12-én kiadott belügyminiszteri utasításra a budapesti rendőrkapitány 1904 március 24-én a következőket jelentette: „Engelmann Pál a címére érkezett 9 csomag orosz nyelvű szocialista forradalmi füzeteket milyen célra használta fel, széleskörű puhatolózásokat eszközöltettem, azonban azok eredményre nem vezettek.”²⁹ A jelentés nemcsak Engelmann illegális tevékenységére utal, hanem jól kiépített — mindkét részből — konspirációs hálózatra is rávilágít.

A Minisztertanács 1904 január 30-i jegyzőkönyvéből kiderül, hogy „az orosz szocialista párt ismeretlen helyen levő nyomdájának sajtótermékeit forradalomra való izgatás miatt a postai szállításból kitiltja.”³⁰ Feltételezhető, hogy Engelmann hasonló tartalmú csomagokat továbbított.

²⁸ Buchinger Manó: Német munkások. Világosság 1904. 6. sz.

²⁹ OL. BM. res. K—149—279/1904.

³⁰ OL. BM. res K—149—114/1904. — A jegyzőkönyv felsorolja a röpiratokat, a címekből ítélve megállapítható, hogy eszer röpiratokról van szó, amelyek minden bizonnyal forradalmasító jellegűek voltak.

A röpiratok: Ko vszemu ruszkoju kresztyansztvu
Raszkazü iz russzkoj isztorii
Narodnoe Djelo
K szoldatam
Szofia Lvovna Perovszkaja
Za volju i zemlju
Kresztyanszkije Szojuzü v Szičili
Cárj Golod.

Egy évvel később hasonló tevékenységet folytatott Szabó Ervin és a köréje csoportosult ellenzék. (Engelmann és Szabó Ervin konspirációs cél érdekében kialakított kapcsolata adat hiányában nem bizonyítható.)

Knaller Győző az erdélyi szociáldemokrata szervezet vezetője 1905 elején Brasóból 3 levelet küldött Szabó Ervinhez. Megemlíti, hogy a könyveket 5 kg-os csomagokban adták fel, a megadott címre, főleg Lembergbe. Utalt arra is, hogy neki különböző fortélyokhoz kellett folyamodnia, hogy a csomagokat felvegyék, s általában rajta kívül mások ezt a feladatot nem merték vállalni. Az ügyről egyébként Bokányi és Csizmadia is tudott.³¹ László Jenő hasonló időben Svájcban kiállított orosz nyomtatványokról szóló szállítólevélről ír. Megemlítette, hogy „A postának semmi köze sincs az üggyhöz, az egész dolog a vámfelügyelőséghez tartozik, ... a belügyminisztérium nemrégiben fölhívta szigorúan a vámigazgató figyelmét ilyenféle nyomtatványokra, ezért most nem engedik szabadon”.³² Feltételezhető, hogy nemcsak a miniszteri rendelettel kitiltott sajtóanyag továbbítása szerepelt. E munka ellátásában kifejezésre jutott az internacionalista kötelességvállalás és a mozgalommal való együttérzés.

Mindezek a tények bizonyítják, hogy az ellenzék jobban felismerte a forradalmasodó Oroszország munkásmozgalmának helyzetét, mint a pártvezetőség, amely ugyan túl kockázatos szerepet belpolitikai okok miatt nem vállalt magára, de mindemellett eléggé szembetűnő az a merevség, amelyet a német tapasztalatok állandó és szinte kizárólagos propagálásával árult el. Az 1903-as nagy szociáldemokrata sikert hozó Reichstag választást értékelve megjegyezték: „Mi levonjuk a tanulságokat — írta a Népszava — német elvtársaink nagy harcából, nagy diadalából. A mi ellenségeink is azok, amelyek az övék. Mi is azokkal a fegyverekkel küzdünk, amelyekkel ők küzdenek. A német szociáldemokrácia választási harca a világ proletársága számára erőpróbája volt azoknak a közös fegyvereknek, melyet a nemzetközi szociáldemokrácia magáénak vall, melyekre reménységét, várakozását helyezte... a próba azt mutatta, a fegyverek kitűnőek, csak bánni tudjunk vele. Ezek a fegyverek: a szervezkedés, a sajtó, a szívósság, a céltudatos kitartás.”³³

Az eredményes és sikeres német módszerek és tapasztalatok (amelyek elmerevedtek és nem egészültek ki újakkal) megfelelő magyarországi alkalmazása helyett inkább azok mechanikus átvétele következett be, bár a magyarországi társadalmi-politikai viszonyok sok vonatkozásban különböztek a németországitól.

Mint ismeretes a magyarországi szervezett ipari munkásság főleg a fővárosban összpontosult. Azonban a szervezett munkások egy részénél — még a tudatos felvilágosító munka ellenére is — megtalálható volt a szakmai befeléfordulás tradíciója. Az 1903-as kongresszuson szóvá is tették, hogy bár a nyomdászok gazdaságilag jól szervezettek, de a politikai mozgalomtól meglehetősen távol tartják magukat. „A 3000 nyomdászból népgyűlésen, tüntetésen 80—100 munkanélküli nyomdász jelenik meg. Munkában levő szaktársainknak olyan jól megy, hogy őket nem érdekli sem az összmunkásság szervezkedése, sem annak gazdasági és politikai akciója. Környezetünkről ránkragadt a nyárspolgárt jellemző léhaság, tunya nemtörődömség... Nekünk elég az, ha szombatonként zsebvágjuk a 14 forintot és odavágjuk, ez a mi erős szervezkedésünk gyümölcse”.³⁴ A cikk írója a politikai mozgalomban való részvé-

³¹ PI. Archivum. Szabó Ervin levelezés 7/7—9.

³² PI. Archivum. Szabó Ervin levelezés 10/6—7. László Jenő Szabó Ervinhez 1905. február 10—11.

³³ Népszava 1903. július 2. A németországi győzelem

³⁴ Typographia 1903. május 1. A vád.

telre hív fel. 1902-ben, amikor a nyomdász szakszervezetben elhatározták, hogy a Typographiát kötelezően minden szakszervezeti tagnak járnia kell, rövid ideig szakadás következett be, sőt tiltakozásul ellenlapot is indítottak. A Famunkások Szaklapja elítélte a maradiak felhördülését, a kidőlt veterán generálisokat. A cikk állást foglal a modern munkásmozgalom elvei mellett és szembefordul a szűkkörű műhelyszemlélettel.³⁵

A vidéki iparcentrumokban a burzsoáziának a munkásságra gyakorolt szellemi hatása lényegesen tovább tartott, mint a fővárosban. Vagyis az öntudatra ébredés, a burzsoáziától való leválasztódás lassúbb folyamatot jelentett, amiben kétségtelenül döntő szerepet játszott a vidéki közigazgatási szervek önkényes fellépése is, valamint a munkáltatók szembehelyezkedése bármilyen szervezett mozgalommal. A szolgabírói önkény még a Népszava előfizetését is próbálta megakadályozni. Így pl. a Népszavának Kisbérre való eljuttatását — emlékezik vissza Jócsák Kálmán — „olyan címre rendelték, amely kívül esett Kisbér mindenhatósága alól, s odagyalogolt érte egy küldönc minden szombat este, hogy vasárnapra az előfizetők kezében legyen a lap”. Ez a szervező munka nagy áldozatokat, odaadást és leleményességet is követelt.³⁶

A munkásokról való gondoskodás képében tetszelgő Rimamurányi Rt. egyik Tisza István belügyminiszterhez küldött felterjesztésében a szocialista gyűlések és agitátorok ellen határozottabb rendőri fellépést sürget. Mintegy a munkások védelmét kiemelve említik meg, hogy a „józan gondolkodó munkások — 600-an — elhatározták, hogy a szocialista izgatók gyűlésén nem vesznek részt, s megvetik azokat, akik megjelennek.”³⁷

A szocialista szervezkedést gátló felsőbb intézkedések szorgalmazása mellett a tőkések igyekeztek befolyásuk alatt tartani a munkásokat, kulturális, művelődési, dalegyletek stb. létrehozásával is. Ugyancsak ez időben bontogatta szárnyait a keresztény szocialista mozgalom is. (Főleg a Dunántúl egyes részein, de volt befolyása a fővárosban is.)

Elméletileg és szervezetileg mind nagyobb kárt okozott a munkásmozgalomnak az újjászervezettek tevékenysége. Vezetőik állásfoglalásaiban, gyakorlati megnyilvánulásaiban mindinkább teret hódított az osztálymegbékélés eszméjének hirdetése (kevésbé mondható ez el tömegeikre), valamint a nacionalizmus hangoztatása. Elismeréssel nyilatkozott a Mindszenti 1903-as május 1-ről a Szabad Szó. Kiemelve, hogy az ünnepségen résztvettek a tisztviselők, hivatalnokok, sőt a pap is, aki szeget vert a zászlórúdba. Szegváron „V. Ágoston elvtárs (!) a gőzmalom vezetője ott volt az ünneplők közt a malom egész személyzetével... a másik gőzmalom bérlője is ott volt az ünnepen molnáraival.”³⁸

A Csongrád megyei főispán meglelégedéssel jelentette, hogy Szegváron május 1-én a 48-as körben gyülekeztek és onnan a templomba vonultak a munkások, s a mise végeztével a körbe tértek vissza. Mindszenten az általános népkör egyesíti a munkásokat, kik a kör nemzeti színű zászlaját e napon szentelték fel. A felvonulás reggel 6 órákor történt csendben. A zászlót a mindszenti plébános hazafias beszéd kíséretében áldotta meg. Utána két és fél órás hazafias beszédek és szavatok következtek.³⁹

³⁵ Famunkások Szaklapja 1902. május 31.

³⁶ PI. Archívum 686 f. 212 öe. Jócsák Kálmán: i. m. 64. l.

³⁷ OL. BM. res. K—149—1055/1903. A Rimamurányi Rt. felterjesztése 1903. december 1.

³⁸ Szabad Szó 1903. május 14.

³⁹ OL. BM. res. K—149—340/1903. A Csongrád megyei főispán jelentése május 1-ről 1903 május 6.

A munkásság szerveződését akadályozzák a még elég széles körben jelentkező burzsoá és nacionalista hatások, amelyeket vagy a munkáltatók, vagy a velük együttműködő keresztény szocialisták, vagy a nacionalizmusra tért újjászerveztettek hangoztatnak, ámbar a folyamatot meggátolni képtelenek. A század eleji magyarországi munkásmozgalom fokozatosan tömegmozgalommá válik, s vele együtt országos politikai tényezővé. A szakszervezeti mozgalomban túlhaladva a szakma, vagy műhelykereteket ekkor alakulnak meg az országos jellegű szervezetek. Az országos szakmai szervezetek létrehozása nem egyszerűen a meglévők egyesítése, hanem a szervezett munkásság ugrásszerű növekedését is jelenti. A nagyarányú szervező és agitációs munka eredménye már a X. kongresszuson is jelentősen éreztette hatását.⁴⁰

A bérharcok és sztrájkmozgalmak intenzitása és szervezettsége párosul a politikai jogokért való aktív és szakadatlan, bár egysíkú harccal. A politikai helyzet kiéleződése is hozzájárult a széles tömegmozgalmak (felvonulások, gyűlések, tüntetések, stb.) nagyarányú elterjedéséhez. Egyben ezek a szociáldemokrata párt politikai állásfoglalásainak egyik fórumává lesznek.

A katonai javaslatok beterjesztését követő parlamenti válság elmélyülése az általános politikai helyzet alakulása és változása az SZDP politikai szereplésére is hatást gyakorolt. A párt igyekszik kihasználni, bár nem tudja kiaknázni a lehetőségeket a politikai uralom leleplezésére, politikai súlyának növelésére, tömegbefolyásának szélesítésére, de adós marad a kialakult helyzet konstruktív elemzésével.⁴¹

A liberalizmusban tetszelgő Széll kormány lényegében „jezsuita kétszínűsködő politikát folytatott”⁴² a munkásmozgalommal szemben. A szervezetek működésének engedélyezése — mivel a konszolidált pártvezetés következtében nem kellett tartani radikális tömegmozgalmaktól — nem jelentette az önkényes módszerek alkalmazásának annullálását. A gyűlésbetiltások különösen vidéken tovább folytatódnak, a szolgabírók önkénye nem veszi figyelembe a felülről adott „tapintatosságra” utaló eljárási szabályokat, bár a pártvezetőség évi jelentésében néhány igazán „becses” végzésről olvashatunk. A jelentés aláhúzza, hogy a szónok nevét előre közölni, s a gyűlésre engedélyt kérni nem kell, csupán be kell jelenteni.⁴³ Ennek ellenére 1903 május 1-én Szabolcs megye egész területén gyűlést nem engedélyeztek. Nyíregyházán a kőművesek engedély nélkül felvonulást tartottak, de „szétosztatásuk után az általuk hordozott vörös zászló elkoboztatott, s a vezetők ellen a kihágási eljárás megindított.”⁴⁴ Szombathelyen eljárás indult a munkások ellen, mert tilalom ellenére énekeltek.⁴⁵ A laplefoglalások, elkobzások, vagy éppen a postai szállításból való kitiltás a liberális időszakban is meghonosodott és el nem felejtett módszer. A Népszava 1902 október 23-i számát az éjszakai ügyész lefoglalta, majd a gyorsított eljárás felújításáról számolt be a lap (október 25.). A Népszava megemlítette, hogy ez a Bánffy korszak gyorsított eljárásának módszere volt. Jellemző a polgári lapokra, hogy a Népszava számának lefoglalásáról az apróhírdetések között tesznek említést. Viszont

⁴⁰ Nagyon részletesen és meggyőző okfejtéssel mutatja be ezt a folyamatot Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei c. művében. Főleg 231—246. old. — A szervezőmunka eredményességére utal az, hogy 1903 elején a szervezett munkások száma elérte a 20 000-es létszámot. — Párttörténeti Közlemények 1964. 2. sz. IX, és ez az év végére meghaladta a 40 000-et. — Magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1966. 48. l.

⁴¹ Részletesen elemzi az SZDP tevékenységét a függetlenségi párthoz való kapcsolatát Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből. (1901—1904) c. monográfiájában, főleg 203—214. old. Bp. 1963.

⁴² Az MSZDP vezetőségének jelentése a X. kongresszushoz. MMTVD. 3. k. 114. l.

⁴³ MMTVD. 3. k. 115. l.

⁴⁴ OL. BM. res. K—149—342/1903. Szabolcs megye főispánjának jelentése.

⁴⁵ OL. BM. res. K—149—351/1903. Vas megye főispánjának jelentése.

Ady Endre tollából a Nagyváradai Napló erélyes tiltakozást közöl a rendőr-állam intézkedései ellen, amit a Népszava is átvész. (1902. november 4.) Az igazságügyminisztérium államtitkára ekkor jelentette Széll Kálmán miniszterelnöknek, hogy megadták az engedélyt az ügyészségnek a „csuhások” füzet kiadása miatt „a papi osztály ellen elkövetett gyűlöletre való izgatás vétségének megtorlása végett.”⁴⁶

A munkásmozgalommal szemben tanúsított kettős módszer alkalmazása nem tévesztette meg a SZDP-t, s állandó leleplezésben részesítette a kormányt. Joggal és találóan jegyezte meg a Népszava a kormány politikájáról: „Talpnyalás fölfelé, dédelgetés a militarizmussal szemben, kedvezés az agrarizmusnak, együttvéve; legázolása a népnek, letiprása a haladásnak, reakció az egész vonalon.”⁴⁷

Míg a betérjesztett, majd módosított katonai javaslatokra a Függetlenségi Párt ugyan tiltakozik, de inkább tétovázik, várakozó álláspontra helyezkedik, s nehezen szánja rá magát az obstrukcióra, addig a SZDP már 1902 november 2-án 2000 fő előtt népgyűlést rendez a civillista felemelése és a póttartalékosok behívása ellen. Bokányi Dezső szónoki beszédében a hadsereggel szemben, a nép felfegyverkezést, a monarchikus kormányzati rendszer helyébe a társadalmi kormányzatot követeli. Határozottan síkra száll az önrendelkezési jog visszakövetelése mellett, ami következik a szociáldemokrácia republikánus jellegéből. A rendőrkapitány közbeszólására, aki az alkotmányos monarchiára hivatkozott elvileg is megindokolta álláspontját. „Nem a republikanizmust akartam tárgyalni, hanem csak azt akartam az előbbiekkal jelezni, hogy antimonarchikus felfogásunknak nem személyi, hanem elvi alapja van. És hogy nem személycseréről, hanem rendszerváltozásról van szó”.⁴⁸ A köztársaság mellett való állásfoglalás nem véletlenül vetődik fel a militarizmust és a monarchiát támogató kormányintézkedések betérjesztésének időszakában. A párt felismeri a létszámemelés elleni harc általános demokratikus jellegét, s e mozgalmat szélesíteni akarja az ellenzéki pártoknak az általános választójog mellett való állásfoglalásával. Erdeme még e mozgalomnak, hogy a militarizmus elleni küzdelmet összekapcsolja a monarchia elleni harccal, ha általános formában is. A társadalmi kormányzat homályos és labilis követelése mellett lényegesen határozottabb és egyértelműbb az önrendelkezési jog felvetése, amit természetesen politikai értelemben használ Bokányi. De sem a rendszerváltozás szükségességének hirdetésekor, sem az önrendelkezés visszakövetelésekor nem történik utalás a megvalósítás módozataira, társadalmi bázisának skálájára, időszerűségére. Ha nem is tartozik szervesen a tárgyalt időhöz, de ide kívánczok Bokányi egyik későbbi beszédének részlete. „...én azt mondom, hogy a vérnek nem vagyok ellensége, ha látnám azt, hogy már elegendő vagyunk ahhoz, hogy győzhünk, és a vér és milliók ereje fel tudná szabadítani az embereket fájdalomból, akkor nem törődnék intelmekkel és erkölcsi prédikációkkal. De most még nem vagyunk elegendőek és még nem érkezett el az idő, amelyben győznünk kell. Sokkal többen kell, hogy legyünk és teljesen megnyugodhatunk abban, hogy a milliók ütőereje meg fogja majd mutatni azt az időt, azt a történelmi pillanatot, melyben győznünk lehetséges leend.”⁴⁹

1902 novemberében a párt központi lapja több vezércikkben leplezi le a kormány tervbevett intézkedéseit, de kijut a függetlenségi pártnak is a kormánnyal folytatott tárgyalásokért és tétovázó magatartásáért. A 2 milliós civillista emelést, a létszám-

⁴⁶ OL. BM. res. K—149—232/1903 március 20.

⁴⁷ Népszava 1902. november 11. Civillista — katonaság — kivándorlás.

⁴⁸ Népszava. 1902. november 6. A militarizmus és civillista.

⁴⁹ OL. BM. res. K—149—118/1905. Bokányi Dezső 1905. március 15-i beszéde a Petőfi szobor előtt.

emelést, valamint a kivándorlást megnehezítő törvénytervezetet, melyet az agráriusoknak szánt ajándékként értékel, veszi pergőtűz alá. „Az elsőben a nép pénzét, a másodikban a nép véré, a harmadikban a nép munkaerejét ajándékozzák el.”⁵⁰

A párt határozott és ostorcsapásait jól kiválasztó fellépése egyre nagyobb visszhangra talál a tömegek körében. Az 1902 november 30-i gyűlésen már, szemben a november 2-vel, 12—15 ezer fő vesz részt. A tömegakciók szervezését a szociáldemokrata párt kezdeményezi, a függetlenségi párt ekkor még nem mozgósítja híveit. A tudósítás szerint a klerikális néppárt osztogatta a röplapokat, a tömeg a sárban összegyűlt.⁵¹

Ez a jelentős, tömegeket megmozgató népgyűlés is a fentiekben vázolt témákkal foglalkozott, formájában azonban gazdagabb változatokban és lényegesen nagyobb hatással. Groszmann Miksa beszédében bírálja a függetlenségi pártot, amiért kijelentették „hogy erről a 2 millióról igazán nem érdemes beszélni. Hiszen Magyarország mindig lovagias, lojális nemzet volt.” Óriási hatást keltve jelentette ki: „Tessék Ferenc Józsefnek ha nem elég a fizetése jobban fizetett kondíciót keresni. Tessék Ferenc Józsefnek az orosz cárral, a német császárral és a többi urakkal összeállani és sztrájkoljanak. Meg vagyok győződve, hogy ez olyan sztrájk lesz, amely nem von maga után üzembeszűntetést.” Beszédében megjegyezte még, hogy sok ország magas kulturális fejlődési fokot ért el, király nélkül is.⁵² Ugyanakkor Groszmann a királyság, de főleg a király személyének megtűréséről is említést tesz, mintegy lecsillapítva a kedélyeket.⁵³

A szociáldemokrata párt vezette tömegmozgalmak mind erőteljesebb hatást gyakorolnak a függetlenségi párt parlamenti tevékenységére, s így „az obstruáló parlamenti akciója és a szociáldemokraták utcai demonstrációi közös frontba kerülnek.”⁵⁴

A közös részvétellel tervezett, de kudarcba fulladt március 8-i gyűlés eseményeit összegezve a SZDP továbbra is kitartott az indenmitás megtagadása mellett. „A katonai javaslatok sorsa az indenmitás sorsától függ. Ha az ellenzék megtagadja az indenmitást, akkor nincs kormány, amely parlamentális úton győzelemre juttathatná a parlamenti javaslatot. Az ellenzék komolyságát az indenmitás ellen való küzdelem komolyságán lehet lemérni.”⁵⁵ Mint ismeretes a függetlenségi párt erről a javaslatról, de egyben mint együttműködési feltételről ekkor még hallani sem akart. A szociáldemokrata párt azt akarta, — ahogy ez kiderül a Népszava vezércikkéből — hogy az ellenzék tervszerűen buktassa meg a kormányt és akadályozza meg a katonai javaslatok keresztülvitelét. A pártvezetőség még március 8-án (tehát a gyűlés napján) délelőtt egy levelet továbbított Holló Lajoshoz, melyben javasolta Groszmannnak az elnökségbe, és Bokányit egyik szónoknak, valamint mindkét határozati javaslat be-terjesztését. (Mióután az előkészületek során közös határozatot kidolgozni nem sikerült.) Ezt a javaslatot — amely kétségtelenül szorongatott helyzetbe hozta a függet-

⁵⁰ Népszava 1902. november 11. Lásd még Népszava november 27.

⁵¹ Népszava 1902. december 2. Gyűlési tudósítás.

⁵² MMTVD. 3. k. 98—99. l.

⁵³ A gyűlés jelentőségét Dolmányos István is méltatja már idézett könyvében. Azonban csupán a párt opportunistá felfogásának és Groszmann „türelmességének” hangsúlyozása — ami kétségtelenül fenn áll — bizonyos egyoldalúságot adhat az SZDP korabeli küzdelmeinek megajzolásában. Még a tompítás ellenére is, ami feltétlenül hiba volt, Groszmann az elmondott beszédért királysértés vádjá címén 10 hónapi fogházbüntetést kapott. (Utal erre Mucsi Ferenc is: „A szociáldemokrata párt vezetőinek paktuma a Fejérváry kormánnyal, s a választójogi küzdelem kibontakozása” c. tanulmányában. Századok 1965. 1—2. 45. l.)

⁵⁴ Dolmányos István: I. m. 206. l. A közlekedési kísérletekre és ennek kudarcára lásd további oldalak.

⁵⁵ Népszava. 1903. március 10. Népitélet. Gyűlési tudósítás.

lenségi párt vezetőit — elvetették, s az általuk összehívott gyűlésről eltávoztak. Így az együttműködés megfeneklett és elmérgesedett az egymás közötti harc.

A szociáldemokrata párt vezetősége március 22-ére újabb népgyűlést jelent be. Már az előkészületek során a függetlenségi párt részéről hazátlan izgatónak és kormánybérceknak bélyegzett munkástömegek és vezetőik határozottan utasítják vissza az alaptalan vádakat. Weltner szónoki beszédében visszapillant a március 8-i kudarcra, s a szakítás okát az indemnitás körüli vitában jelöli meg, megjegyezve még, hogy ez nem kötötte volna meg a függetlenségi párt kezét. A függetlenségi párt részéről követelt nemzeti követelésekről kijelentette, hogy azokat senki nem ellenzi, bár azok a nép sorsán semmit sem segítenek. Weltner a függetlenségi pártnak címzett határozott bírálat mellett még lehetségesnek tart újabb közeledést. A benyújtott és egyhangúlag megszavazott határozati javaslat is erre utal, amely a nép ellen irányuló merényletnek tekinti a katonai javaslatokat, és felszólítja az ellenzéket, a legmesszebbmenőkig terjedő parlamenti ellenállásra. Felszólítja az ellenzéket, hogy ne elégedjen meg esetleges engedményekkel, hanem törekedjen a kormány megbuktatására, s az obstrukciót terjessze ki az indemnitásra is, de egyben figyelmezteti is az ellenzéket, hogy minden meghunyászkodást a nép elárulásának tekint.⁵⁶

Bokányi Dezső a gyűlés második napirendi előadójaként izzó hangú beszédet mond az egyház, a néppárt és a portugál szerzeteseknek az országba való behozatala ellen. A néppárt tevékenységét és keresztény szocialista elméletét leleplezi, állandóan a szociáldemokrata sajtó is. Tudománytalan és haladás ellenes nézeteiket a nagybirtokosok érdekében kifejtett gyakorlatukat a Lueger féle mozgalommal együtt bírálják.

Március 24-én a képviselőház mintegy a 2 nappal korábban megtartott hatalmas népgyűlés reflexiójaként a szociáldemokrata pártra szórt rágalmaktól és szitkozódásoktól visszhangzik. A Bokányit lefizetett rendőrspiclinek rágalmazó Kaas Ivor, a szocialistákat hazátlan bitangoknak nevező Bartha Miklós, vagy mint a patkányokat kiirtani akaró Ugron Gábor, a szocialistákban titkos rendőröket, spicliket, gyalázatos gazembereket vélő Rakovszky István és mások megjegyzései célt tévesztenek és a munkásosztály határozott ellenállásába ütköznek, s ez csak növeli a párt vezetőségének népszerűségét. A kormánynak ugyan kezére játszik több ellenzéki képviselőnek balról, azaz a szociáldemokrata párt részéről való leleplezése. Ez az előállt helyzet természetesen nem jelenti az SZDP-nek a kormányhoz való szegődését, azonban a függetlenségi ellenzék nagymértékben kihasználja ezt, s egyaránt „harcol” a kormány és a szociáldemokrácia ellen. Március 29-én a pártvezetőség népgyűlést hívott össze, a pártra szórt rágalmak leleplezése és visszautasítása céljából. A kb. 20 ezer főt számoló tömeg lelkes ünneplésben részesítette Bokányit. A gyűlést Garami Ernő nyitotta meg, jegyző Alpári Gyula volt. Goldner Adolf elnöki bevezetőjében utalt arra, hogy a párt saját ügyében eddig még nem hívott össze népgyűlést, de most ez szükségessé vált, mivel nem csak a pártvezetőség, hanem az egész munkásosztály megvádolásáról van szó. Groszmann Miksa hatásos beszédben a rágalmazó képviselőket leplezte le. A határozatban megbélyegezték az alaptalan rágalmakat és teljes bizalmukról biztosították a pártvezetőséget.⁵⁷

A fővárosi bizalmiak „április 3-án tartott ülésén megbotránkozásuknak adtak kifejezést a Bokányit ért rágalmak miatt, a klerikálisok részéről. Az értekezlet a párt-

⁵⁶ Népszava 1903. március 24. Leszámolás.

⁵⁷ Népszava 1903. március 31. A nép válasza.

⁵⁸ Népszava 1903. április 7. Pártügyek.

⁵⁹ Szabók Szaklapja 1903. április 11.

vezetőségnek és Bokányi Dezsőnek egyhangú lelkesedéssel szavaz bizalmat, felhívja a pártvezetőséget, hogy a megkezdett harcot kitartó lelkesedéssel folytassa.”⁵⁸ Az alaptalan rágalmak elleni fellépést fejezte ki a kongresszus első napján rendezett fáklás felvonulás. A menetben a szakadó eső ellenére 8—10 ezer ember vett részt. A felhívás egységes kiállásra szólított fel. „Munkások! Összeforrtunk azokkal, kik erejük legjavát a munkásosztály érdekeiért feláldozták. Velük vagyunk követjük őket, kik mindenkor előhaladtak a csatasorban, s vissza nem riadtak a kormányhatalom üldözéseitől.”⁵⁹ A menet üdvözölte a kongresszust, majd Bokányi Dezső köszöntötte a felvonulók nevében Buchinger Manó. Bokányi rövid válaszában megköszönte a megkülönböztetett figyelmet és a munkásvezetőkre jellemző szerénységgel jegyezte meg: „Tudom jól, hogy nem nekem szól a kitüntetés, hanem mindazoknak, akik velem együtt küzdöttek egy szentháromság, a kapitalizmus, a militarizmus és a klerikalizmus ellen.”⁶⁰

Immár a gazdasági és politikai harcban jelentős, de még nem elegendő tapasztalatokkal rendelkező, a tömegek egyre növekvő támogatását élvező szociáldemokrata párt jut el nagyjelentőségű 1903-as kongresszusához. A gazdasági kizsákmányolás, a politikai jogfosztottság és elnyomás ellen küzdő magyarországi proletariátus egyre szervezettebb és határozottabb harca tovább mélyíti a dualista rendszer válását.

Az 1903-as X. kongresszus előkészítése a magyarországi munkásság figyelmének középpontjában állott. Az előkészületek során a helyi centrumokban felmérték az elvégzett munkát és a hatékonyabb irányító tevékenységet várták a kongresszustól és a megválasztandó vezetőségtől. A szombathelyi januári pártértekezleten a szervezés fokozása állt az első helyen, melyet gyűlések megtartásával, a sajtó fokozottabb terjesztésével kívántak előmozdítani.⁶¹ Debrecenben 1903 április 10-én 3—4 ezer fő vett részt a megtartott népgyűlésen. A városban ekkor 2 ezer munkás sztrájkolt. Müller Gyula a sztrájkról tartott beszédében kiemelte annak szervező erejét, Strack Ádám pedig a párt politikai küzdelmeit fejtegette. A Budapesten megtartott tömeges gyűlések szintén a kongresszus előkészítésének jegyében folytak le.⁶²

A kongresszust az ország legkülönbözőbb városaiból, falvaiból táviratban vagy levélben köszöntötték az egyes szakmák szervezetei, pártszervezetek, munkás és földmunkás körök, vagy éppen asztaltársaságok. Jókívánságait fejezte ki a kongresszusnak 2000 debreceni sztrájkoló munkás, és a fővárosi villamosközlekedési sztrájkolók. A kongresszusi küldöttek is szolidaritásukról biztosították a harcoló munkásokat.

Az agitáció és a szervezés szélesítése érdekében előnyben részesítették a vidéki szervezeteket mivel a már működő szervezetek 2—2 küldöttel képviseltethették magukat, vagy a szakmai, vagy a helyi szervezetből. A kongresszus idején mind a hazai, mind a különböző országok pártjai levélben, vagy táviratban üdvözölték a kongresszust.

A szakszervezeti és a helyi szociáldemokrata lapokban már a kongresszus előtt kiemelték a napirend megkülönböztetett fontosságát, első helyre téve a program és a szervezeti szabályzat jelentőségét. Ugyancsak utalások történtek a határozott osztályharcos szellemű gyakorlati politika folytatására, főleg a klerikálisok részéről ért

⁵⁸ Budapesti Napló. Budapesti Hírlap. 1903. április 14. A Typographia ugyan megjegyezte, hogy a fáklás menet elhibázott, meggondolatlan lépés volt, mivel a pártvezetőség csupán kötelességet teljesíti és Bokányi is megbízásból tart beszédet a klerikalizmus ellen. Typographia. 1903. május 15.

⁶¹ Népszava 1903 január 27. A szombathelyi pártértekezlet.

⁶² Népszava 1903 április 18. Gyűlési tudósítások.

támadások visszautasítására. Megemlítették az ország gazdaságpolitikája téma fontosságát is.⁶³

Az MSZDP X. kongresszusának előkészületeit élénk figyelemmel kísérte a nemzetközi szociáldemokrácia is. A környező államok szocialista sajtója rendszeresen beszámolt a politikai küzdelmekről. A párt növekvő politikai súlya, szervezeteinek növekedése kiváltották a nemzetközi munkásmozgalom érdeklődését.

A II. Internacionálé Nemzetközi Titkársága, a Német Szociáldemokrata Párt — amely a választási előkészületekre hivatkozott, de egy későbbi meghívásnak szívesen tette eleget; az olasz szocialista párt — anyagi okok miatt — sajnálkozásukat fejezik ki, hogy nem tudják képviselőiket a kongresszusra elküldeni. Egyben a legjobb eredményt kívánva testvéri szolidaritással üdvözlik a kongresszust. A belga, az angol és Franciaország szocialista pártja (Guesdisták) távirataiban testvéri szolidaritásról és rokonszenvről olvashatunk, míg a francia szocialista párt (Jauresisták) hivatalos informáló hangon közlik, hogy a Bordeaux-ban ülésző kongresszus üdvözlét küldi.⁶⁴ Kétségtelen, hogy ez a túl száraz hivatalos szövegű távirat meghatározott álláspontot is kifejezett.

Az osztrák és a horvátországi szociáldemokrata pártok küldöttekkel képviselték magukat.

A nagy jelentőségű 1903-as kongresszus előtti időben a szociáldemokrata mozgalom mind szélességében, mind mélységben nagy utat tett meg. Az objektív körülmények, a szubjektív lehetőségek tételezik fel az új program és a szervezeti szabályzat kidolgozását.

⁶³ Szabók Szaklapja 1903 április 11.

⁶⁴ MSZDP X. pártgyűlésének jegyzőkönyve. 135—137. l.

Д-р Лайош Варга:

К ПРЕДИСТОРИИ СЪЕЗДА 1903 ГОДА СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ВЕНГРИИ

Переход к империализму на рубеже двух столетий означает в то же время и конец относительно „мирного“ развития капитализма. Но нельзя ставить партиям II. Интернационала в вину то, что они не дали подробный научный анализ империализма, так как сделать это тогда было невозможно. Правда, новые явления эпохи на рубеже двух веков ими не изучались в достаточной мере и это отразилось на их тяготении к старым методам. Всё это привело к тому, что практика и теория рабочего движения в большинстве европейских стран топталась на месте.

Венгерская социал-демократическая партия, окрепшая к началу XX века, своей главной задачей считала проведение организационной работы и расширение влияния среди рабочего движения. Одной из особенностей венгерского рабочего движения является то, что в нем интеллигенция не играла такой важной роли, как это было в западных и восточных европейских странах. В Венгрии подавляющая часть интеллигенции отказалась от революционных традиций и выступила против самого передового общественного движения.

И хотя буржуазные радикалы провели важную разъяснительную работу среди рабочих, но слиться с рабочим движением им не удалось. Партийное руководство ВСДП стремилось отмежевываться от ревизионистских взглядов, но без теоретической борьбы. Венгерская социал-демократическая партия уже в то время переоценивала опыт немецких социалистов. Работу партийного руководства и его состав критиковала малочисленная социалистическая интеллигенция, группировавшаяся вокруг Эрвина Сабо. Эта группа лучше других понимала специфику венгерских общественных отношений.

Готовясь съезду 1903 г., Венгерская социал-демократическая партия вела борьбу с Реорганизованной социал-демократической партией, пропагандировавшей национализм и препятствовавшей распространению социалистических идей.

Углубление кризиса дуализма означает также обострение политической борьбы. Осенью 1902 г. и в начале 1903 г. ВСДП организует многочисленные массовые митинги, на которых разоблачает военные предложения правительства. Деятельность ВСДП оказывает влияние на политику Независимой партии. Но они не могут прийти к соглашению и между двумя партиями разгорается острая борьба. В результате массового экономического и политического движения усиливается популярность и авторитет социал-демократической партии. Съезд 1903 г., вызвавший значительный интерес и международном рабочем движении, принял новую программу и устав.

ZUR VORGESCHICHTE DES PARTEITAGES DER SOZIALDEMOKRATISCHEN PARTEI IN UNGARN IM JAHRE 1903

von Dr. Ludwig Varga

Der Übergang zum Imperialismus bringt zur Zeit der Jahrhundertwende auch den Abschluss der verhältnismässig „friedlichen“ Periode des Kapitalismus mit sich. Eine zusammenhängende, wissenschaftliche Analyse des Imperialismus war zu dieser Zeit noch nicht durchzuführen, doch sind die Parteien der II Internationale deswegen nicht zu verurteilen. Die neuen Erscheinungen aber, die sich um die Jahrhundertwende meldeten, wurden nicht genügend untersucht, und man hielt an der weiteren Anwendung der gewohnten Methoden fest. Das ergab hingegen das Zurückweichen der Bewegung und der Theorie in den meisten Sozialdemokratischen Parteien von Europa.

Die bedeutend verstärkte Sozialdemokratische Partei von Ungarn hielt die Organisation und die Erweiterung der Arbeiterbewegung für ihre Hauptaufgabe. Ein eigenartiger Zug der ungarischen Arbeiterbewegung war, dass die Intelligenz darin keine hervorragende Rolle spielte, als in den west- oder osteuropäischen Ländern. Die entscheidende Mehrheit der Intelligenz gab die revolutionären Traditionen auf, und wendete sich gegen die fortschrittlichste gesellschaftliche Bewegung.

Die bürgerlichen Radikalen verrichteten zwar eine wichtige aufklärende Arbeit im Kreise der Arbeiterschaft, doch betrachteten sie diese aussenher. Der Parteivorstand bemühte sich von den zeitgenössischen revisionistischen Äusserungen abzugrenzen, das tat er aber ohne den notwendigen theoretischen Kampf. Die Sozialdemokratische Partei von Ungarn übertrieb schon zu dieser Zeit die Anwendung der deutschen Erfahrungen. Die, kleine, von Ervin Szabó geführte Gruppe der sozialistischen Intelligenz, kritisierte nicht nur die Arbeit des Parteivorstandes, sondern auch seine Zusammenstellung und erkannte die spezifische ungarische Lage besser, als sie.

In dem die Sozialdemokratische Partei von Ungarn sich für den Parteitag 1903 vorbereitete, führte sie einen Kampf gegen die Neuorganisierte Sozialdemokratische Partei, die den Nationalismus verkündete, da diese letzteren damit die Verbreitung der sozialistischen Ideen verhinderten.

Die Vertiefung der Krise des Dualismus bedeutet auch die Verschärfung der politischen Kämpfe. Die Sozialdemokratische Partei von Ungarn organisiert zahlreiche Massenversammlungen im Herbst 1902 und am Anfang 1903, wo sie die militärischen Vorschläge der Regierung enthüllt. Die Sozialdemokratische Partei von Ungarns übte eine Wirkung auf die Unabhängigkeitspartei aus, da sie aber keine Vereinbarung treffen konnten, entwickelte sich ein heftiger Kampf zwischen den beiden Parteien. Die wirtschaftlichen und politischen Massenbewegungen steigern die Popularität und die Autorität der Partei. Der Parteitag von 1903, der auch das Interesse der internationalen Arbeiterbewegung erweckte, nahm das neue Programm und das Organisationsstatut an.

DR. FEHÉR ISTVÁN

A SZEGEDI MUNKÁSSÁG SZERVEZETI HELYZETE A FELSZABADULÁS ELSŐ ÉVEIBEN

A Szovjetunió felszabadító tevékenysége hazánk történetében a népi demokratikus forradalom végrehajtása feltételeinek létrejöttében rendkívül jelentős. Az uralkodó osztályok fasiszta államgépezete erőszaksszervezeteinek összetörésével megteremtődött a lehetősége annak, hogy a munkásosztályban, a tömegekben rejlő forradalmi energia és tettvágy, szabadon kibontakozhassék.

Ebben a sajátos történelmi szituációban, a népi demokratikus forradalmi átalakulás kezdetén a munkásosztály — és annak forradalmi marxista-leninista pártja — előtt, stratégiaileg három igen fontos feladat állt. Mindenekelőtt *meg kellett szervezni az osztályt, a munkásságot*, — amely a forradalmat vezeti — hogy történelmi feladatát végre tudja hajtani. Szükséges volt továbbá, olyan *világos program megfogalmazása*, amely összhangban van az ország előtt álló feladatok végrehajtásával, figyelembe veszi az erőviszonyokat, s egyben biztosítja, hogy a tömegek spontán tevékenysége tudatossá váljon.

Lenin ezzel a kérdéssel kapcsolatban nyomatékosan hangsúlyozta a forradalmi szociáldemokrácia — a kommunisták — szerepének jelentőségét: „Minél erősebb a tömegek spontán fellendülése, minél szélesebbé válik a mozgalom, annál gyorsabban, hasonlíthatatlanul gyorsabban fokozódik a tudatosság szükségessége a szociáldemokrácia elméleti, politikai és szervező munkájában egyaránt.”¹ A harmadik feladat, amely az adott időszakban szintén jelentős: *biztosítani kellett, hogy minden antifasiszta, demokratikus erő felsorakozzon a munkásosztály mögé*, azaz olyan nemzeti összefogás feltételeinek és kereteinek a megteremtése, amely lehetővé teszi a háború alatt a kommunisták által megfogalmazott: „Független, szabad, demokratikus Magyarország” célkitűzésének a végrehajtását.

Szeged kommunistái, munkássága, dolgozó tömegei abban a kivételes — a történelem által teremtet — helyzetben voltak a felszabadulás idején, hogy jelentős szerepet vállalhattak és vállaltak is abban a munkában, amely elősegítette a fenti hármas feltétel kialakítását, létrejöttét. Tanulmányunkban részletesebben azonban csak az első stratégiai feladattal foglalkozunk, azaz megkíséreljük bemutatni a szegedi munkásság szervezeti helyzetét és erejét a felszabadulás éveiben.

1. Az MKP szegedi szervezetének létrehozása*

Szeged 1944. október 11-i felszabadulása után december közepéig megnövekedett jelentőséggel bírt a már felszabadult országrészek életében, az új népi demokratikus újjászületés kibontakoztatása irányításában. A város munkásságának, dolgozó tömegeinek a II. világháború alatt folytatott antifasiszta harca, Szeged területi fekvése

¹ Lenin: Mi a teendő? Ö. M. 6. k. Kossuth Kiadó. 1964. 52 o.

* A tanulmány első fejezetének néhány következtetését már korábban ismertettük a Tiszatáj 1966. 4. számában.

következtében csomópontja, szervezési centruma lett a legálisan tevékenykedő kommunista párt újjászervezésének, az új demokratikus népi szervek létrehozásának, a független, szabad, demokratikus Magyarország programja nyilvános meghirdetése, valóra váltása megkezdésének.

A felszabadulással kialakult új helyzetben redkivül megnőtt a munkásosztály forradalmi marxista—leninista pártjának, a *kommunista párt*nak a jelentősége. A régi vezetőktől elhagyott gyárak, üzemek munkájának megindítása, a termelés feltételeinek a biztosítása, létkérdése volt a városnak. A fasiszták pusztításainak, a bombázások következtében keletkezett háborús károk nyomainak a felszámolása, a helyreállítás politikájának a megkezdése, megszervezése politikailag is igen fontos volt.

Ezen túlmenően, a megváltozott viszonyokból következően Szeged közigazgatási tevékenységének megindítása, demokratikus alapokon történő újjászervezése, szintén a központi feladatok között szerepelt.

Végül a tömegeknek világosan meg kellett mutatni az új perspektívát, amelyen a városnak, a felszabadult országrészeknek haladni lehetett és kellett. Ezzel egyidejűleg szükség volt arra is, hogy biztosítsák a demokratikus, haladó erők megszervezését és mozgósítását a népi demokratikus átalakulás végrehajtására.

Mindezek a feladatok tehát szükségessé tették az MKP szegedi szervezetének legális létrehozását és szervezeti erejének kiszélesítését. A történelmi adatok azt mutatják, hogy *a kommunisták voltak azok, akik Szegeden is elsőként és kezdeményezőként léptek fel*, szerveződtek újjá — most már legális keretek között — és jártak az élen a feladatok megjelölésében és végrehajtásában.

A kommunista párt szegedi csoportjának megszervezése már a város felszabadulása előtti napon megindult. 1944. október 10-én több munkásmozgalmi és ifjúsági vezető megbeszélést tartott, ahol megtárgyalták a legális kommunista párt megteremtésével kapcsolatos feladatokat, ennek eredményeként kimondták a *Kommunisták Magyarországi Pártja Szegedi Csoportjának* megalakulását.² A pártszervezet azonban ekkor még ténylegesen nem létezett, valójában csak október 18-án jött létre. Az október 10-i határozat azonban ennek ellenére jelentős, mert megteremtette az előfeltételt annak, hogy a kommunisták a felszabadulást követő közvetlen időszakban — a párt tényleges megalakulásáig — azonnal megkezdhessék az új helyzetből adódó feladatok végrehajtásának irányítását.

A pártszervező munkának az adott időszakban meg voltak az objektív nehézségei. Az nyilvánvalóan világos volt, hogy a kommunista pártnak elsősorban az üzemek munkásságára kell épülnie. Ugyanakkor azonban Szegeden — de országos viszonylatban is — az illegalitás időszakában „... nem alakultak ki az üzemi politikai munka kommunista módszerei, nem nőtt fel kellő számú, az üzemi politikai munkában jártas kommunista.”³ A pártszervezés eme kezdeti szakaszában ez hátráltatta a párt szervezeti kiépítését.

A szervezést nehezítette továbbá az is, hogy ekkor *még nem voltak kidolgozva a legális párt szervezeti alapelvei*, amelyeket a szervezéssel egyidőben kellett megalkotni. Feltétlenül figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy *a program tekintetében sem volt egységes, világos állásfoglalás*. Természetesen a szegedi kommunisták az alapvető feladatokkal tisztában voltak, — ezt bizonyítja a háború alatti harcuk is — de a célkitűzések pontos, körülhatárolt megfogalmazása, ebben az egységes állásfoglalás kia-

² Visszaemlékezések. Idézi: Gaál Endre: Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez. 1944-1945. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Historica. Tomus. I. Szeged. 1957. 8. o.

³ Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945-1947. Kossuth Kiadó. 1965. 8. o.

lakítása még hiányzott. A világos program alapján folytatandó tagtoborzás munkájának a megindítása egyik alapvető feltételét jelentette a kommunista párt szervezeti kiépítésének.

Az elmondottak alapján hangsúlyoznunk kell a szegedi kommunista szervezkedés felszabadulás utáni *két jellegzetességét*, amelyek az október, illetve november végéig terjedő időszak sajátosságából következtek. Az egyik az, hogy a szegedi kommunisták november elejéig — az MKP Külföldi Bizottsága tagjai által Szegeden létesített pártközpont megalakításáig — a pártszervezést, a munka megindítását tekintve elsősorban a *maguk tapasztalataik, elképzeléseik alapján folytatták tevékenységüket*. A másik szembevetendő vonása a helyzetnek az, hogy az SZDP, NPP, FKGP helyi szervezetei csak november végén alakultak meg, s programadásban, a célok megfogalmazásában, a tömegek mozgósításában, az üzemek termelésének megindításában, a szakszervezetek létrehozásában, a *kommunisták egyedüli mozgósító erőként jelentkeztek*. Sőt, munkájukkal ők teremtettek kedvező feltételeket a fenti pártszervezetek megalakulásához is.

Az MKP szegedi szervezetének kiépítése október 18-a után fokozottabb lendülettel indult meg, új szakaszba lépett. Ezen a napon a Városi Színházban tartott nagygyűlésen az elnöklő id. Komócsin Mihály az egybegyűlteknél bejelentette az MKP szegedi szervezete *legális megalakulását*.⁴

A nagygyűlés szónokája Vas Zoltán* ismertette a kommunisták programjának alapvető célkitűzéseit, amelyek magukba foglalták az új, független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtését. A feladatok végrehajtása érdekében felhívta a pártok, társadalmi intézmények képviselőit csatlakozzanak a kommunisták javaslatához, s aktívan vegyenek részt ezek megvalósításában.⁵

Vas Zoltán ugyanakkor a kommunista vezetőknek megbízást adott a pártvezetőség megalakítására, s *október 19-én* létrejött a vezetőség.⁶ Az öttagú vezetőség élén *Gombkötő Péter* párttitkár állt, *id. Komócsin Mihály* a szakszervezeti összekötő, *Krajkó András* a közigazgatási ügyek városi intézője, *Gyólai István* szakszervezeti titkár, *Mison Gusztáv* a munkás-kultúrügyek vezetője volt.⁷

Az egyes reszortok megállapítása és kijelölése azt mutatja, hogy a vezetők az adott időben a két legfontosabb teendőre fordítottak nagy gondot. Elsősorban a szakszervezetekre, amelyek egyrészt a munkásság s általában a dolgozók megszervezése szempontjából voltak fontosak, másrésztől pedig a termeléssel voltak összefüggésben. A termelés megindítása, a háborús károk felmérése és pótlása, a túlnyomórészt vezető nélkül maradt üzemek, gyárak vezetése a munkásságra, a kommunistákra hárult.

A másik nem kevésbé fontos feladat volt a párt szempontjából, a közigazgatás kérdésének a megoldása. Ezen munkák megindítása, irányítása, illetve az apparátus egyrészének elmenekülése következtében megüresedett helyek betöltése, az egész közigazgatási gépezet demokratizálása és egyes területeinek az új igényeknek megfelelő átszervezése, a megindult népi demokratikus forradalom egyik feladatát képezte.** Feltétlenül indokolt volt tehát, hogy a pártvezetőségen belül ezen munkák irányítását

⁴ Id Komócsin Mihály: A felszabadult Szeged első napja. A szabadság hajnalán. Kossuth Kiadó. 1965. 101. o.

* Vas Zoltán: 1944. X. 15-én érkezett Szegedre és vette fel a kapcsolatot a szegedi kommunistákkal. (Délmagyarország. 1945. X. 12.)

⁵ Szegedi Népakarat. 1944. X. 19.

⁶ Az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Archivuma. 39/1/1944. 1944. XI. 9-i jkv.

⁷ U. i. 39/2/1945. Jelentés a szegedi szervezet működéséről. Dátum nélkül.

** A kérdés részletes bemutatását lásd: Oltvai Ferenc: Szeged közigazgatása a város felszabadulásától az ország felszabadulásáig. Levéltári Közlemények XXXIV. évf. I. sz.

külön megbízottak végezték. E területek jelentőségéből következő reszortok tudatos kijelölését bizonyítja, hogy az alakuló ülésen hangsúlyozták:” A vezetőség első és legfontosabb feladatának tartotta, hogy Szeged város életének ütőerén rajta tartsa a kezét és befolyását minden vonalon érvényesítse.”⁸

A párt szervezeti kiépítésével kapcsolatban alapvetően fontos volt, hogy a kommunisták helyesen határozzák meg a *szervezési alapelveket*, megfelelő normákat dolgozzanak ki az új tagok felvételét illetően. A párt üttőképessége, cselekvési egysége, a tömegekhez fűződő kapcsolata szempontjából nem volt közömbös, hogy milyen mértékben határozzák meg — szűkítik le, vagy tágítják ki — a párt kereteit.

Objektíve fennállt annak lehetősége, hogy az illegalitás hosszú évtizedeiben kialakult speciális helyzetből következően a párt kereteit szűkre méretezik, s ezzel éppen az indulásnál politikailag igen hátrányos helyzetbe hozzák a pártszervezetet. „Olyan pártra volt szükség, — állapítja meg ezzel kapcsolatban Ságvári Ágnes egyik tanulmányában — amely híven fejezi ki a munkásosztály helyzetének változását, azt, hogy a proletariátus, a korábbi, elsősorban bíráló és ellenzéki állásfoglalásról letérve, a demokratikus erőkkel vállvetve, vezető szerepet kap az ország újjáépítésében.”⁹

A szegedi kommunisták a pártszervezési elvek megfogalmazásakor a munkás — egységfront megteremtésében elért eredményeket, a II. világháború alatt folytatott harc tapasztalatait vehették figyelembe, valamint segítséget adott ekkor már az október 18-i nagygyűlésen vázolt program jellege is. Az október 19-i vezetőségi ülésen megtárgyalták a párttagság felvételére vonatkozó elképzeléseiket és kialakították a közös álláspontot. A vezetőség a „... tagfelvételre vonatkozólag elhatározta, — olvashatjuk az egyik jelentésben — hogy a tagoknak mennél szélesebb alapokon való megszervezését fogja keresztülvinni, úgy Szegeden, mint a környékbeli községekben és tanyákon, úgy azonban, hogy a pártba oda nem való elemek ne kerülhessenek.”¹⁰ (Kiemelés — F. I.)

A határozat azt mutatja, hogy a szegedi kommunisták helyesen ismerték fel a szervezés két elengedhetetlen alapelvét: a felveendő új tagok szigorú megvizsgálását, másrészt a *nagyobb párttagságon alapuló, szélesebbkörű szervezet létrehozásának szükségességét*. A vezetőség a fenti elvek figyelembevételé alapján kiterjesztette a szervezés munkáját az üzemekre, a szakszervezetekre, ahol ezt a tevékenységet összekötötték a dolgozók körében végzett antifasiszta propagandával, amelyet elősegített a kommunisták által október 18-án megindított lap, a „*Szegedi Népakarat*” is.*** A szervezőmunka eredményességét mutatja az, hogy 1944. október 26-án a szegedi kommunisták megtartották az *első legális taggyűlést*.

A párt szervezeteinek létrehozására irányuló tevékenység ezenkívül kiterjedt a várost környező községekre, falvakra, tanyákra is, s ezeken a településeken november elején már teljes erővel folyt a szervezés. Az ezen a területen végzett pártszervező tevékenységet természetesen jelentős mértékben megkönnyítette az, hogy a szegedi kommunistáknak a Horthy-fasizmus éveiben, különösen a II. világháború alatt komoly kapcsolataik voltak a földmunkássággal és a szegényparasztsággal. A pártszerveze-

⁸ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/2/1945. Jelentés a szegedi szervezet működéséről. Dátum nélkül.

⁹ Ságvári Ágnes: A szövetségi politika kérdései Magyarországon a szocialista forradalom győzelméért vívott harcban. (1944–48) A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936–1962. Kossuth Kiadó. 1966. 85. o.

¹⁰ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/2/1945. Jelentés a szegedi szervezet működéséről. Dátum nélkül.

*** A Szegedi Népakarat a *KMP Szegedi Csoportja* napilapjaként jelent meg. 1944. X. 18–27. között 9 száma került kiadásra.

tek létrehozása mellett a kommunisták egyben elősegítették a *földmunkás szakszervezetek* megalakulását is, s felhívták a figyelmet a mezőgazdasági munkák végzésének a fontosságára.¹¹

A Szegeden, illetve a már felszabadított területeken folyó pártszervező munka 1944. novemberétől kezdődően összefogottabbá és tervszerűbbé vált azáltal, hogy a párt *Külföldi Bizottságának* tagjai — így pl. Gerő Ernő****, Révai József és mások Szegedre érkeztek, s megalakították a *legális Központi Vezetőséget* és aktívan bekapcsolódtak a munka irányításába.¹²

A Központi Vezetőség tagjai a legfontosabb teendőknek tartották az eddig végzett munka értékelését, a demokratikus erők összefogási folyamatának meggyorsítását, a pártszervezés elveinek tisztázását.

E kérdések megvitatásában fontos szerepet töltött be a *Szegeden november 9-én* megrendezett kibővített tanácskozás, ahol a KV tagjain kívül részt vettek a szegedi, orosházi, hódmezővásárhelyi, makói kommunista pártszervezetek küldöttei is. A megbeszélésen beszámoltak a — pártszervezés, a termelés terén, az Üzemi Bizottságok megalakítása, a szakszervezetek létrehozása, a közigazgatási tevékenység folytatása, s a parasztság között — végzett munkáról.

A pártszervezés kérdéseit érintve, mindenekelőtt világosan kimondták, hogy a párt neve: Magyar Kommunista Párt. Ebben kifejezésre jutott az, hogy a kommunista mozgalom bár két szervezeti központtal rendelkezik Magyarországon, mégis egységes, azonos elvek és program alapján áll. Ezzel egyidejűleg megszüntettek minden egyéb elnevezést, amely a felszabadított területeken tevékenykedő kommunista pártszervezetek centralizált irányításának egyik alapfeltételét jelentette.

Értékelte az értekezlet a szervező munka során kifejtett tevékenységet is. Rámutattak arra, hogy egyes helyeken, így pl. Hódmezővásárhelyen, Makón a jelentkezőket túl szigorúan ítélték meg — amiben bizonyosfokú szektás szellem, helytelen elzárkózás jutott kifejeződésre — s ennek következtében túlságosan kevés tagot vettek fel.¹³

A népi demokratikus újjászületés munkájának sokrétűsége megkövetelte a kommunistáktól, hogy minden területen kezdeményezően lépjenek fel, a különböző posztokra odaállítsák képviselőiket. Ezzel kapcsolatban felhívták az értekezleten résztvevők figyelmét, hogy „... ne legyen a lakosságot érdeklő kérdések közül egy sem, amelyhez a párt ne nyúlna hozzá, mutassa meg, hogy a népnek a pártja.”¹⁴ E célkitűzés valóráváltását gátolhatta és nyilvánvalóan gátolta is a pártszervezéssel kapcsolatban kialakult fentebb említett szektás felfogás. Éppen ezért az értekezletnek ebben a kérdésben elfoglalt helyes álláspontja jelentős mértékben hozzájárult a hely-

¹¹ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/1/1944. 1944. XI. 9-i jkv. (November elején a szegedi szervezetnek 15 településsel volt kapcsolata.)

**** Mint ismeretes Gerő Ernő a felszabadulás idején és ezt követően igen pozitív tevékenységet folytatott, 1948 után azonban munkájában jelentős hibák mutatkoztak.

¹² Az adott időszakban az MKP-nak két vezetősége van. A Szegeden tevékenykedő, a Külföldi Bizottság egyes tagjaiból álló KV, amely decemberben székhelyét Debrecenbe teszi át, illetve az 1944 szeptemberében újjáalakuló illegális budapesti KV. A két központ decemberben kapcsolatot teremt egymással, majd 1945. II. 25-én születik meg a határozat a két szerv egyesítésére, amely ezt követően meg is valósul.

¹³ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/1/1944. I. csop. 2. ikt. sz. (1944. november elején a hódmezővásárhelyi pártszervezetnek 30 tagja volt, ugyanakkor a jelentkezők száma 400 fő volt, de ezeket nem vették fel arra való hivatkozással, hogy a párt élcsapat jellegét nem lehet csökkenteni. Hasonló a helyzet Makón is, ahol a Kommunista Pártnak 22 tagja volt, de a vezetők nem is akarták a pártszervezetet szélesebb alapokra helyezni. Szabó Éva: Adalékok a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek létrejöttéhez. Párttörténeti Közlemények. 1960. 1—2. szám. 82. o.)

telen elvek felszámolásához, a helyzetnek megfelelő reális pártszervezés munkájának kiszélesítéséhez.

Míg a november 9-i kibővített értekezlet elsősorban a pártszervezés kérdéseivel, feladataival foglalkozott, addig az ezt követő, az MKP szegedi szervezetének *november 19-én megtartott taggyűlése* főleg a program ismertetése és megvitatása tekintetében jelentős, amely természetesen nem választható el a pártszervezés problémájától.

A programvita során a kérdés lényege a forradalmi átalakulás jellegének milyenségében mutatkozott meg. Bár a Szegeden működő KV tagjai közvetlenül nem ismerték megfelelően a magyarországi viszonyokat, ennek ellenére az átalakulás *jellegének* megítélésében helyes álláspontot képviseltek. Világosan látták, hogy *Magyarországon az antifasiszta, antifeudális, antiimperialista, demokratikus feladatok megoldása került közvetlenül napirendre, s még nem érték meg a szocialista átalakulásból következő célkitűzések megvalósításának a feltételei.*

Ezen a taggyűlésen Révai József felszólalásában mindenekelőtt az alapvető feladatot hangsúlyozta: „Kiverni a németeket a magyar földről, együtt harcolni a szovjet hadsereggel, fegyvert fogni és segíteni a Vörös Hadsereget.”¹⁵ Ennek érdekében: „Összpontosítani kell a nemzet erejét, ez az egyik fő ok, amiért nem a szocializmust hirdetjük. *Ne abból induljunk ki, amit mi szeretnénk, hanem amit a magyar nép többsége akar. . . Ma még a mi dolgozó népünk nem érett meg arra, hogy az ő vezető pártja a szocializmust írja a zászlajára.*”¹⁶ (Kiemelés — F. I.)

A vita során tisztázódik továbbá a programjavaslatban előterjesztett, s a megvalósításra kerülő demokrácia jellege is. Mi „. . . nem burzsoá-kapitalista demokráciát akarunk, hanem *népi demokráciát. . . olyan demokráciát, ahol a nép szabadságjogai nem fűgefalevél, ahol a föld a paraszté, ahol meg van semmisítve a magyar nagybirtokos osztály, ahol az államhatalom szervei a nép kezében vannak. . .*” — olvashatjuk a jegyzőkönyvben.¹⁷ (Kiemelés — F. I.)

A Központi Vezetőség tagjai hangsúlyozták, hogy éppen az *antifasiszta, antifeudális, demokratikus feladatok következetes végrehajtása teszi lehetővé a szocialista jellegű átalakulás feltételeinek létrehozását.* Ugyanakkor egyértelműen és világosan megfogalmazták, hogy az MKP később napirendre kerülő feladatként változatlanul fenntartja a szocializmus megvalósításának a célkitűzését. „Mi tisztában vagyunk azzal, hogy előbb, vagy utóbb sor kell, hogy kerüljön az egész magyar tőkés osztállyal való leszámolásra. Független Magyarország nélkül, magyar demokrácia nélkül, a föld felosztása, a parasztok kezére juttatása nélkül nem tudunk felkészülni erre a harcra, amely a szocializmushoz vezet.”¹⁸

Révai József éppen a szegedi példára hivatkozva mutat rá az átalakulás jellegére, arra, hogy Magyarországot milyen alapokon kell újjáépíteni: „*Az ami itt történik Szegeden, hogy az elvtársak elfoglalják a különböző posztokat, azt jelenti, hogy most itt megteremtjük a biztosítékát annak, hogy a népnek, a munkásságnak, a parasztságnak a Magyarországa szülessen meg.*”¹⁹ Kiemelés — F. I.)

¹⁴ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/1/1944. I. csop. 2. ikt. sz. 7. o.

¹⁵ U. i. 39/1/1944. Jkv. az MKP szegedi szervezete 1944. XI. 19. taggyűléséről. 3. o.

¹⁶ U. i. 4. o.

¹⁷⁻¹⁹ U. i. 6. o. (E program végleges formájában 1944. XI. 30-án kerül nyilvánosságra Debrecenben: „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. Az MKP javaslata.” Ságvári Ágnes: A szövetségi politika kérdései Magyarországon . . . idézett tanulmányában hivatkozik a debreceni programra, ugyanakkor rámutat arra, hogy az MKP Budapesten működő KV-e 1944. X. 2-án megfogalmazott egy hasonló jellegű programot, amelynek feltárására 1962-ben került sor. Idézett mű: 84. o.)

A szegedi kommunisták a korábbi, november 9-i kibővített ülés után a szervezési feladatokat világosabban látva, nagyobb energiával folytatták a pártszervezés munkáját.

Ennek eredményeként a város egyes részein egymás után jöttek létre az alap-szervezetek. Így pl. december közepén megalakult az alsóvárosi, a hónap végén a belvárosi kerületi pártszervezet.²⁰ Ez a folyamat 1945. elejére végbement és a kommunista párt teljes szervezeti kialakulása Szegeden megtörtént. Ennek következtében az MKP szegedi szervezetének felépítése a következő volt: vezető, irányító szerv a pártbizottság — ennek hatásköre Szeged környékére is kiterjedt — amely közvetlenül irányította az egyes kerületi, így a: felsővárosi, rókusi, újszegedi, somogyitelepi, móravárosi, belvárosi szervezetek tevékenységét, valamint a rendőrségi, városházi szervezetekét is.²¹

A pártszervezés tekintetében különös jelentőséggel bírt az üzemekben, a gyárakban végzett tevékenység. A termelés irányítása, az Üzemi Bizottságokban a kommunisták befolyásának érvényesítése, a reakciós elemek ellen a munkástömegek mozgósítása megkövetelte, hogy a kommunisták a munkásság körében növeljék szervezeti erejüket. Miután a gyárakban még nem voltak pártbizottságok, itt a szervező munkát az egyes kerületi szervezetek végezték, — így a rókusi szervezet a Villanytelepen, a Dohánygyárban; a móravárosi a Gyufagyárban, a Kendergyárban és a Délmagyarországi Cipőgyárban; a felsővárosi szervezet a Szalámigyárban stb. — s az üzemek párttagjai az illetékes kerületi pártszervezetekbe tömörültek.²²

A pártszervező munka fokozását sürgette az a körülmény is, hogy a kommunista pártnak a felszabadított területeken lényegesen nagyobb volt a politikai befolyása, mint a szervezeti ereje. 1945. elején, a párt szervezésével kapcsolatban országosan jelentkező szektás elzárkózás, valamint egyéb tényezők hatására, az a veszély fenyegette a pártot, hogy az erősen szervezkedő többi párttal szemben taglétszámát tekintve lemarad, ami egyáltalán nem tükrözte volna a reális helyzetet.

Hasonló okok miatt lassult le a szegedi pártszervezet fejlődése is. Míg a pártszervezés kezdeti szakaszában — október, november hónapokban — a taglétszám emelkedése normális üteműnek mondható — 1944. november közepén a pártnak 300 szegedi tagja van²³ — 1945. fordulóján az ütem lényegesen lecsökkent, amit szemléltet az, hogy 1945. február elején a párttagság száma 540 fő körül mozgott.²⁴

A Központi Vezetőség felfigyelt erre a negatív jelenségre, s a munka jobb megszervezése, a pártszervezésben fellelhető hibák kiküszöbölése érdekében elhatározta a Területi Titkárságok felállítását. Ennek során 1944. december 23-án létrejött a Délmagyarországi Területi Titkárság, amelynek központja Szegeden volt.²⁵ Ezzel egyidejűleg Kecskemét székhellyel megalakították a Duna—Tisza közí Területi Titkárságot, majd 1945. januárjában az Északmagyarországi Titkárságot, Miskolc központtal.

A Délmagyarországi Területi Titkárság hatásköre Békés, Csanád, Csongrád megyékre terjedt ki. Megalakulása után felhívással fordult a területén tevékenykedő

²⁰ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/2/1945. Az alsóvárosi pártszervezet 1945. II. 25-i jelentése. Illetve: u. i.: 39/1/1944. IV. csop. 11. ikt. sz.

²¹ U. i. 39/2/1945. A szegedi bizottság jkv-i. I. csop. 77. sz. jkv.

²² U. i. 39/2/1945. I. csop. 77. sz. jkv. 3. o. Illetve: u. i.: I. csop. 84. sz. jkv., 50. sz. jkv., 75. sz. jkv.

²³ U. i. 39/1/1944. 1944. XI. 19-i jkv. 8. o.

²⁴ U. i. 39/2/1945. 1945. II. 5-i jelentés.

²⁵ Az MSZMP Párttörténeti Intézete Archivuma. I. (1—1. ö. e. Idézi: Szabó Éva: Idézett mű 95. o.)

pártszervezetekhez, amiben többek között a következőket hangsúlyozta: „A megszorításokat, amelyeket a felveendő párttagokkal szemben alkalmaztunk, meg kell szüntetni, mert ezzel a nekünk szimpatizálókat más pártba kényszerítjük.”²⁶ Milyen megszorításokról volt itt szó? A választ is megkapjuk a felhívásban: „Nem volna helyes, — olvashatjuk a továbbiakban — az az álláspont, amelyet eddig képviseltünk, hogy csak a marxista szemlélettel rendelkező embereket vegyük fel. Akinek meg van az erkölcsi alapja, minden további nélkül fel kell venni.”²⁷ Hasonló véleményt juttatott kifejezésre a budapesti Központi Vezetőség 1945. január 23-i ülésén a debreceni KV küldötte is. „Mi tudjuk azt, hogy azok a tömegek, amelyek most belépnek, még nem kommunisták, de hiba volna be nem vonni őket a pártba, ha becsületes, harcos, magukat kommunistáknak valló munkásokról van szó, kisebb számban haladó szellemű szegényparasztokat és a leghaladóbb részét az értelmiségnek.”²⁸

Vajon ez azt jelentette, hogy a pártvezetés feladta a párt élcspat jellegét? Korántsem, csak azt bizonyítja, hogy a párt vezetői helyesen ismerték fel a reális helyzetet, s vonták le ebből a következtetéseket. A felszabadulás előtti időben, az illegális viszonyaiból következően, a terror, a kommunisták üldöztetése alapján sok becsületes, a kommunistákkal, az eszmével szimpatizáló dolgozó nem juthatott el a párthoz. A felszabadulással elhárult ez az akadály és megindult az áramlás a Magyar Kommunista Párt felé. „Ma a probléma, kit kihagyni és nem az, hogy kit felvenni. A párt megrohamozása óriási. . . senki sem gondol arra, hogy minden jelentkezőt felvenni, de ugyancsak hiba volna becsapni az ajtót” — hangsúlyozták a budapesti KV 1945. január 19-i ülésén.²⁹ Figyelembe kell továbbá azt is vennünk, hogy éppen az adott időben, a népi demokratikus forradalom kibontakozásának idején, a tömegek radikalizálódása, balratolódása, sokkal gyorsabban ment végbe, s az emberek tudatukban rövidebb idő alatt értek marxistává, kommunistává, s ezt a folyamatot a kommunista párttagság méginkább gyorsította. Ezek figyelmen kívül hagyása nyilvánvalóan hibás álláspont lett volna.

A párttagság számának emelésével volt összefüggésben az üzemi pártszervezetek helyzetének megszilárdítására irányuló tevékenység is. A szegedi, 1945. április 5-én megtartott összevetőségi ülésen megtárgyalták az üzemi pártmunka aktuális kérdéseit, s határozatot hoztak arról, hogy *minden üzemben meg kell alakítani a pártbizottságokat*, amelyeknek egyik alapvető feladata a párt szervezése.³⁰

A pártszervező munka megjavítása, a szektás, dogmatikus nézet felszámolása, a földreformtörvény megalkotása, végrehajtásának megkezdése, a helyreállítás kibontakozása, kedvezően befolyásolták a kommunista párt szervezeti erejének növekedését. 1945. május közepén a szegedi pártszervezetnek 1000 tagja van³¹ — tehát öt hónap alatt megduplázódott — novemberben pedig a párttagok száma már elérte az 5600 főt, akiknek 30%-a nő.³²

Magyarország teljes felszabadulásával a Központi Vezetőség az ország egész területére kiterjesztette a pártszervező munkát. Az 1945. április 20-i központi vezetőségi ülésen határozatot hoztak nyolc *területi bizottság létrehozására*, illetve *megyei bizottságok és járási titkárságok* felállítására. A határozat hangsúlyozta, hogy ott,

²⁶⁻²⁷ P. I. Arch. 57—901/a. ö. e. Idézi: Szabó Éva: Idézett mű: 95—96. o.

²⁸ U. i. 102—103. o.

²⁹ P. I. Arch. I./1—1. ö. e. Idézi: Szabó Éva: Idézett mű: 102. o.

³⁰ Az MSZMP Csm. B. Arch. 39/2/1945. I. A szegedi bizottság jkv-i. 77. sz. jkv.

³¹ U. i. 39/2/1945. I. 1945. V. 14-i jelentés.

³² U. i. 2/5/48. 1946. XII. 3-i jelentés.

***** Így jött létre a Szegedi Területi Titkárság, (hatásköre Békés, Csanád, Csongrád megyékre terjedt ki) s megszűnt a Délmagyarországi Területi Titkárság.

ahol területi bizottságok működnek nincs szükség külön megyei bizottság megteremtésére, ennek funkcióit az előbbiek töltik be.³³ Ezt követően 1946. elején a területi bizottságok megszűntek s helyettük megyebizottságok jöttek létre. Csongrád megyében ennek alapján két felső szervet hoztak létre: a *Csongrád megyei* és a *Nagyszegedi Bizottságokat*.³⁴ A Nagyszegedi Pártbizottsághoz Szegeden kívül még 14 környező község, település is tartozott.

A szervezeti változásokkal egyidejűleg meggyorsult a párttagság létszámának növekedése, ami különösen az üzemi munkásság tekintetében szembetűnő és jelentős. 1946. márciusában — a Baloldali Blokk megteremtésének az idején — az MKP Nagyszegedi Pártbizottságához 11 kerületi pártszervezet tartozott: 3471 taggal, 12 üzemi pártszervezet: 1628 taggal, 7 tanyai pártszervezet: 900 taggal és 11 falusi szervezet: 1586 taggal, összesen: 7585 fő.³⁵ Közvetlenül a város területén — tehát a kerületi és üzemi párttagságot véve alapul — 5099 párttag volt, akiknek 31,9%-a az üzemekből került ki.

A szegedi kommunista pártszervezet fentiekben vázolt fejlődése azt mutatja, hogy a Magyar Kommunista Párt a felszabadulás után gyorsan talpra állt, azonnal megkezdődött a pártszervező munka. Annak ellenére, hogy a kezdeti szakaszban a vezetőknek igen nagy nehézségekkel kellett megküzdeni, s ez a tevékenység nem volt mentes minden hibától, a pártszervezetek gyors kiépítésével, az üzemek munkásaira támaszkodva, bevonva a munkába a dolgozó tömegek egyéb rétegeinek legjavát, munkájukkal hozzájárultak a népi demokratikus átalakulás kibontakozásának egyik alapvető feltételének a megteremtéséhez. Másrészt a szegedi tapasztalatokat felhasználva a Központi Vezetőségnek átmenetileg Szegeden tevékenykedő tagjai a felszabadított területeken is nagyobb ütemben végezhettké a pártszervezés munkáját s egyben elősegítették a népi demokratikus átalakulás tényleges megindulását.

2. Az SZDP szegedi szervezetének újjászervezése

A munkásosztály vezető szerepének biztosítása a népi demokratikus átalakulásban, aktivitásának kibontakoztatása, szükségessé tette, hogy a Magyar Kommunista Párt mellett a munkásság másik régi, hagyományos pártja a Szociáldemokrata Párt is újjászerveződjék. A több évtizedes harc — amely ugyan az ismert okok következtében ellentmondásos volt — az SZDP hosszú időn keresztül fennálló legalitása azt eredményezte, hogy a szociáldemokrata eszméknek és hagyományoknak jelentős bázisa volt Szegeden is a munkásság és a dolgozók egyéb rétegeinek a körében. Az SZDP újjászervezését azonban több tényező átmenetileg késleltette, illetve akadályozta.

Mindenekelőtt hangsúlyozni szeretnénk, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy a II. világháború alatti szegedi szociáldemokrata és szakszervezeti mozgalomban — különösen 1943-tól kezdődően — jelentős vezető szerepet töltöttek be a kommunisták, a baloldali szociáldemokraták, s a kommunistákkal való együttműködés, a közösen folytatott antifasiszta, függetlenségi harc alapján sok szociáldemokrata kommunistává fejlődött. Az MKP szegedi szervezete legális létrejötté után ezek mint kommunisták kiváltak az SZDP helyi szervezetéből,* ami

³³ P. I. Arch. I/1—2. ö. e. Idézi: Szabó Éva: Idézett mű: 108. o.

³⁴ MSZMP Csm. B. Arch. 39/5/1946. 1946. I. 8-i jkv., illetve: 21/1/1946. 1946. II. 3-i jkv.

³⁵ U. i. 39/5/1946. 1946. III. 9-i jelentés.

* V. ö. Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Kossuth Kiadó. 1960. 146. o.

azt eredményezte, hogy a *korábban aktív és erős helyi baloldali szociáldemokrata vezetés jelentős mértékben meggyengült.*

A másik igen fontos tényező, amire itt rá kell mutatnunk, hogy 1944. végén — az SZDP szegedi szervezetének újjászervezése idején — a korábbi állapotokból következően, az SZDP országos vezetéséhez hasonlóan, *a helyi szervezet vezetősége nem egységes*, a pártszervezet irányításában a baloldaliak mellett jelentős mértékben érezhető a jobboldali elemek befolyása. Az egység hiánya természetesen gátolta a célkitűzések, feladatok egyértelmű megfogalmazását, hátráltatta az SZDP szegedi szervezetének újjáalakítását.

Befolyásolta az újjászervező munkát az is, hogy 1944. őszén az SZDP *felső vezetése* — miután nem számolt megfelelően a várható változásokkal — még nem tudott kialakítani egy egységes, az új helyzetnek megfelelő, az ország, a tömegek igényeit messzemenően figyelembe vevő *programot és politikai irányvonalat.* A párt vezetése csak 1945. áprilisában fogalmazza meg először és hozza nyilvánosságra politikai elképzeléseit tartalmazó dokumentumát: „Mit akar a Szociáldemokrata Párt” címmel.³⁶ Bár a baloldali vezetők és az MKP KV-e között 1944. októberében létrejött a megállapodás a munkásegység megteremtése, s a közösen folytatott harcra vonatkozóan, miután azonban a pártban ekkor még nem rendelkeztek döntő befolyással — a balszárny csak 1945. februárjában vette át a párt vezetését — a szociáldemokrata munkásság előtt csak később válik ismertté az SZDP baloldalának politikai plattformja. Ennek átmeneti hiánya — véleményünk szerint — szintén gátolta a tömegek közt végzett tudatos, párt újjászervező tevékenységet.

Ugyanakkor rá kell mutatnunk arra is, hogy az SZDP szegedi szervezetének életrehívását a fentebb említett gátló tényezők mellett néhány pozitív körülmény elő is segítette.

Itt elsőként kell megemlítenünk a *kommunistáknak az SZDP helyi szervezete létrehozására irányuló tevékenységét.* A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 27. évfordulója alkalmából 1944. november 7-én Szegeden rendezett ünnepségen Gerő Ernő ezzel kapcsolatban a következőket hangsúlyozta: „Erről a tribünről a Magyar Kommunista Párt vezetősége nevében felszólítást intézek a szociáldemokrata párt vezetőihez, a kigazda párthoz és az összes haladó pártokhoz, kezdjék meg és folytassák működésüket.”³⁷

Másnap, a szegedi kommunistákkal folytatott tanácskozáson, amikor Gerő Ernő ismertette az MKP irányvonalát, a kommunisták figyelmét ismételten felhívta az SZDP, valamint a szakszervezetek létrehozásának szükségességére.³⁸ Mindezek alapján a szegedi kommunisták Gombkötő Péter párttitkár irányításával már november 8-án — amikor az MKP szegedi szervezetének kiépítése gyors ütemben folyt — felkeresték a szociáldemokrata vezetőket és hangsúlyozták előttük az SZDP szegedi szervezete megteremtésének szükségességét.³⁹

A másik ilyen pozitív tényező, abban a körülményben rejtett, hogy itt tulajdonképpen a párt *újjászervezéséről* volt szó. Bár a német megszállás alatt a pártot betiltották, mégis objektíve adott volt a párttagság jelentős része, alsó- és középfokon a vezetői gárda, a szervezeti élet feltételeit biztosító párthelyiségek, stb. Tisztázottak voltak továbbá a párt szervezeti felépítésével, irányításával, működési mechanizmu-

³⁶ Lásd: Ságvári Ágnes: Idézett mű: 91—92. o.

³⁷ Felszabadulás 1944. szept. 26—1945. ápr. 4. Dokumentumok. Szikra Kiadó. 1955. 144—145.

³⁸ P. I. Arch. A szegedi VB. jkv—i. 39/1/1944. II. csop. I. ikt. sz. .

³⁹ U. i. I. csop. 2. ikt. sz.

sával kapcsolatos fontos elvi és gyakorlati kérdések, amelyek az újjászervezés munkájában komoly előnyt biztosítottak a szociáldemokrata vezetők részére.

Az SZDP szegedi szervezete korábban internált vezetőinek egyrésze, — így pl.: *Bernáth András, dr. Valentiny Ágoston és Vörös József* — a város felszabadulása idején már Szegeden tartózkodtak. *Papdi György* — a párt korábbi titkára — csak később szabadult Sopronból, s *Dáni János* pedig — a szegedi munkásság egyik harcos szociáldemokrata képviselője — mártírhálált szenvedett.⁴⁰

A hazatért vezetők kezdeményezésére „Négy héttel a felszabadulás után ült össze az első értekezlet, amelyen a párt régi hű vezetőségi tagjai vettek részt, köztük *Bernáth András, Simon Béla, Jenei Sándor, Nemes Lajos, Pleskó György, Papdi Júlia* és még néhányan.”⁴¹ (Kiemelés — F. I.) *Hosszabb szervező és előkészítő munka után végül is november végén megalakult az SZDP szegedi szervezete.*⁴²

A helyi vezetők a *Délmagyarország*** hasábjain fordultak volt tagságukhoz, a munkásokhoz, a parasztokhoz, a polgárokhoz felszólítva őket arra, hogy tömörüljenek a párt zászlaja alá. A sajtó nyilvánosságát felhasználták arra is, hogy vázolják céljaikat, említést tegyenek *programjuk* néhány követeléséről.

A program alapját, jellegét két fő motívum: „a demokrácia” és a „szociális jólét” határozta meg. „A demokrácia volt elgondolásának alappillére; (a magyar szociáldemokráciáról van szó — F. I.) fanatikusan bízott a demokrácia átütő, formáló és szervező erejében. . . a felelősség terhével és érzésétől áthatottan képviselte az országot és a népet érdeklő politikai és szociális kérdéseket. Bizonyítja ezt a *párt politikai programja, amely a szociális jólét, földreform, kulturális haladás és egészségügy minden sarkalatos kérdését felöleli s síkraszáll a sajtó, a szólás és véleménynyilvánítás szabadságáért.*”⁴³ (Kiemelés — F. I.)

Vizsgálva a nyilatkozatot mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy fő követeléseik egyáltalán nem újak. Ezeket a célokat az SZDP vezetése már a II. világháború kitörése előtt is hangsúlyozta, tehát a korábban kialakított programról van itt szó. Szembetűnő hiányossága a felhívásnak, hogy nem hangsúlyozza az adott történelmi helyzetből következő két legfontosabb feladatot, a *fasizmus és maradványainak felszámolásáért folytatott harcot, valamint a termelés megindítását*. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az SZDP helyi vezetősége nem látta volna ezek szükségességét, ezt későbbi nyilatkozataik és magatartásuk bizonyítja. Mégis jelentős politikai fogyatékoságnak kell minősítenünk ezt, éppen azért, mert a felszabadulás után a sajtóban először fordultak a tömegekhez, s ez nyilván az alapos, megfontolt cél-megfogalmazást tette volna indokolttá.

A demokrácia követelése *általában*, szintén bizonyítja, hogy a szociáldemokrata vezetők nem elemezték kellően az adott viszonyokat és a feladatokat. Nem vizsgálták még felül korábbi követeléseiket és így ekkor nem is tisztázhatták azt az igen fontos kérdést — amit a kommunisták Szegeden már megvalósítottak — hogy *a demokrácia tartalmilag mit jelent*.

Mindezek véleményünk szerint azt bizonyítják, hogy a szegedi szociáldemokratákban még — s ebben a helyi vezetés egységének a hiánya, valamint a központi irányítással való kapcsolat megszakadása játszott döntő szerepet — *nem alakult ki a megfelelő stratégiai vonal, s ezen belül az egyes szakaszok fő tartalmi követeléseit sem tisztázták kellően*.

⁴⁰ Vörös József visszaemlékezése. Szegedi Népszava, 1945. X. 11.

⁴¹ A pontos dátum: 1944. november 9. (Lásd: P. I. Arch. 253/343. 1945. VII. 12-i jelentés.)

** A Délmagyarország a MNFF napilapjaként jelent meg 1944. XI. 19-én.

⁴²⁻⁴³ Délmagyarország. 1944. XI. 26., 1944. XII. 1., 1944. XII. 5-i számok

A későbbiek folyamán, az 1945-ös országgyűlési választásokat megelőzően visszatértek a demokrácia követelésének a problémájára. Azonban ekkor már országosan és helyileg is természetesen más a helyzet. Az SZDP helyi szervezetében erre az időre a baloldali pozíciói jelentősen megerősödtek, bár ennek ellenére a jobboldaliak tevékenysége még mindig érezte a hatását. Ez mindenekelőtt dr. Valentiny Ágoston közéleti szereplésében jutott kifejezésre.***

Valentiny 1945. október 23-án az SZDP szegedi szervezete rókusi székházában tartott választási nagygyűlésen mondott beszédében kifejezetten jobboldali szociáldemokrata álláspontot képviselt. Előadásában jelentős teret szentelt a demokrácia kérdésének, s többek között kijelentette: „Demokrácia csak egyféle van, ez alatt pedig a gazdasági és szociális demokráciát, tehát az őszinte és becsületes demokráciát értjük, amely *minden polgárt* fel akar emelni a becsületes megélés színvonalára. Ez pedig nem a régi polgári demokrácia, hanem a szellemiekben és anyagiakban való teljes demokrácia. *Ezért van az, hogy lényegében Kelet és Nyugat demokráciái között nincs különbség.* . . Fő feladatunk az, hogy *itt is teremtsük meg azt a demokratikus államot, amelyet a nyugati szocialista pártok megteremteni igyekeznek.*”⁴⁴ (Kiemelés — F. I.)

A fent közöltek egyértelműen és világosan bizonyítják korábban kifejtett álláspontunkat azt ugyanis, hogy a szegedi baloldali szociáldemokrata vezetőkben 1944. végén még korántsem tisztázódott a demokrácia tartalma, s továbbá azt is, hogy az SZDP szegedi szervezetén belül, de a párt felső vezetésében is a jobboldaliak reformista, revizionista módon értelmezték a demokrácia kérdését. A jobboldaliak politikai ideálja a nyugati típusú demokrácia, a „liberális polgári állam”, amely „minden polgárt fel akar emelni”.

Valentiny eme nyilatkozata szemléletesen tükrözi azt a politikai irányvonalat, amit az adott időben az SZDP-n belül Peyer, Szeder, Szélig, Kéthly képviselt és azt, hogy ez a jobboldali vezetés ekkor már teljesen kezd szembefordulni a valóban népi demokráciával. A demokrácia fenti értelmezése, valamint Valentiny ama megállapítása mely szerint: „Ha ezt a pártot lényegesen megerősítve juttatjuk be a parlamentbe, megteremti ezt a demokráciát és ez esetben méltó helyet foglalhatunk el az európai népek sorában”⁴⁵ — nyilvánvalóvá teszi a jobboldali szociáldemokrácia külpolitikai orientációját is. Ezek szerint a magyar szociáldemokráciának a nyugati szociáldemokrata pártokkal kell együttműködni — hiszen törekvéseik közösek — s azokkal a Nyugat-európai országokkal, amelyekben a „demokrácia” eddig is „lehetővé tette” a szociáldemokraták tevékenységét. Leplezetlen felkínálkozás ez a Nyugatnak, amiben kifejezésre jut, hogy a jobboldali szociáldemokraták a további előrehaladásnak a nyugati orientációval próbálnak gátat vetni.

Visszatérve az 1944. decemberi programjellegű nyilatkozatra, rá kell mutatnunk arra is, hogy a földreform követelése — annak ellenére, hogy ez csak általánosságban nyer megfogalmazást — a demokratikus jogok biztosításának hangoztatása, a szociális kérdések megoldására való felhívás *objektíve* egybeestek a kibontakozó népi demokratikus forradalom célkitűzéseivel, s így *lehetőséget teremtettek a tömegek mozgósítására, a kommunistákkal való együttműködésre.* Pozitív továbbá a szegedi szociáldemokratáknak az az állásfoglalása, hogy: „. . . a szebb és boldogabb Magyar-

*** Dr. Valentiny Ágoston a felszabadulás előtt az SZDP szegedi szervezetének volt az elnöke. A város felszabadulása után polgármester lett, majd mint az Ideiglenes Kormány igazságügyi minisztere tevékenykedik. A későbbiek folyamán azonban mint jobboldali szociáldemokrata teljesen szembe fordult a népi demokratikus átalakulással.

⁴⁴ Szegedi Népszava. 1945. X. 23.

⁴⁵ U. o.

országot a parasztság, munkásság, és szellemi foglalkozásának demokratikus egysége teremtheti meg.⁴⁶ Ez lényegét tekintve azonosítható a kommunisták által hangoztatott antifasiszta, demokratikus összefogás megteremtésére irányuló törekvésekkel.

Az SZDP helyi szervezetének újjáalakítása érdekében kifejtett tevékenység 1944. december 17-én újabb állomáshoz érkezett. Ezen a napon körülbelül 220 főnyi résztvevővel (ez feltehetően azonosítható az ekkori szegedi SZDP tagsággal) *taggyűlést tartottak* — első nyilvános taggyűlésük a felszabadulás után — amelyen megválasztották a végrehajtó bizottságot.⁴⁷

Az SZDP szervezeti kiépítése, mind Szegeden, mind pedig a már felszabadított országrészekén *intenzívebben az Ideiglenes Nemzetgyűlés összeülése után indult meg. Debrecenben*, részben a szociáldemokrata képviselőkből, másrészt a Hajdú megyei már meglévő pártszervezetek képviselőiből *egy ideiglenes pártvezetőséget* választottak a felszabadított területeken folyó pártszervező munka központi irányítása érdekében.

Ez a vezetőség *kiáltvánnyal* fordult a dolgozókhoz, amelyben az SZDP helyi szervezeteinek megalakítására szólított fel. Ezzel egyidejűleg létrehozták az ideiglenes *Vidéki Titkárságot*, amelynek vezetését az ekkor Debrecenben tartózkodó *Gallai Lajos* látta el. A későbbiek folyamán az SZDP Központi Vezetősége *Marosán Györgyöt* bízta meg a szervezőmunka irányításával, s miután Debrecenbe érkezett tevékenysége következtében szélesebbkörű agitáció indult meg, amely kiterjedt a Tiszán-túli, Duna—Tisza közí és felvidéki területekre is.⁴⁸

A szegedi, illetve a délmagyarországi területeken folytatott szervezést jelentős mértékben elősegítette az 1945. tavaszán felállított *Alföldi Titkárság*, amelynek központja *Hódmezővásárhelyen* volt, s működési területe Békés, Csanád, Csongrád megyékre, valamint Hódmezővásárhely és Szeged városokra terjedt ki.⁴⁹ Majd az SZDP irányításának decentralizálásával egyidejűleg megalakították a párt *megyei titkárságait*, illetve az SZDP KV mellett működő *Vidéki Titkárság* létrehozása után javasolják a *járási titkárságok* megalakítását is.⁵⁰

A pártszervező munkában, célkitűzéseik, követeléseik nyilvánosságra hozásában a szegedi szociáldemokraták felhasználták az 1945. VI. 19-től megjelent lapjukat, amely *Szegedi Népszava* címen látott napvilágot. Ennek egyik számában hívta fel a figyelmet *Szakasits Árpád* a szervezkedés fontosságára és céljára, hangsúlyozva: „... minden kis faluban ki kell épülniük a pártszervezeteknek. Ezek a pártszervezetek tulajdonképpen szilárd alapjaivá lesznek a politikai, de nemcsak a politikai hanem a gazdasági demokráciának is. ...”⁵¹

A pártépítő munka eredményeként az *SZDP szegedi szervezete 1945. nyarára teljes mértékben kialakult a városban*, s szoros kapcsolatot tartott fenn a környező településekkel is, létrehozva itt is szervezeteit.⁵²

Az SZDP szegedi szervezete taglétszámára és tagságának összetételére vonatkozóan a felszabadulást követő közvetlen időszakban nincsenek pontos adatok. Az eddig feltárt dokumentumok későbbi időszak taglétszámát tükrözik, s ezek közül a legkorábbi 1945. október 1-i keltezésű. E szerint 1945. őszén az SZDP szegedi

⁴⁶ Délmagyarország. 1944. XII. 5.

⁴⁷ P. I. Arch. 253/3/43. 1945. VII. 12-i jelentés.

⁴⁸ U. i. 253/3/34. A Vidéki Osztály jelentése. Dátum nélkül.

⁴⁹ U. i. 253/3/43. 1945. IV. 25-i levél.

⁵⁰ U. i. 253/3/34. A Vidéki Osztály jelentése. Dátum nélkül. Illetve: u. i. 253/3/34. 1945. XII. 13-i feljegyzés.

⁵¹ Szegedi Népszava. 1945. VIII. 8.

⁵² P. I. Arch. 253/3/43. 1945. VII. 12-i jelentés.

szervezetének körülbelül 6000 tagja van.⁵³ Az adat valódiságát látszik bizonyítani egy másik dokumentum, amely szerint 1945. augusztus 10-én az SZDP szegedi szervezete rendkívüli taggyűlést tartott, ahol Simon Béla párttitkár jelentésében beszámolt a párt taglétszámának nagyarányú emelkedéséről és közölte a tagsággal, hogy a város belterületén, s a Szegedhez tartozó községekben és tanyákon 29 párt-szervezet működik.⁵⁴ Valószínű azonban, hogy a fenti taglétszámmra vonatkozó adatban a fizető és nemfizető tagság együttesen szerepel, s így ez nem tükrözi teljesen a reális képet.****

Ami a pártszervezet tagságának társadalmi rétegződés szerinti összetételét illeti, valóban csak következtetni tudunk. Az nyilvánvaló, hogy a párt jelentős tömegeit a munkásság adta. Szervezésüket különös gonddal kezelték, sőt az SZDP KV irányelveinek megfelelően létrehozták az SZDP szegedi szervezete üzemi titkárságát. SZDP üzemi szervezetek — pártcsoportok — működtek Szeged valamennyi jelentősebb üzemében, így pl.: az Újszegedi Kendergyárban, a Szegedi Kendergyárban, az Orion Bőrgyárban, a Lemezgyárban, a Dohánygyárban, a Gázgyárban, stb.⁵⁵ Az üzemi pártcsoportokban tevékenykedő szociáldemokrata munkások szervezetileg a kerületük szerinti illetékes pártszervezethez tartoztak. Egy későbbi — 1946. áprilisi — adat azt mutatja, hogy az SZDP szegedi szervezetéhez ekkor körülbelül 1800 üzemi munkás tartozott. (Ugyanekkor az MKP szervezetéhez 1707 üzemi munkás.)⁵⁶

Természetesen a szervező munka nemcsak a város ipari munkásságára terjedt ki. Ezt az eddigiek is mutatják, hiszen a Szegedet környező községek lakosainak túlnyomó többsége a mezőgazdaságban dolgozott, s így az SZDP-hez földmunkás és paraszti rétegek is tartoztak.⁵⁷ De a szélesebbkörű szervező munkára hívja fel a figyelmet az SZDP Vidéki Titkársága is, hangsúlyozva: „... a szociáldemokrata párt nemcsak az ipari munkásság, hanem az ország összes dolgozóinak a pártja”.⁵⁸

A szervezés valóban kiterjedt a város egyéb rétegeire is. Egy, a kommunisták által megfogalmazott jegyzőkönyv szerint jelentős volt az SZDP szegedi szervezetén belül a kisiparosok, kiskereskedők, valamint a különböző polgári rétegekhez tartozók száma.⁵⁹ 1945. elején ugyanakkor gyors ütemben építik ki az értelmiségi csoportokat. „A munkásság kinyújtott baráti kezét az értelmiségnek nagyon sok tagja ragadta meg Szegeden is. Orvosok, tanárok, mérnökök egymás után alakították meg a maguk csoportját. . .” — olvashatjuk a Szegedi Népszavában.⁶⁰

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, a szegedi szociáldemokraták a párt újjászervezése idején jelentkező objektív akadályokat a kommunisták segítségével sikeresen elhárították, s ha kissé késve is, de hozzáfogtak a pártszervezet kiépítéséhez. Ez a munka 1945. nyarára arra az eredményre vezetett, hogy az SZDP szegedi szervezete a városban teljes mértékben kiépült, s az MKP mellett a munkás-

⁵³ U. i. 253/3/43. 1945. X. 1-i jelentés.

⁵⁴ Szegedi Népszava. 1945. VIII. 11.

**** Az 1947. évi VI. havi kimutatás szerint az SZDP szegedi szervezetének 4944 fizető tagja van. (P. I. Arch. 253/3/13. 1947. VI. havi kimutatás.)

⁵⁵ Szegedi Népszava. 1945. XII. 5.

⁵⁶ P. I. Arch. 39/5/1946. Az MKP szegedi szervezete 1946. IV. 8-i jelentése a KV Szervezési Osztályához.

⁵⁷ A **** alatt említett kimutatás szerint 1947. VI. hóban a szervezetnek 578 fizető földművelő tagja van.

⁵⁸ P. I. Arch. 253/3/34. 1945. XII. 13-i feljegyzés 2. o.

⁵⁹ U. i. 39/2/1945. Jelentés az MKP Délkerületi Titkárságának január havi működéséről, illetve: u. i. az MKP szegedi bizottságának jkv-i. 1945. 39/2. I. csop. 77. sz. jkv.

⁶⁰ Szegedi Népszava. 1945. VI. 24.

ság jelentős pártjává növekedett. A párt tevékenységét — elsősorban a szervezés kezdeti szakaszában — meglehetősen gátolta a vezetésben még érvényesülő jobb-oldali befolyás. Azonban, ahogyan országos viszonylatban is egyre inkább meg erősödtek az SZDP-n belül a baloldaliak pozíciói, illetve sikerült egyre kiteljesedet- tebben megvalósítani a kommunisták és baloldali szociáldemokraták együttműkö- dését, ugyanúgy az SZDP szegedi szervezetében is mindinkább előtérbe kerültek a baloldali erők, a munkásegység megteremtésének a hívei.

3. A szakszervezetek létrehozása, célkitűzéseinek megfogalmazása

A felszabadulással jelentős mértékben megnőtt a szakszervezetek, a dolgozók egyéb tömegszervezeteinek a jelentősége is. Ez összefüggésben volt az ország előtt álló feladatok végrehajtásával. A népi demokratikus átalakulás sikeressége szükség- szerűen megkövetelte, hogy a végrehajtandó célok megoldásában a munkásosztály vezetésével a dolgozó tömegek egységesen és szervezeten lépjenek fel, s ehhez *szervezetileg* a szakszervezetek kitűnő kereteket biztosítottak.

A szakszervezetek létrehívása és *szervezeti kereteinek kiszélesítése* indokolt volt továbbá a munkásosztály szempontjából is. Miután a társadalmi haladás közép- pontjában ez az osztály állt, a népi demokratikus átalakulás elsődleges feltétele volt a munkásosztály aktív, egységes fellépése. Indokolt volt ez a munkásosztály szem- pontjából azért is, mert mint ismeretes a II. világháború alatti években a szakszerve- zetek tagsága jelentős mértékben lecsökkent és így a felszabadulás idejére sok, ko- rábban igen komoly szervezeti erőt képviselő szakszervezet szinte elnéptelene- dett. A munkásosztály mozgósítása a *munkásegység megteremtésére* a két munkás- párt közös tevékenységének megvalósítására objektíve a legkedvezőbb működési lehetőségeket biztosították a szakszervezetek.

Újjászervezésüket, illetve létrehozásukat tette szükségessé az a tény is, hogy a Horthy-fasizmus éveiben — az ismert okokból következően — a dolgozók egyes rétegei (vasútasok, postások, közalkalmazottak, földmunkások) el voltak zárva a szakszervezeti mozgalomtól, nem rendelkeztek a szervezkedés jogával. Ezeknek a rétegeknek *egy része* éppen az „elkülönült” helyzetből következően a fasiszta propaganda nacionalista, kommunistaellenes hatása alá került, politikailag iskolá- zatlan volt, s legjobb esetben közömbös magatartást tanúsított. Gondolkodásmódjuk megváltozásának elősegítése, politikai közömbösségük megszüntetése, *a helyreállítás és az újjáépítés munkájába való bevonásuk* indokoltá tette ezen rétegek szakszerve- zetbe való tömörítését.

A szervezés kibontakozása idején a szakszervezeti vezetők előtt tulajdonképpen hármas feladat állt. Az első és leglényegesebb az volt, hogy a szakszervezeteken keresztül mozgósítsák a dolgozókat az *újjáépítésből következő célkitűzések végre- hajtására*. Feladatot jelentett továbbá a tulajdonképpeni *szervezés*, azaz a régi szak- szervezetek újjászervezése és azoknak a dolgozóknak a bevonása a szakszerveze- tekbe, akik a felszabadulás előtt nem vettek részt ebben a munkában. Végül a szer- vezéssel egyidejűleg *meg kellett fogalmazni a szakszervezetek általános és speciális célkitűzéseit, feladatait*.

A szegedi kommunisták korábbi tapasztalataik alapján a háború végóráiban felismerték a szakszervezetek szerepét és jelentőségét a kibontakozó átalakulásban, s kezdeményezték ezek újjászervezését. „1944. október 9-e alakította ki azt az állás- pontot Szegeden az itt maradt és akkoriban az internáló táborokból visszajött vezetőkben, hogy itt az alkalmas idő, amikor mindent el kell követni, hogy a magyar

munkásmozgalom hatalmas küzdőtáborát a szakszervezeteket életre kell hívni” — olvashatjuk az egyik jelentésben.⁶¹

Ezen a tanácskozáson a jelenlevők megbízták *Gyólai Istvánt, id. Komócsin Mihályt és Tombácz Imrét* a szakszervezeti munka megindításával, annak nyomatékos hangsúlyozásával, hogy „... minden szakmai csoportnak Szegeden levő tagjával vegyék fel az érintkezést és a csoportokat haladéktalanul hívják életre.”⁶²

A tények azt mutatják, hogy a szakszervezetek újjászervezésében, főleg a kezdeti szakaszban, elsősorban a kommunisták vettek részt, léptek fel kezdeményezően, s a *szociáldemokrata vezetők csak később kapcsolódtak be ebbe a munkába*. Úgy gondoljuk, hogy ezt a fentebb kifejtettek részben megmagyarázzák. Az SZDP szegedi szervezete létrehozását gátló tényezők a szociáldemokraták szakszervezeti tevékenységében is éreztették negatív hatásukat. Másrészt miután a meginduló átalakulás jellegének tisztázása is késett részükről, s az ezzel kapcsolatos elképzelések — éppen a vezetés megosztottságából következően — homályosak voltak, a szociáldemokrata vezetők előtt nem volt világos eléggé a felszabadulást közvetlenül követő időben, a szakszervezetek feladata a kibontakozó forradalmi folyamatban. Nem ismerik fel kellő időben azt, hogy a megváltozott viszonyokból következően a szakszervezeteknek új funkcióik adódtak a termelés ellenőrzésében, az Üzemi Bizottságokban.

Miután a kommunistáknak ezekben a kérdésekben határozott, kialakult álláspontjuk volt, ezért a kezdeti szakaszban, az újjászervező munka megindulásakor egyedüli szervezőerőként tevékenykedtek.

A szakszervezetek újjászervezésére irányuló törekvések hatására Szegeden 1944. október vége felé megindult a Gázgyár és Villanytelep, a Kefegyár, a Fűrészgárak, a Gyufagyár, a Dohánygyár, a Szegedi Gazdasági Vasút, a Konzervgyár, a Mélyhűtő-telep, stb. munkásainak a szervezkedése.⁶³

Ez azt mutatja, hogy a kezdeti szakaszban *üzemenként* szervezték a szakszervezeteket. Nyilvánvalóan ezt a kialakult helyzet tette szükségessé — a szervezőmunka gyors megindítása, s az, hogy ezzel is elősegítsék a termelés megindítását — s csak átmeneti jellegű lehetett, mert a szűk, szakmai körök szerinti szervezkedés a szakszervezeti mozgalom egységének megvalósítását nagymértékben akadályozta. A későbbiek folyamán a szegedi szakszervezeti vezetők kifejezésre jutatták a szervezési elvvel kapcsolatos véleményüket, s rámutattak a szervezkedés negatívumaira. „A fejlődés iránya — írta erről Tombácz Imre, a Munka című szegedi szakszervezeti lapban — kétségtelenül a nagy foglalkozási szövetségek felé mutat és helytelenül cselekszenek azok a munkatársaim, akik ennek az irányzatnak ellenállva, pusztán érzelmi okokból vezetettve ragaszkodnak szűk szakmai, vagy egészen szűk „üzemi” érdekeikhez.”⁶⁴

Az ipari munkásság szervezkedésének hatására, a dolgozók egyéb rétegei is kezdték létrehozni szakszervezeteiket. 1944. október 22-én megalakult az *orvosok- és egészségügyi dolgozók szakszervezete*⁶⁵, október 25-én a *vasutasok szakszervezete*,⁶⁶ 26-án a *mérnökök, vegyészek, technikusok*⁶⁷, 27-én a *fodrászok*⁶⁸, 28-án a *postások*⁶⁹, december 1-én a *városi és vármegyei alkalmazottak*⁷⁰, december 4-én az *írók-, újságírók, művészek szakszervezete*⁷¹.

⁶¹⁻⁶³ SZOT Levéltár. Csanád-, Csongrád megyei SZ. M. T. iratok. 1947/2/1948. VIII. 23-i irat.

⁶⁴ Munka. 1945. I. 21.

⁶⁵⁻⁶⁶ SZOT Levéltár. Csanád-, Csongrád megyei SZ. M. T. iratok 1947/2. 1948. VIII. 23-i irat.

⁶⁷⁻⁶⁹ Délmagyarország. 1944. XI. 24., 1944. XI. 26., 1944. XI. 28-i számok.

⁷⁰ Lásd: 65-ös számú jegyzetet.

⁷¹ Délmagyarország. 1944. XII. 6.

1944. végén megindult a földmunkásság szervezkedése is. Decemberben Alsó-, és Felsőközponon, valamint Tápén megalakították a *földmunkás* szakszervezeteket.⁷²

Miután Szegeden és Csongrád megyében a *textilipari munkásság* számbelileg is komoly erőt képviselt, ezért szervezésük nagy jelentőséggel bírt. A szervezés céljából már 1944. október 13-án a szakszervezeti vezetők kapcsolatba léptek a Szegedi Kenderfonógyár munkásaival, s elhatározták, hogy egyrészt az üzemet minden körülmények között beindítják, másrészt megállapodtak velük az üzemi szakszervezet létrehozásában is.⁷³ Október 16-án *textilmunkás* gyűlést tartottak, ahol megvitatták a textilipar terén végzendő szervezőmunka egyes kérdéseit. Ezt követően a *Szegedi Kenderfonógyárban*, az *Újszegedi Kendergyárban*, az *Angol—Magyar Jutafonógyárban*, a kiskundorozsmai *Kúnsági Szövőgyárban*, 1945. februárjában a *Nagylaki Kendergyárban*, márciusban a *Csanádpalotai Kenderkikészítőben*, áprilisban a *Szegvári Kendergyárban*, májusban a *Vajhádi Kendergyárban*, októberben a *Mezőhegyesi Kendergyárban* létrehozták a szakszervezeteket.

A szakszervezeti munka jobb irányítása érdekében 1944. december 29-én létrehoztak egy kommunistákból és szociáldemokratákból álló bizottságot. A bizottság a szervezés mellett kidolgozott egy *Ideiglenes Alapszabályt*, amelyet a Munka című szegedi szakszervezeti lap 1945. január 7-i számában nyilvánosságra hoztak.

A szervező munka mellett komoly feladatot jelentett a *szakszervezetek céljainak* megfogalmazása. A felszabadulás új viszonyokat teremtett, amelyek a szakszervezetek korábbi célkitűzéseit, feladatait módosították. A szakszervezetekre az új helyzetben az érdekvédelmen túl jelentős feladatok hárultak a termelés megindításában, az ország újjáépítésében, a földkérdés megoldásában, a dolgozók kulturális és politikai nevelésében.

A szegedi szakszervezeti vezetők a feladatok közül mindenekelőtt a *termelés megindítását*, az *újjáépítésben való részvételt* hangsúlyozták. „Építsük újjá az ipar-telepeket, hogy azok ipari termékekkel lássák el a nincsteleneket. Építsük fel híd-jainkat. De építsük újra az emberi társadalmat is, amely biztosítja a javak igazságos elosztását minden dolgozó számára és lehetőséget a felemelkedésre.”⁷⁵

A szakszervezetek célkitűzéseinek megfogalmazásakor nagy gondot fordítottak a *földreform* kérdésére is. Rámutattak arra, hogy a fasiszta diktatúra elzárta a föld munkásait a szakszervezeti szervezkedéstől. A felszabadulással azonban ezek a rétegek szervezetten harcolhattak jogos követelésük, a föld felosztása érdekében. „A földmunkásság, szegényparaszság sokasága tömörül a szakszervezeti mozgalomba, hogy ezen keresztül gazdaságilag, szellemileg felemelkedjen és eredményesen tudjon harcolni a földért. *Tisztességes földreformot követelünk a földigénylők bevonásával végrehajtva, hogy azé legyen a föld, aki megműveli.*”⁷⁶ (Kiemelés — F. I.)

Rámutattak arra is, hogy a földreform nemcsak a parasztság érdeke, hanem érinti a más osztályokhoz, rétegekhez tartozó dolgozókat is. Világosan látták, hogy a nagybirtokok elkobzása és a parasztság közötti szétoztása jelentős mértékben megszilárdítja a népi demokráciát. „A földkérdés megoldásával a magyar demokrácia alapjait rakjuk le. Ez az a pont, ahol találkozni kell minden dolgozónak, fizikai és szellemi munkásnak egyaránt a parasztsággal. . .” — írták erről a kérdésről.⁷⁷

⁷² Munka. 1945. II. 4., P. I. Arch. a szegedi bizottság jkv-i. 39/1/1944. I. csop. 12. ikt. sz., Munka. 1945. I. 7.

⁷³ SZOT Levéltár. Csanád-, Csongrád megyei SZ. M. T. iratok. 1948/1. 1948. VIII. 23-i jelentés.

⁷⁴ U. o.

⁷⁵ Munka. 1945. I. 7.

⁷⁶ U. o.

⁷⁷ Munka. 1945. I. 21.

A szakszervezeti munkában résztvevő kommunisták és szociáldemokraták a felszabadulás idején felismerték az *értelmiségnek* a népi demokratikus átalakulásban betöltött jelentős szerepét. Ezért egyrészt hatékonyan elősegítették az értelmiségi szervezését, másrészt az őket tömörítő szakszervezetek célkitűzéseinek megfogalmazását.

Az ezen a területen végzett felvilágosító és irányító munkának különös jelentőséget ad az, hogy a Horthy-fasizmus éveiben az értelmiség egyes rétegeire hatott az uralkodó osztályok népellenes, nacionalista, irredenta politikája. Éppen ezért elsődleges feladata volt az itt folyó munkának, hogy elősegítse gondolkodásmódjukban rejlő burzsoá ideológiai maradványok felszámolását.

A tudatos és tervszerű felvilágosító munkát tette indokolttá az a körülmény is, hogy az értelmiség jelentős része nem látta világosan feladatát a kibontakozó átalakulásban. Az 1944. november 5-én tartott pedagógus szakszervezeti gyűlésen a felszólalók egyrésze az általános célok meghatározása mellett a pedagógusok „politikamentességét” hangoztatta.

A megbeszéléseken résztvevő kommunisták azonban rámutattak arra, hogy a tanítók, tanárok, az új Magyarország kialakítása idején nem zárkoznak el a politikai küzdelmek elől, a nevelés munkája is szükségessé teszi az új szellemű oktatás megvalósítását. A pedagógus szakszervezet feladatául tűzik ki a tanárok, tanítók átforgatását, az értelmiségi és fizikai munkások közötti együttműködés megvalósításának elősegítését. A szakszervezeteknek: „Újjá kell nevelnie az egész tanári kart, hogy ez képes legyen majd új alapokon bekapcsolódva az ország építésének a munkájába, új világnézeti eszmékből kiindulva folytatni a nevelés munkáját” — hangsúlyozták.⁷⁸

A szakszervezetek újjászervezése idején — mint ahogyan ez a korábbi magyar és nemzetközi munkásmozgalmakban is megfigyelhető volt — ismételten jelentkezett a szakszervezetek „politikamentességének” gondolata. Egyesek a szakszervezetek feladatait megpróbálták leszűkíteni az érdekvédelmi funkcióra. A kommunisták azonban rámutattak arra, hogy a tömegek tényleges, társadalmi felemelkedése elsődlegesen attól függ, milyen mértékben vesznek részt a politikai küzdelemben, amely a fasizmus maradványai és a haladó erők között kibontakozik.

A szegedi szakszervezetek 1945. június 10-i nagygyűlésén *Kossa István* is erre mutat rá: „... politizálni kell a szakszervezetekben és szívesen látjuk a kommunista és szociáldemokrata munkások mellett a szervezetben a többi demokratikus párt politizáló tagjait is.”⁷⁹

A szervezés eredményei — mint erre fentebb rámutattunk — 1944. decemberében*, de különösen 1945. januárjától kezdve komoly mértékben jelentkeztek. „Mondhatjuk, hogy Szeged számottevő üzemeiben és hivatalaiban alig találunk ma már szervezetlen fizikai, vagy szellemi dolgozót. A szakszervezetek együttes létszáma 20 000 körül van” — írták 1945. áprilisában.⁸⁰

A szakszervezetek megalakulásuk után azonnal bekapcsolódtak az újjáépítésből következő feladatok megvalósításába. „A szakszervezeti csoportok egymás után szervezték meg a rohambrigádokat, hogy a gyárak, a posta, a vasút, az út és az ideiglenes hidak építésével könnyebbé tegyék a Vörös Hadsereg gyorsabb előre

⁷⁸ Munka. 1945. I. 28.

⁷⁹ Munka. 1945. VI. 16.

* A szegedi szakszervezeti létszám ekkor 16 000 fő. (Munka. 1945. I. 7.)

⁸⁰ Munka. 1945. IV. 15.

nyomulását és a gazdasági élet egészséges megindulását” — olvashatjuk az egyik jelentésben.⁸¹

Az 1945. június 10-én tartott szakszervezeti nagygyűlésen 20 000 szervezett fizikai és szellemi munkás nevében határozatot fogadtak el, amelynek értelmében az újjáépítés érdekében hetenként három túlórát dolgoznak a szervezett munkások.⁸²

Az adatok azt mutatják, hogy a szakszervezetek tevékenységének a hatására a felszabadulás után az ipari munkásság, a parasztság és az értelmiségi dolgozók jelentős része együttesen kapcsolódtak be a helyreállítási munkálatokba.

A szegedi szakszervezetek 1944. végén *beküldték tagjaikat a különböző újonnan alakult bizottságokba* is, így: a Nemzeti Bizottságba, Üzemi Bizottságba, a Nemzeti Segély szervezetbe, a Nőbizottságba, az Ifjúsági Bizottságba, a Törvényhatósági Bizottságba és a Munkabérrendező Bizottságba, erősítve ezzel a munkások, a dolgozók pozícióit.⁸³

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy 1945. elején jogosan írták a szakszervezeti munkáról a következőket: „Szeged város összes dolgozóinak kétkézi és szellemi munkásainak, a szellemi élet irányítóinak, íróknak, művészeknek az a nagy összefogása, amely most a szabad szakszervezetekben végbement, biztató ígéret arra, hogy oda is elérkezhessünk, hogy a szolidaritás jegyében győzni fogunk!”⁸⁴

A kommunista párt gyors újjászervezése, a kommunista vezetők élenjáró, kezdeményező szerepe a munkásság, a dolgozók különböző szervezeteinek létrehozásában, a termelés megindításában, majd a kommunistáknak a szociáldemokrata baloldallal s általában a baloldali erőkkel való együttműködése a felszabadulás utáni időben elsődleges biztosítékát jelentette a valóban népi demokratikus átalakulásnak. Biztosítékát jelentette továbbá a később fokozatosan megvalósuló munkásegység alapján annak, hogy ez a forradalmi folyamat elvezessen a proletárdiktatúra győzelme feltételeinek kialakulásához.

⁸¹ SZOT Levéltár. Csanád-, Csongrád megyei SZ. M. T. iratok 1947/2. 1948. VIII. 23-i irat.

⁸² Munka. 1945. VI. 16.

⁸³ Lásd: a 81-es jegyzetet.

⁸⁴ Munka. 1945. I. 1.

Д-р Иштван Фехер:

ОРГАНИЗАЦИИ СЕГЕДСКИХ РАБОЧИХ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ ПОСЛЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ

После освобождения Сегеда (11 октября 1944 г.) среди всех партийных и массовых организаций рабочего класса первой возникла организация Венгерской коммунистической партии (ВКП). Партия была образована 18 ноября 1944 года, а ее становление в организационном отношении завершилось к началу 1945 г. Сегедские коммунисты руководили восстановительными работами, налаживанием производства, помогали восстановить различные демократические партии, возобновить работу в профсоюзах. В деятельности сегедских коммунистов важное место занимает определение организационных принципов коммунистической партии и разработка программы. В этой работе оказали помощь члены Заграничного комитета ВКП, прибывшие в начале ноября 1944 года в Сегед. Они создали легальный Центральный комитет партии и взяли в свои руки организационную работу по всей уже освобожденной части страны.

Коммунисты способствовали также восстановлению другой партии рабочего класса — сегедской социал-демократической организации, которая была создана в конце ноября 1944 г. Но реорганизации партии в начальный период мешало несколько обстоятельств. Так, например, соответственно положению в стране, руководство местной организации не было единым, не только левые, но и правые в конце 1944 г. обладали значительным влиянием. Быстрому восстановлению мешало и то, что партия в конце 1944 г. не имела ясной программы соответствующей объективному положению и интересам рабочего класса. Но параллельно с тем, как постепенно усиливались позиции левых в центральных органах, так и из сегедской организации социал-демократов вытеснялись правые силы и выдвигались на передний план сторонники создания единства партии.

Организационную силу рабочих в значительной мере повысили различные профсоюзы, реорганизация которых началась после освобождения города. Перед профсоюзами встали следующие задачи: определение будущих целей, вовлечение масс через профсоюзы в восстановительные работы, производство и политическую борьбу. В результате организационной работы в сегедских профсоюзах уже в начале 1945 г. было 20 000 трудящихся.

Быстрое создание сегедской организации ВКП, реорганизация СДП и профсоюзов значительно укрепили организационную силу рабочих и создали прочную базу в лице рабочих и трудящихся масс для народно-демократических преобразований.

DR ISTVÁN FEHÉR

Die Organisationslage der Arbeiterschaft von Szeged in den ersten Jahren der Befreiung

Nach der Befreiung der Stadt Szeged am 11. Oktober 1944. entstand die Ungarische Kommunistische Partei als erste von den Parteien der Arbeiterklasse und Massenorganisationen, und zwar am 18. November 1944. Der Aufbau der Partei war schon zu Beginn 1945 in vollem Maße beendet. Die Kommunisten von Szeged waren immer an der Spitze in der Lenkung der Wiederherstellung, in der Anregung zur Einleitung der Produktion, in der Unterstützung zur Neugestaltung der verschiedenen demokratischen Parteien ebenso wie in der Neubildung der Gewerkschaften. In ihrer Tätigkeit nahm das Festsetzen der Organisations-Prinzipien der kommunistischen Partei und die Abfassung des Programms der Partei einen hervorragenden Platz ein. Diese Arbeit wurde von jenen Mitgliedern des Ausländischen Komitees der Partei unterstützt, die am Anfang November 1944 in Szeged eingetroffen waren. Sie waren es, die die legale Zentralleitung gründeten und in den befreiten Gebieten des Landes die Leitung der Organisationsarbeit übernahmen.

Die Kommunisten förderten auch in Szeged die Neugestaltung der anderen Partei der Arbeiterklasse, die der Sozialdemokraten, die sich am Ende November 1944 bildete. Die Neubildung dieser Partei wurde am Anfang durch verschiedene Umstände gehindert. So z. B. dadurch, daß die Leitung der hiesigen Organisation (ebenso wie die Landesorganisation) nicht einheitlich war, denn neben den linkseitigen Kräften war der Einfluß der rechten Seite am Ende 1944 noch ziemlich groß. Die Neubildung der Sozialdemokratischen Partei wurde auch dadurch gehindert, daß sie am Ende 1944 noch kein klares, der objektiven Lage und den Interessen der Arbeiterklasse entsprechendes Programm hatte. Als sich die Position der linkseitigen Kräfte in der obersten Leitung der Partei am Anfang 1945 verstärkte, wurden auch die rechtseitigen Kräfte aus der Szegeder Organisation der Sozialdemokratischen Partei stufenweise verdrängt, und in Vordergrund geraten diejenigen, die um die Gründung einer einheitlichen Arbeiterpartei kämpften.

Die Organisationskraft der Arbeiterschaft wurde in großem Maße durch die verschiedenen Gewerkschaften gesteigert, deren Neubildung gleich nach der Befreiung der Stadt begann. Die Gewerkschaften hatten damals folgende Aufgaben: Abfassung ihrer Ziele, Teilnahme der Massen an der Wiederherstellung, Produktion und an den politischen Kämpfen. Infolge dieser aktiven Organisationsarbeit zählten die Szegeder Gewerkschaften zu Beginn 1945 schon 20 000 Mitglieder.

Die schnelle Wiederaufrichtung der Parteiorganisation in Szeged, die Neubildung der Sozialdemokratischen Partei und der Gewerkschaften steigerten in großem Maße in Szeged die Kraft und die Positionen der Arbeiter und so verwirklichten sie in den Reihen der Arbeiterklasse, der arbeitenden Massen die feste Basis der volksdemokratischen Umgestaltung.

Д. Н. ЩЕРБАКОВ

В. И. ЛЕНИН-ОРГАНИЗАТОР

И РУКОВОДИТЕЛЬ ПЕРВОЙ ОБЩЕРУССКОЙ МАРКСИСТСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ГАЗЕТЫ „ИСКРА”

После отмены крепостного права в 1861 г., несмотря на крепостнический характер реформы, в России происходит довольно быстрое развитие капитализма. С развитием промышленности рос и развивался промышленный пролетариат. Численный рост рабочего класса и концентрация его на промышленных предприятиях России имели огромное политическое значение, они способствовали развертыванию работы марксистов среди рабочего класса и созданию социал-демократических организаций.

Развитие капитализма характеризовалось усилением эксплуатации рабочего класса и обнищанием крестьянства, а на окраинах также усилением национального гнета и колониального грабежа. Царская Россия продолжала оставаться отсталой страной, как в хозяйственном, так и в политическом отношении.

Характерной чертой экономики, а также и политики царской России была ее всеусиливавшаяся зависимость от иностранного капитала, который прибирал к своим рукам и богатство Украины. При помощи „отечественных” капиталистов, капиталисты Запада жесточайшим образом эксплуатировали украинский народ. Конец XIX в. знаменуется наступлением нового, пролетарского периода в развитии освободительного движения в России.

В феврале-марте 1901 г. рабочий класс Петербурга, Москвы, Харькова и Киева принял активное участие в революционных демонстрациях под лозунгом „Долой царское самодержавие!” Широкий размах в этом же году получили первомайские демонстрации и стачки, состоявшиеся в ряде городов России. Во время стачки петербургских рабочих на Обуховском заводе в 1901 г. произошло столкновение участников стачки с полицией и войсками. В 1902 г. стачки и демонстрации произошли в Петербурге, Москве, Баку, Сормове, Батуме, Тифлисе, Киеве, Одессе и др. городах России. Крупная стачка-демонстрация в этом году произошла в Ростове Н/Дону.

Летом 1903 г. вспыхивает всеобщая стачка на юге России, в которой приняло участие около 200 тыс. рабочих. Это был период, когда российский пролетариат поднимался на революционную борьбу с царской властью.

Рабочее движение оказывает влияние и на крестьянство союзника пролетариата. Только за первые четыре года XX в. в России произошло не менее 670 крестьянских выступлений. Особого размаха крестьянское движение достигло на Украине. Весной и летом 1902 г. прокатилась волна массового крестьянского движения в Полтавской и Харьковской губерниях.

Под влиянием борьбы рабочего класса и крестьянских волнений усиливается движение оппозиционно настроенного студенчества. Зимой 1901—1902 г. в России происходит всеобщая стачка студентов, в которой приняло участие до 30 тыс. человек. К активной политической жизни пробуждаются и угнетенные национальности царской России. К началу XX столетия царская Россия

стала узловым пунктом всех противоречий империализма, в стране накопилось достаточно горючего материала для революционного взрыва.

Царская Россия в начале XX в. становится центром мирового революционного движения. В стране поднималась величайшая народная революция, застрельщиком которой был самый революционный в мире русский пролетариат, имевший серьезного союзника в лице революционного крестьянства.

В произведении „Что делать?” В. И. Ленин указывал, что ближайшей политической задачей русского пролетариата являлось свержение царского самодержавия-оплота не только европейской, но и азиатской реакции. Осуществление этой задачи, по словам В. И. Ленина, „сделала бы русский пролетариат авангардом международного революционного пролетариата”.¹

Как видим, всем объективным ходом истории рабочий класс России выдвигался на передовые позиции международного рабочего движения. Для выполнения роли вождя надвигавшейся русской революции и авангарда международного рабочего движения русский рабочий класс должен был иметь боевую революционную партию, способную возглавить растущее революционное движение в стране.

Каково же было положение дел в рядах Российской социал-демократии после первого съезда РСДРП? Первый съезд РСДРП, состоявшийся в марте 1898 г., провозгласил создание марксистской партии, однако партия создана не была. Марксистское движение в России после первого съезда по-прежнему оставалось на стадии отдельных разрозненных социал-демократических кружков и групп, которые не были связаны единством боевой марксистской программы и централизованной организации.

Наряду с ростом революционного движения, „сознательность... руководителей, — как указывал Ленин, — спасовала перед широтой и силой стихийного подъема...”.² После первого съезда партии в истории развития Российской социал-демократии наступил период разброда, распада и шатания. Организационная раздробленность дополнялась идейным разбродом, отсутствовало единое понимание целей и задач рабочего движения.

За создание общерусской нелегальной политической газеты взялся В. И. Ленин. Впервые идея создания социал-демократической газеты было изложено Лениным в его статьях: „Наша программа”, „Наша ближайшая задача” и „Насущный вопрос”, написанных в ссылке для „Рабочей газеты”, признанной первым съездом РСДРП центральным органом партии.

В этих статьях был разработан подробно план создания общерусской нелегальной газеты. В статье „Насущный вопрос” Ленин подробно изложил способы распространения такой газеты, он наметил конкретный план создания партии при помощи общерусской социал-демократической газеты. Позже, в статье „С чего начать?” и в работе „Что делать?” Ленин развил дальше план создания общерусской газеты, подробно изложил план строительства марксистской партии.

Всю весну и лето 1900 г. В. И. Ленин использовал для того, чтобы подготовить нужную ему организацию по обслуживанию создаваемой газеты. Исключительно большую помощь Ленину в этот период оказывают все члены его семьи — А. И. Елизарова Ульянова, М. И. Ульянова, Д. И. Ульянов.

¹ В. И. Ленин. Соч. т. 5, стр. 345 (Изд. 4-е).

² Там же. стр. 484.

Огромную работу в деле осуществления ленинского плана создания газеты проводила Н. К. Крупская и В. Курнатовский.

Проделав огромную работу в России, Ленин в июле 1900 г. выезжает за границу, а в августе созывает совещание по вопросу об издании газеты, которое состоялось в местечке Корсье (в предместье Женева). На совещании была избрана редакция, в состав которой вошли В. И. Ленин, Мартов и Потресов, а также три представителя группы "Освобождение труда" — Плеханов, Аксельрод и Засулич.

Совещание проходило бурно и, по вине Плеханова, чуть не было сорвано. Плеханов настаивал на издании „Искры” в Женеве, это превратило бы газету в орган группы „Освобождения труда”. Подробности этого совещания Ленин излагает в статье „Как чуть не потухла” „Искра”. Настоятельное возражение Ленина не дало потухнуть „Искре”, которая разгорелась ярким пламенем. На этом совещании было решено издавать газету „Искра”, а также было принято программное извещение об издании „Искры”.

При помощи К. Цеткин и других немецких социал-демократов было налажено издательство „Искры”, первый номер которой вышел 11 декабря (24. XII. по ст. ст.) 1900 г. в г. Лейпциге.

Первый номер газеты „Искра” начинается написанной Лениным передовой статьей „Насущные задачи нашего движения”. Эта статья заканчивается следующими словами: „Перед нами стоит во всей своей силе неприятельская крепость, из которой осыпают нас тучей ядер и пуль, уносящие лучших борцов. Мы должны взять эту крепость, и мы возьмем ее, если все силы пробуждающегося пролетариата соединим со всеми силами русских революционеров в одну партию...”³ И далее в этой программной статье говорится: „И только тогда исполнится великое пророчество русского рабочего-революционера Петра Алексеева: „Подымется мускулистая рука миллионов рабочего люда, и ярмо деспотизма, огражденное солдатскими штыками, разлетится в прах!”⁴

В программном извещении об издании „Искры”, написанном Лениным в октябре 1900 г., была дана характеристика момента, переживаемого в истории русского рабочего движения и русской социал-демократии, а также указаны цели и задачи газеты. Первоочередной задачей газеты была выработка прочного идейного объединения партии и закрепление его партийной программой: „задачей” Искры „была ликвидация организационной неразберихи и кустарничества. Первейшей обязанностью „Искры” было сплочение в единую партию социал-демократических сил рабочего движения.

В редакционном извещении говорилось об огромном значении деятельности газеты, при помощи которой партия получит прочное существование и станет реальным фактом, а следовательно, и могущественной политической силой. В извещении подчеркивалась необходимость отмежевания революционных элементов в рабочем движении от оппортунистических.

По мнению В. И. Ленина, газета должна была стать мощным орудием организационного объединения местных организаций в единую партию. Она должна была быть организатором и вдохновителем масс, всенародным трибуном. „Искра” должна была воспитывать и организовывать кадры профессионалов-революционеров, вести беспощадную борьбу с „экономистами”, эсерами, бундовцами и др. врагами революционного марксизма. Ближайшей задачей

³ В. И. Ленин. Соч. т. 4, стр. 346.

⁴ Там же.

социал-демократической газеты являлось политическое воспитание рабочего класса и подготовка его к роли гегемона в предстоящей народной революции.

Эти задачи, под руководством Ленина, „Искра” с честью выполняла. С первых же дней выхода в свет ленинской-Искры” к ней потянулось все передовое и прогрессивное, что было в России. Свидетельством этого является отношение к „Искре” великого пролетарского писателя А. М. Горького. В одном из писем агента „Искры” в редакцию от 13 октября 1902 г. сообщалось, что Горький считает газету единственным талантливым и интересным органом, а организацию „Искры” самой крепкой и солидной.

В письме сообщалось о готовности А. М. Горького давать редакции ежегодно определенную сумму денег и даже выполнять ее отдельные поручения.⁵ В 1903 г. А. М. Горький поддерживал связь с революционными кружками и обещал руководителям кружка на ст. Ртищево, Саратовской губернии, высылать „какие угодно книги”.⁶

Создание В. И. Лениным первой общерусской политической газеты „Искра” и выход в свет ее первого номера вызвали серьезную тревогу у царского самодержавия. Один из агентов охраны доносил в департамент полиции о выходе в свет первого номера „Искры”. В агентурном сведении из Москвы от 3 января 1901 г. сообщалось о том, что в городе „...ходит проспект „Искры” № 1, в статьях которого говорится о своевременности приступа к политической борьбе”. Далее сообщалось о том, что „...ожидают возвращения Владимира Ульянова, имеющего эту теоретическую формулу воплотить в кровь и плоть”.⁷

Царская охранка, видя в В. И. Ленине вождя революционного народа, искала способы расправы с ним. В сообщении начальника Московского охранного отделения Зубатова от 27 декабря 1900 г. в департамент полиции сообщалось о том, что „...отрезать эту голову с революционного тела желательно поскорее”.⁸

Газета „Искра” была детищем В. И. Ленина, а он ее душой. Уже в эти годы Ленин проявил необыкновенную политическую зрелость, блестящий организационный талант и неутомимую революционную энергию. В. И. Ленин „подавал пример революционной смелости, новаторства и самоотверженности труда. Ленин увлекал членов редакции и сторонников газеты, ее агентов и корреспондентов своей верой в торжество искровского дела, убеждал глубокой теоретической и политической мысли, новизной своего организационного плана”.⁹ Он обдумывал, вынашивал каждый номер газеты, отдавал ей массу сил и энергии, ему принадлежала руководящая роль в редакции.

Со страниц „Искры” постоянно звучал могучий, призывной, покоряющий своей убедительностью голос великого Ленина, который являлся подлинным вдохновителем, организатором и идейным руководителем газеты „Искра”.

Не было ни одного более или менее крупного вопроса, связанного с революционной борьбой рабочего класса, международной и внутренней политикой, который не нашел бы освещения в статьях В. И. Ленина, печатавшихся на страницах „Искры”. Около 50 важнейших статей по вопросам организацион-

⁵ П. Лепешинский. На повороте. 1922, стр. 113.

⁶ Государственный исторический архив Днепропетровской области, ф. 3-с, д. 13, л. 74.

⁷ Государственный музей революции СССР, 1-й зал.

⁸ Центральный музей В. И. Ленина, Ш-й зал.

⁹ „История Коммунистической партии Советского Союза”, т. I, Изд-во политической литературы. М. 1964, стр. 368.

ным, идеологическим и тактическим было написано Лениным. Эти ленинские статьи сыграли огромную роль в деле политического воспитания пролетариата, они укрепляли в нем веру в свои силы, способствовали его политической организации.

Как руководитель газеты „Искра” В. И. Ленин предстает перед нами, как великий учитель, талантливый публицист, вождь и организатор революционного рабочего класса. Ленин интересовался каждой деталью работы, давал подробные советы каждому работнику редакции при всяком возникшем у него затруднении. Все работы по изданию „Искры”, рассылке ее, сношения с товарищами из России в основном производились В. И. Лениным и секретарем редакции Н. К. Крупской.

Ленин был тесно связан с корреспондентами „Искры” из России путем переписки с местными социал-демократическими комитетами и отдельными рабочими, которая шла через Надежду Константиновну Крупскую, работавшую секретарем редакции. Агент „Искры” член КПСС с 1898 г., Елена Стасова рассказывает, что иногда в адрес Н. К. Крупской в течение месяца поступало до 300 писем, „Каждое из писем, — писала Е. Стасова, — надо было оформлять так, чтобы оно не обратило на себя внимание полицейской цензуры. Переписка велась с помощью шифра... Письма для В. И. Ленина направлялись в Германию, в Англию, во Францию, а уже оттуда пересылались на имя Н. К. Крупской. Между строк внешнего письма, при помощи химических чернил вписывалось то, что было написано до этого шифром.¹⁰

В. И. Ленин занимался налаживанием транспорта, изыскивал денежные средства для газеты. Занимался Ленин и вопросом создания подпольных типографий непосредственно в России. Существовали типографии в Баку, в Кишиневе; отдельные номера „Искры” и искровской литературы печатались в сибирской и других типографиях.

Идеологическая выдержанность газеты „Искра” выковалась внутри ее редакции. Редакция не являлась единым коллективом. Ленину приходилось вести решительную борьбу с остальными пятью членами редакции. Издавать газету приходилось в очень тяжелых условиях. „Искра” издавалась нелегально, а редакция находилась в подполье. В целях конспирации основная часть членов редакции вынуждена было переезжать не только из одного города в другой, но даже из страны в страну. Так, с сентября по апрель 1902 г. редакция „Искры” находилась в Мюнхене, в апреле 1902 г. переехала в Лондон, где находилась по май 1903 г., а с мая по ноябрь 1903 г. в Женеве.

Большую помощь в издании газеты „Искра” оказали В. И. Ленину представители революционных рабочих Англии. В 1902 г. когда редакция находилась в Лондоне, издатель газеты социал-демократической федерации „Джастис” Гарри Квеля предоставил в распоряжение Ленина и его товарищей печатную машину, на которой печаталась газета „Искра”. Помещение типографии „Искры” в Лондоне находилось через дорогу от того места, где ныне расположена редакция „Дейли уоркер”. Здание, в котором работал В. И. Ленин, называется теперь „Домом Маркса” и в нем находится библиотека им. Маркса.¹¹

Очень часто меняла свое местопребывание и типография „Искры”, которая с сентября 1900 г. по май 1902 г. находилась в Лейпциге, затем газета печаталась в Мюнхене и Штутгарте, а в июне 1902 г. печатание газеты было перенесено

¹⁰ „Правда” № 359 (15483), от 24 декабря 1960 г.

¹¹ „Правда” № 360 (15484) от 25 декабря 1960 г.

в Женеву. Если ко всему сказанному выше добавить, что за три года издания газеты „Искра” все члены редакции ни разу не собрались вместе, то станет ясным вся сложность условий работы. Но, несмотря на все трудности, газета „Искра” под руководством Ленина с честью выполнила задачи, изложенные в редакционном извещении.

Ленинская „Искра” выходила сначала раз в месяц, а затем раз в две недели. Тираж ее достигал 6—8 тыс. экземпляров. В газете имелось 7 отделов. Отдел „Из нашей общественной жизни” был центральным и самым большим. В нем говорилось о произволе царизма, подробно освещалась революционная борьба рабочего класса и крестьянства, а также национально-освободительное движение.

Большим отделом был отдел „Хроника рабочего движения и письма с фабрик и заводов”, в котором на большом фактическом материале была показана нищенская жизнь промышленного пролетариата. Описание рабских условий труда и полуголодного существования производилось самими рабочими-корреспондентами, которые через агентов пересылали в „Искру” свои письма.

В. И. Ленин придавал письмам и корреспонденциям рабочих исключительно большое значение.

Н. К. Крупская рассказывает с каким огромным вниманием относился Ленин к письмам, которые редакция получала от рабочих. Обработывая корреспонденцию рабочих одесской каменоломни, которая была написана не совсем удачно, но хорошо отражала настроение и горячие чувства рабочих, В. И. Ленин подправил ее так, что не сделал ни одного исправления, которое бы в наименьшей мере могло изменить настроение, заключенное в этой корреспонденции.¹²

В каждом номере газеты помещалось до 10 писем с фабрик, заводов, рудников о положении рабочего класса, о длительном рабочем дне, копеечной зарплате, применении женского и детского труда, о непосильных штрафах и обсчетах, о неудовлетворительных жилищных условиях и несчастных случаях на производстве, о политическом бесправии. Несколько писем рабочих сводились редакцией в обзор или статью. Многие письма заканчивались призывами к борьбе против эксплуататоров.

Только в первых 17 номерах „Искры” на протяжении 15 месяцев ее существования было помещено 110 корреспонденций о жизни рабочих.¹³ На страницах газеты систематически печатались статьи и заметки, описывающие положение рабочего класса Украины и его революционную борьбу. Всего в „Искре” было опубликовано около 500 статей, заметок и корреспонденций об Украине.¹⁴ Искровские корреспонденции об Украине являлись своего рода прокламациями, которые поднимали украинский пролетариат на борьбу с царизмом и буржуазией.

„Искра” учила рабочий класс при всех условиях проводить свою линию и использовать всякое проявление недовольства самодержавием, откуда бы оно не исходило. Она звала рабочий класс поддерживать всех, кто угнетен царизмом. В. И. Ленин писал на страницах „Искры”, что рабочий класс, „этот” единственный действительно революционный класс” современного

¹² Журн. „Правдист” № 5—6, 1931, стр. 438.

¹³ Рубинштейн. Стопани „Искра” (1900—1903 г. г.) 1925, стр. 22.

¹⁴ Социал-демократическое движение в России. М. 1928, стр. 86.

общества не был бы на деле революционным, если бы он не пользовался всяким поводом для нанесения нового удара по своему злейшему врагу".¹⁵

Уже в первом номере „Искра” призывала к созданию организации для распространения революционных листов, клеймящих всякую гнустность царизма. Она предлагала социал-демократическим комитетам свои услуги и типографию для издания революционных прокламаций.

Подробно освещалась деятельность социал-демократических комитетов в отделе „Из партии”. Здесь печатались отчеты комитетов, обобщался опыт партийной работы, давалась оценка отдельным листовкам и прокламациям, и часто приводились выдержки из них. В этом отделе освещалась борьба с „экономистами и другими врагами рабочего класса, давались руководящие советы комитетам в их деятельности. Отдел „Из партии” помогал социал-демократическим комитетам становиться на правильный путь, сплачивал их вокруг „Искры”. Много места в отделе было уделено вопросам конспирации и техники подполья.

С 22 номера „Искры” был открыт отдел „Из деревни” на страницах которого освещалась эксплуатация крестьянства, рост его революционной борьбы против помещиков. Много места было уделено волне крестьянского движения, прокатившегося летом 1902 года в Полтавской, Харьковской и других губерниях России.

Уже в первых номерах „Искры” были помещены статьи В. И. Ленина по крестьянскому вопросу, в которых он призывал обездоленных крестьян к общей борьбе с рабочим классом. В 3-м номере „Искры” была напечатана программная статья Ленина „Рабочая партия и крестьянство”, в которой ярко освещено тяжелое положение крестьянских масс после реформы 1861 года, а также показаны пути выхода из этого положения.

Огромное значение в деле создания союза рабочего класса с крестьянством имела борьба „Искры” и местных комитетов с эсерами. На страницах газеты были помещены статьи Ленина „Революционный авантюризм,” „Почему социал демократия должна объявить войну социалистам-революционерам” и др., в которых была дана резкая критика эсерам, как идеологам кулачества. В своих статьях Ленин призывал социал-демократические организации к решительной борьбе с эсерами.

В отделе „Иностранное обозрение” широко освещалась борьба зарубежных рабочих, а также деятельность социал-демократических партий зарубежных стран. Отдел „Хроника революционной борьбы” подробно извещал комитеты и рабочих о репрессиях самодержавия, об арестах, о зверствах над политическими заключенными в застенках тюрем. На страницах отдела комитеты часто предупреждались о готовящихся арестах в том или другом городе, в отделе сообщались имена провокаторов и т. д.

В последнем отделе „Почтовый ящик” помещались объявления, давались поручения отдельным агентам газеты и устанавливалась связь между ними. Этот отдел имел огромное значение в деле установления связи.

Таков вкратце план построения газеты „Искра”. Организация „Искры” состояла не только из редакции и издательства, в нее входили русская и иностранная организации, агенты и корреспонденты, а также работающие по транспорту газеты.

В октябре 1901 г. по инициативе В. И. Ленина было положено начало

¹⁵ В. И. Ленин. Соч. т. 6, стр. 138.

существованию организации искровцев за границей в лице „Заграничной лиги русской социал-демократии“, куда вошли представители Искры, и „Зари“, а также члены группы „Освобождение труда“.

В итоге огромной подготовительной работы, проделанной Лениным и „Искрой“, в конце января (в первых числах февраля по новому стилю) 1902 г. на съезде представителей искровских групп в России, который состоялся в Самаре, было положено начало существования общерусской искровской организации. Создание этой организации было частью общего ленинского плана построения марксистской партии в России.

Общерусская организация „Искры“ развернула огромную работу в деле организационного объединения партии; ее члены обьезжали социал-демократические комитеты, налаживали связи, развозили газету „Искра“ и нелегальную литературу. Создание общерусской искровской организации явилось серьезным шагом в деле ликвидации кризиса в рядах РСДРП и создания марксистской партии.

Основным ядром организации „Искры“ были ее агенты и корреспонденты, представлявшие первый партийный аппарат партии нового типа.

Ленин держал тесную связь с агентами, со многими из которых виделся лично во время их приездов за границу. В личных беседах с В. И. Лениным и в его письмах агенты получали конкретные задания для ведения практической работы на местах, указания и советы. Благодаря тесной связи с агентами и корреспондентами, Ленин подробно знал о жизни местных социал-демократических комитетов и ходе революционной борьбы в России.

Агенты „Искры“ вели многогранную деятельность. Они занимались вопросами доставки искровской литературы, что требовало от них высокой конспирации, дисциплины и организаторских навыков, систематически информировали „Искру“ о революционных событиях, происходящих в России.

Агенты „Искры“ вели решительную борьбу против экономизма за победу социал-демократических комитетов искровского направления и осуществляли на местах руководство искровскими организациями. В передовой статье первого номера „Искры“ „Насущные задачи нашего движения“, в статье „Беседа с защитниками экономизма“, напечатанной в 12-м номере „Искры“ и других статьях, помещенных в газете, В. И. Ленин, громя „экономистов“, призывал российскую социал-демократию к сплочению в единую революционную партию.

Ведя непримиримую борьбу с буржуазной идеологией, стремящейся отвлечь рабочий класс от революционной борьбы с эксплуататорами, Ленин указывал на необходимость соединения рабочего движения с научным социализмом, подчеркивая, что именно в этом состоит суть социал-демократии. Выполняя указания В. И. Ленина агенты „Искры“ проделали большую работу по идейному и организационному сплочению российской социал-демократии.

В числе агентов и корреспондентов на местах „Искра“ имела профессионалов-революционеров, которые, по образному выражению Ленина, отдавали революции не только одни свободные вечера, а всю свою жизнь.

Выдающимися профессионалами-революционерами были И. В. Бабушкин, И. Э. Бауман, Р. С. Землячка, М. И. Калинин, Н. К. Крупская, Н. М. Литвинов, Г. И. Петровский, О. А. Пятницкий, Я. М. Свердлов, Е. Д. Стасова, С. Г. Шаумян и многие другие революционеры. По указанию Ленина агенты размещались в крупных городах страны. В Орехово-Зуеве работал Бабушкин, в Москве—Бауман, в Тифлисе—Курнатовский в Самаре—Кржижановский, в

Пскове—Лепешинский. Большую работу вели агенты „Искры” и на Украине. В Екатеринославе в разное время работали Бабушкин, Лалаянц, Цхакая, Землячка, в Одессе—Д. И. Ульянов и Землячка.

Исключительно большое значение в деятельности социал-демократических комитетов, в деле политического воспитания рабочего класса, как гегемона революции, в организации и руководстве его революционной борьбой имело распространение ленинской „Искры”. Газета „Искра” и искровские издания в большом количестве доставлялись и в социал-демократические комитеты городов Украины. В докладе организации „Искры” II-му съезду РСДРП говорилось, что только за период, с конца 1901 года по февраль 1902 г. было транспортировано в Енкатерилслав, Одессу, Харьков и Полтаву около 40 пудов ленинско-искровской литературы, в т. ч. большое количество газеты „Искра.”

С декабря 1900 г., с момента выхода первого номера „Искры”, одной из важнейших задач являлась транспортировка газеты и искровской литературы в Россию. Ленин придавал огромное значение широкому распространению газеты „Искра” в социал-демократических организациях и среди передовых рабочих. Подчеркивая всю важность налаживания транспорта, В. И. Ленин в письме к агентам „Искры” Лепешинскому и Красикову писал: „...весь гвоздь нашего дела теперь—ПЕРЕВОЗКА, ПЕРЕВОЗКА и ПЕРЕВОЗКА. Кто хочет нам помочь, пусть всецело наляжет на это”.¹⁶

В письме агенту „Искры” Н. Э. Бауману (май 1901 г.), Ленин писал, что чемоданы, в двойном дне которых, пересылалась „Искра” в Россию, являются насущным хлебом. Далее В. И. Ленин предлагал Бауману поселиться в непосредственной близости от границы для того, чтобы перевозить хотя бы два-четыре чемоданов и десять-двадцать фунтов газеты и искровской литературы в Россию в месяц.

Ленин особенно подчеркивал необходимость быстрой доставки газеты на места. „... Нам важнее срочность доставки небольшого количества, — писал он, — хотя бы полпуда в месяц, чем доставка 10—20 пудов в 3—4 месяца, ибо ежемесячное издание и доставка для нас на первом плане.”¹⁷

Огромную работу в деле распространения „Искры” провела общерусская организация „Искры” и ее агенты и корреспонденты. Всего насчитывалось до 18 способов транспортировки заграничных изданий в Россию и свыше 10 путей транспортировки. Газета „Искра” вначале транспортировалась „чемоданным способом”, позже в тюках, которые сбрасывались в назначенном месте в море, а затем подбирались членами местных социал-демократических комитетов, рассылалась в пакетах, посылаемых по почте; перевозили „Искру” через границу на лошадях, транспортировалась она по железной дороге и морским транспортом под видом машинных частей, бочек с цементом, сельдами, домашними вещами и т. д.

Агент ленинской „Искры” Е. Д. Стасова в своих воспоминаниях рассказывает, что доставка газеты была делом нелегким, которое требовало большой изобретательности, точности, трудолюбия, боевого большевистского энтузиазма. Она следующим образом рассказывает о поресылке из-за границы в Россию мелкого транспорта нелегальной литературы: „...склеенные экземпляры газеты, напечатанные на специальной тонкой бумаге, которую англичане

¹⁶ Ленинский сборник УЩ, стр. 149.

¹⁷ Ленинский сборник УЩ, стр. 149.

употребляли для своих „миссионерских” изданий, заделывались в переплеты невинных детских книг или каких-либо альбомов. Сняв переплет, можно было размочить в теплой воде газеты, отделить лист от листа, просушить и свободно читать их”.¹⁸

Говоря, что такая форма пересылки „Искры” была чрезвычайно распространеной, Е. Стасова отмечает, что одной ею ограничиться было нельзя. Описывая другой способ маскировки нелегальной литературы, она рассказывает: „... специальная мастерская на Бассейной улице в Петербурге (ныне ул. Некрасова) получала в свой адрес гипсовые фигуры, в которые заделывалась литература, а потом, после ее извлечения, эти фигуры продавались на улицах города.”¹⁹

Агенты „Искры”, занимавшиеся распространением литературы, жили и работали и за пределами России, в Марселе, Берлине, Кенигсберге, Париже и других городах. Эти агенты держали тесную связь с агентами, работавшими в России, путем шифрованных писем. Всем делом транспортировки „Искры” непосредственно руководил Ленин, который неустанно работал по налаживанию более совершенных и систематических способов доставки газеты и искровских изданий в Россию.

После выхода первого номера „Искры” один из ее наборщиков отправился в Россию с двумя чемоданами, в которые было вложено несколько сот экземпляров „Искры”. Эти чемоданы были доставлены в Полтаву и Псков, а затем газета была распространена и в других городах России. С начала существования „Искры” по февраль 1902 г. из-за границы было отправлено в Россию до 60 чемоданов.²⁰

Однако чемоданный способ был крайне неудобен, он не давал возможности осуществить массовую и систематическую транспортировку Ленинской „Искры” в Россию. Более удобным способом транспортировки газеты была отправка ее из-за границы на специальные приемочные пункты в Россию, которые вначале были созданы в Пскове и Полтаве. Из Пскова газета доставлялась в Петербург и другие города северного района, а из Полтавы — в города юга.

Крупный транспорт был доставлен в Полтаву в декабре 1900 г. Н. Э. Бауманом. Этот путь под названием „путь латышей” проходил через г. Мемель. Однако, летом 1901 г. организатор этого пути Эре-Ролан при переходе границы был задержан с тюками „Искры” и путь был потерян. Морским путем искровская литература шла по Черному морю, — ее перевозили на пароходах французского общества Паке из Марселя на Батум: этот маршрут действовал в течение 1901—1902 г. Организаторами этого пути была группа бакинских социал-демократов искровцев — Кецховели, Красин, Книпович.

На подходе к пристани Батума с корабля тюки с „Искрой” выбрасывали в море в брезентовых мешках, а ночью их вылавливали крюками и на лодках доставляли в указанное место. Из Батума газета и искровская литература шла в Баку, откуда расходилась по Кавказу и по югу России, а также шла через Ростов в Киев.

Имелся также путь через болгарский порт Варна в Одессу. Он был организован в июле 1901 г. по заданию Ленина. Переправкой искровской литературы

¹⁸ „Правда” № 359 (15483) от 24 декабря 1960 г.

¹⁹ „Правда” № 359 (15483) от 24 декабря 1960 г.

²⁰ Доклады социалдемократических комитетов второму съезду РСДРП. М., Л., 1930, стр. 27.

из Варны в Одессу занимался замечательный болгарский социал-демократ И. Загубанский. В Варну литература прибывала из Мюнхена и Берлина. Этот путь был закрыт в декабре 1901 г. в связи с арестом агента "Искры" Загубанского.

В 1901 году действовал и Румынский путь; „Искра” шла в Россию через Яссы. Летом 1901 г. транспорт с „Искрой” перевозился из Вены через Малую Азию в Персию (Тавриз), а оттуда в Баку. Ввиду того, что в Баку транспорт искровской литературы перевозился лошадьми, впоследствии организаторы этого пути Красин, Гальперин и др. получили кличку „лошади”.

В 1902—1903 г. г. действовал Херсонский путь; он шел через Египетский порт Александрия по Черному морю в Херсон, где „Искру” получали братья Л. Д. и Н. Д. Цюрюпа („херсоны”). Существовали также пути из Архангельска на Ярославль, по Балтийскому морю через Либаву и др. Большое количество газеты „Искра” транспортировалось в Россию из Австро-Венгрии через границу с Галицией.

В начале 900 г. г. нелегальная литература шла через Финляндию в Россию. Близость этой страны к Петербургу и ее особое положение, как страны, имевшей свою конституцию и свободно получавшую революционную литературу через Швецию и Норвегию из Европы, давала возможность использовать Финляндию для транспортировки „Искры” в Россию.

Газета „Искра” читалась на рабочих сходках, на предприятиях, распространялась среди рабочих заводов, фабрик, портов, железных дорог, на шахтах Донбасса, а также среди крестьянства, студенчества, проникала к политическим заключенным в тюрьмы. Под руководством Ленина „Искра” направляла деятельность местных социал-демократических комитетов, давала им чрезвычайно ценные, руководящие указания. Члены социал-демократических комитетов с огромным нетерпением ждали появления каждого номера „Искры”, которая давала им чрезвычайно ценный материал и советы для ведения пропагандистской и агитационной работы среди рабочих. В воспоминаниях агента „Искры” Г. И. Петровского о руководстве Екатеринославским комитетом РСДРП говорится: „Рабочие и особенно мы, члены комитета, с большим нетерпением ожидали появления каждого номера этой чудесной газеты. „Искра” давала нам, членам комитета и рабочим, много знаний и обогащала опыт нашей борьбы с царизмом ... Ленинская „Искра” давала чрезвычайно ценный материал и указания для ведения пропагандистской и агитационной работы²¹.”

В Екатеринославе „Искра” читалась среди рабочих железнодорожных мастерских. Член КПСС с 1903 года т. Ваицехович вспоминал, как в июне 1903 года он с группой рабочих мастерских на берегу Днепра читал нелегальную газету „Искра”, которую рабочие слушали с огромным вниманием и интересом.²²

Ветеран Днепропетровского металлургического завода (бывший Брянский) т. Визовицкий, вспоминая о чтении „Искры” представителем Екатеринославского комитета РСДРП Г. И. Петровским рабочим в инструментальной мастерской завода, рассказывает: „Затаив дыхание, мы внимательно слушали каждое слово. В газете писалось о самоотверженной борьбе рабочих с царизмом, она звала к объединению рабочий класс ... Ленинская „Искра” способ-

²¹ Государственный исторический архив Днепропетровской области, Ф. 882, д. 9 (листы не пронумерованы).

²² Государственный исторический архив Днепропетровской области, ф. 882, д. 9, (листы не пронумерованы).

ствовала развитию нашего самосознания, доходчиво разъясняла задачи, стоящие перед нами, направляла нашу революционную борьбу.²³

Распространялась газета „Искра” и на рудниках Донбасса. Так, на Щербинно-Нелеповских рудниках замечательный революционер и агитатор П. Н. Моисеенко организовал кружки, в которых рабочим читалась „Искра”.²⁴ В Одессе „Искра” распространялась среди рабочих порта и железнодорожных мастерских, читалась на революционных сходках, на квартирах рабочих. Рабочие железнодорожных мастерских получали „Искру” в конвертах, на которых были написаны их подпольные клички. На ст. Одесса-Товарная была организована явка, откуда „Искра” направлялась рабочим главных железнодорожных мастерских, а также на предприятия железнодорожного узла. Студенты Новороссийского университета (ныне Одесский государственный университет им. И. И. Мечникова) Л. Гречук и др. организовали по ул. Нежинская 43 склад марксистско-ленинской литературы, с которого газета „Искра” направлялась в адрес типографии Кавказа и Кишинева.

Ленинская „Искра” уделяла большое внимание крестьянскому вопросу. В первых номерах газеты были помещены статьи В. И. Ленина по крестьянскому вопросу. В этих статьях Ленин призывал социал-демократов развивать политическую сознательность сельской бедноты, разъяснять крестьянству, что его борьба может быть успешной лишь при условии союза с пролетариатом и под его руководством. В период усиления крестьянских волнений с 22 номера „Искры” был открыт специальный отдел „Из деревни”, посвященный крестьянскому вопросу.

Огромное значение в развитии революционного самосознания крестьянства имело распространение среди него газеты „Искра” и листовок социал-демократических комитетов. „Искра” проникала в среду крестьян разных губерний Украины. Так, 22. X. 1902 г. газета была обнаружена среди крестьян села Кривая Балка (близ Одессы). 20. X. 1903 г. „Искра” была найдена у крестьян м. Дмитровка, Херсонской губернии, причем, по прочтении, крестьяне газету передавали своим односельчанам.²⁵

Ленинская „Искра” была последовательным борцом за демократию, поддерживала все оппозиционные группы и слои, в т. ч. и студенчество. В первом номере „Искры” было дано подробное описание студенческих волнений, принявших характер стачек и демонстраций. В статье В. И. Ленина „Отдача в солдаты 183-х студентов” (напечатанной во втором номере газеты) была дана высокая оценка студенческим волнениям и содержался призыв ко всем сознательным элементам народа выступить в защиту студентов, отданных царскими сатрапами в солдаты. Газета „Искра” оказала большое влияние на подъем оппозиционного движения студенчества.

Проникала „Искра” и к революционерам, томящимся в застенках царских тюрем. Политзаключенные в Лукьяновской тюрьме г. Киева „осенью 1901 г. регулярно получали номера „Искры”.²⁶

Ленинская „Искра” придавала огромное значение изданию и распространению среди рабочих, крестьян, студентов революционных листовок местных комитетов РСДРП, оказывала им свои услуги и давала ценные советы. Только Киевский комитет за период с сентября 1902 г. по май 1903 г. (т. е. за 8 месяцев)

²³ Государственный исторический архив Днепропетровской области, ф. 882, д. 9 (листы не пронумерованы).

²⁴ Там же.

²⁵ Центральный государственный исторический архив УССР. ф. 338, д. 291, л. 24.

выпустил 42 печатных листка в количестве 50 000 экз.²⁷ Союз горнозаводских рабочих юга России только в течение 4-х месяцев) март-июнь 1903 г. в своей типографии отпечатала до 60.000 листовок. Одесский комитет РСДРП лишь в течение одного апреля месяца 1903 г. распространил около 50.000 листовок различных названий, а накануне 1 Мая 19.000, из которых 10.000 были напечатаны комитетом.²⁸

Каждый номер ленинской „Искры” имел исключительно большое значение в деятельности социал-демократических организаций в деле политического воспитания рабочего класса и крестьянства. Газета „Искра” мобилизовывала революционные силы страны для ликвидации периода кризиса и создания партии нового типа.

Ленинская „Искра” и искровские организации в России возглавили революционные выступления российского пролетариата. Группы содействия „Искре”, ее агенты и корреспонденты вели упорную борьбу за победу ленинско-искровского направления в рядах российской социал-демократии, за завоевание местных социал-демократических комитетов и групп на сторону „Искры”.

Под руководством Ленина „Искра” направляла рабочее движение на путь решительной борьбы против самодержавно-помещичьего строя. Широко освещая на своих страницах революционное движение рабочего класса, „Искра” выдвигала и защищала важнейшую идею марксизма-идею гегемонии рабочего класса. Ленинская „Искра” будила в рабочих ненависть к эксплуататорам и угнетателям, учила социал-демократов учитывать обстановку борьбы, прислушиваться к голосу масс, организовывать их для борьбы с самодержавием. Ни одно событие в общественной жизни России не оставалось незамеченным „Искрой”.

Отстаивая интересы угнетенных народов Средней Азии, Кавказа, Прибалтики и клеймя позором политику звериного национализма царского самодержавия, ленинская „Искра” звала рабочих всех национальностей под пролетарское знамя интернационализма. Газета „Искра”, воспитывая рабочих в духе пролетарского интернационализма, вела непримиримую борьбу против попыток внести национальную рознь в рабочую среду, она твердо отстаивала единство действий многонационального, российского пролетариата.

Громя „экономистов” и последовательно отстаивая принципы пролетарского интернационализма, „Искра” решительно выступала против буржуазного национализма. На страницах газеты было опубликовано ряд статей Ленина, направленных против Бунда. Ленинская „Искра” рассматривала внутренние проблемы освободительной борьбы в неразрывной связи с международным движением пролетариата”. Она воспитывала у рабочего класса России понимание того, что он является частью великого целого, членом братской семьи международного пролетариата.²⁹ Ведя решительную борьбу с „экономистами”, которые являлись разновидностями международного оппортунизма, „Искра” настойчиво предостерегала социалистические партии Запада от реальной опасности оппортунистов, которые занимали руководящие посты в руководстве этих партий. Показывая на конкретных примерах величайший вред оппортунизма для революционной борьбы, Ленинская „Искра” призывала револю-

²⁶ Там же, ф. 275, д. 3, л. 25.

²⁷ Центральный государственный исторический архив УССР, ф. 275, д. 3, л. 10.

²⁸ „Искра”, № 41, июнь 1903 г. вып. VI, стр. 99.

²⁹ „История Коммунистической партии Советского Союза”, т. I, изд. Политической литературы, М. 1964, стр. 408.

ционеров всего мира вести решительную борьбу с оппортунистами всех мастей.

Деятельность ленинской „Искры” была окружена сочувствием передовых рабочих многих стран Европы. Громя не только русских оппортунистов, но и международный оппортунизм, газета „Искра” горячо поддерживала революционные элементы западно-европейских социалистических партий, в лице левых — в Германии, тесняков в Болгарии, и др. Отмечая решительную борьбу „Искры” с русским и международным оппортунизмом, В. И. Ленин впоследствии писал: „Старая” „Искра” заслужила себе почетную нелюбовь и русских, и западно-европейских оппортунистов”.³⁰

Исключительно сильное впечатление и большое влияние оказала газета „Искра” и книга Ленина „Что делать?” на формирование революционно-марксистского крыла болгарской социал-демократии-тесняков.

Родство русского и болгарского языков дало возможность широкому кругу болгарских марксистов и рабочих читать „Искру” в оригинале. Изучение ряда работ основателей теснячества и руководителей Болгарской коммунистической партии Дмитри Благоева, Георги Димитрова и др., а также знакомство с архивными источниками показывают, какое огромное значение имела „Искра” в формировании революционных принципов теснячества, в разоблачении и разгроме болгарских оппортунистов и оформлении тесняков в самостоятельную марксистскую партию болгарского пролетариата.

Архивными и литературными источниками подтверждается известность в Болгарии 22-х номеров ленинской „Искры”. В периодических органах болгарской РСДРП газете „Работнически вестник” и журналах „Ново време” и „Работнишко дело” найдены перепечатки статей из 15 номеров ленинской „Искры”. Болгарские социал-демократы помещали на страницах „Искры” свои статьи. Так, Дмитри Благоев в 45 и 48 номерах газеты поместил две статьи по македонскому вопросу. Решающее значение для тесняков в разгроме оппортунистов имела непримиримая борьба ленинской „Искры” с „экономизмом”. В газете „Работнически вестник” (№ 42) от 3. УП. 1903 г.) была напечатана статья Г. И. Бакалова „Искра”, в которой говорилось следующее о значении разоблачения русских оппортунистов в лице „экономистов”:

„Этот скандал” (с оппортунистами) является достоинством, заслугой, величием, „Искры”—этого в истинном и полном смысле слова боевого органа, редкой, чудесной, не подражаемой газеты”. Такова высокая оценка, данная ленинской „Искре” представителем болгарской рабочей социал-демократии Г. Бакаловым.

Болгарские тесняки видели в русских искровцах родственное течение. Об этом свидетельствует заявление журнала „Работнишко дело”, сделанное в 1904 г. о том, что тесняки сходятся с революционным марксизмом, с течением „Искры” и „Зари”. „... От этого родства у нас нет никакой охоты отказываться, — заявлял журнал.”³¹

Ленинская „Искра” имела в рабочих клубах и читальнях Болгарии. Болгарский рабочий-искровец И. Загубанский (конспиративная кличка „Болгарин”), по заданию редакции „Искры” с сентября по декабрь 1901 г. совершил четыре поездки из Варны в Одессу, во время которых он перевез свыше 3-х тысяч экземпляров газеты „Искра”, революционных брошюр и листовок.

³⁰ В. И. Ленин. Соч. т. 7, стр. 382.

³¹ „Българската Работническа партия (комунисти) в резолюции и решения”, т-I, 1947, стр. 153.

Пятый раз, приехав в Одессу. Загубанский был арестован и привлечен по делу одесской организации „Искра”. Находясь около двух лет в одесской и самарской тюрьмах, верный сын болгарского народа Загубанский вел себя, как подлинный революционер.

Активное участие в работе „Групп содействия „Искры” принимали болгарские студенты. Неоднократно тесняки доставали искровцам болгарские паспорта. Так, в 1901 г. В. И. Ленин и Н. К. Крупская проживали в Мюнхене по болгарскому паспорту.³²

Большое влияние ленинская „Искра” оказала и на формирование революционной марксистской печати польских социал-демократов. Марксистская газета польских революционеров „Червоны штандар”, созданная Ф. Э. Дзержинским в 1902 г., многое заимствовала из многогранной деятельности ленинской „Искры”. На страницах газеты „Искра” и журнала „Заря” со статьями выступали такие видные деятели международной социал-демократии, как Люксембург, Благов, и др.

Эти примеры, как и многие другие, свидетельствуют об огромном влиянии ленинской „Искры” на деятельность марксистских социал-демократических организаций целого ряда стран.

Ведя большую работу по руководству местными социал-демократическими комитетами и революционным движением в России, ленинская „Искра” проделывала исключительно большую работу в деле разработки программы и устава партии, подготовки и созыва II съезда РСДРП.

Ленинская „Искра” провела большую работу в деле защиты и осуществления ленинского плана построения марксистской партии. На ее страницах систематически публиковали статьи и работы В. И. Ленина, а также большое количество материалов, писем, заметок и отзывов, посвященных организационному плану. С 1 по 51 номер газеты (декабрь 1900-октябрь 1903 г. г.) в отделе „Из партии” было помещено более 100 статей и заметок, освещающих вопросы партийно-организационного строительства. Огромное значение имели такие статьи Ленина, как: „Беседа по поводу писем „читателей”, „К вопросу о наших партийных задачах” и др., в которых излагались идеи и принципы строительства партии нового типа.

Проект партийной программы, разработанный „Искрой”, стал серьезным фактором идейного сплочения российской социал-демократии. По вопросу о выработке проекта программы В. И. Ленину пришлось в самой редакции „Искры” провести большую борьбу против остальных членов, которые защищали плехановские проекты программы содержащие ряд серьезных принципиальных ошибок.

Ленинская „Искра” провела большую работу по подготовке II-го съезда РСДРП. Исключительную роль в период подготовки съезда сыграли замечательные кадры профессионалов-революционеров, воспитанные В. И. Лениным и „Искрой”. В ноябре 1902 г. на Псковском совещании под руководством Ленина был создан Организационный Комитет (ОК) по подготовке к созыву партийного съезда с местом пребывания сначала в Харькове, а потом в Киеве.

Главной задачей ОК была подготовка условий для созыва съезда партии. „Искра” передает ОК все свои связи, как транспортные, так и технические и др., направляет в его распоряжение революционеров, посылает всю литературу и передает ему крупную сумму денег для организации II-го съезда партии.

³² Ленинский сборник III, стр. 41.

Под руководством Ленина и „Искры” ОК провел большую работу по организационному сплочению комитетов, разработал порядок дня П-го съезда, устав съезда, подготовил созыв съезда, выборы делегатов и отправку их за границу. После 9-ти месячной (ноябрь 1902 г. — июль 1903 г.) упорной работы, проделанной ОК, был подготовлен П-й съезд РСДРП.

Победа искровского направления в социал-демократических комитетах и признание ими „Искры” своим руководящим органом имело исключительно большое значение в деле созыва П-го съезда РСДРП и создания революционной партии рабочего класса в России. 17 (30) июля 1903 г. открылся П-й съезд РСДРП, главная задача которого, как указывал В. И. Ленин, состояла „в создании действительной партии на тех принципиальных и организационных началах, которые были выдвинуты и разработаны „Искрой””.³³

Победа ленинско-искровского направления в РСДРП знаменовала собой не только окончательный разгром русских оппортунистов в лице „экономистов” в рабочем движении, но и оказала благотворное влияние на весь ход последующего развития нашей Коммунистической партии.” Большевизм, — писал Ленин, — провел за три года, 1900—1903, старую „Искру” и вышел на борьбу с меньшевизмом, как цельное направление”.³⁴

П-й съезд партии официально закрепил победу искровского направления в рядах РСДРП, он высоко оценил деятельность „Искры” и утвердил ее в качестве центрального органа партии.

Это было достойным признанием больших заслуг ленинской „Искры”.

После П-го съезда партии место разгромленных ленинской „Искрой” „экономистов” заняли в РСДРП новые оппортунисты в лице меньшевиков. Они повели линию на раскол, стремились сорвать решения П-го съезда и захватить в свои руки руководящие органы партии. После кооптации Плехановым меньшевиков в редакцию „Искры”, Ленин в ноябре 1903 г. вышел из редакции, и с 52-го номера „Искра” превращается в орган пропаганды меньшевистского оппортунизма. В произведении „Шаг вперед, два шага назад”, давая высокую оценку деятельности старой „Искры” и сопоставляя с ней новую „Искру” меньшевиков, Ленин писал: „Какой позор! Как они осрамили нашу старую „Искру”!”³⁵

Деятельность ленинской „Искры”, которая по определению В. И. Ленина, являлась „...вполне „большевистской” по направлению...”³⁶ имеет огромное всемирноисторическое значение. Являясь боевым органом революционных марксистов в России, газета „Искра” под руководством В. И. Ленина сумела в чрезвычайно трудных условиях проделать огромную работу по идейной, политической и организационной подготовке революционной партии нового типа.

„Искра” преодолела идейный разброд и организационное кустарничество, которые являлись огромным препятствием на пути организации революционной партии рабочего класса, разработала программу и устав партии и подготовила созыв П-го съезда РСДРП. Впервые в истории рабочего движения газета „Искра” сыграла роль коллективного организатора, явилась центром объединения партийных сил, собирания и воспитания партийных кадров, сплочение их в общерусскую боевую централизованную пролетарскую партию.

³³ В. И. Ленин. Соч. т. 7, стр. 193.

³⁴ В. И. Ленин. Соч. т. 16, стр. 41.

³⁵ В. И. Ленин. Соч. т. 7, стр. 382.

³⁶ В. И. Ленин. Соч. т. 33, стр. 312.

TARTALOMJEGYZÉK

Dr. Varga Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903-as kongresszusának előzményei- hez	3
Dr. Fehér István: A szegedi munkásság szervezeti helyzete a felszabadulás első éveiben	23
D. N. Scserbakov: Lenin- az első oroszországi marxista újság az Iszkra szervezője és vezetője	45

Felelős kiadó: Dr. Rácz János

Mégjelent 300 példányban 5,75 (A/5) ív terjedelemben

Kézirat a nyomdába érkezett: 1967. június hó.

Készült Lino szedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint.

67-5663 — Szegedi Nyomda